

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародної інформації**

**ПРОБЛЕМА ЗОВНІШНЬОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ МІЖ ЄС
ТА РФ: ВИКЛИКИ І МОЖЛИВІ РІШЕННЯ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти - другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, групи 604
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
Ільчук Ганна Віталіївна

Керівник:

д. і. н., проф. Фісанов В. П.

Рецензент:

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №
від « » листопада 2021 р.

Завідувач кафедри проф. Фісанов В. П.

Чернівці – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	С. 3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ	
1.1. Теоретико-методологічні дослідження зовнішнього позиціонування держави	С. 7
1.2. Аналіз джерельної бази дослідження	С. 22
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	
2.1. Зовнішня політика України як простір формування пріоритетів зовнішньополітичного позиціонування	
2.2. Безпекові виклики зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни	С. 41
2.3. Стратегічні комунікації як функціональне ядро моделі зовнішньополітичного позиціонування України	С. 53
2.4. Публічна дипломатія в системі інструментів зовнішньополітичного позиціонування України	С. 64
РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	
3.1. Комунікаційно-інформаційні технології зовнішньополітичного позиціонування у контексті євроінтеграційного курсу України та протидії російській агресії	С. 76
3.2. Стратегія та тактика протидії російській дезінформації: співпраця України та ЄС	С. 89
3.3. Набуття Україною статусу країни-члена ЄС як вирішення проблеми зовнішньополітичного позиціонування: виклики та перспективи	С. 102
ВИСНОВКИ	С. 113
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	С. 117

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Рубіж ХХ–ХХІ ст. ознаменувався радикальними за характером та масштабністю геополітичними трансформаціями. Завершення холодної війни та розпад СРСР зміни формат та сутність ялтинсько-потсдамської системи міжнародних відносин, перетворивши її з біполярної на постбіполярну. Глобальні зміни міжнародного порядку, характерною ознакою якого стало поглиблення європейських інтеграційних процесів, стало контекстом становлення незалежної України та перенесли її до епіцентру радикальних геополітичних зрушень. Це закономірно поставило перед Україною стратегічний виклик щодо потенціалу та напряду її адаптації до умов нової геополітичної реальності, зовнішньополітичного позиціонування та вироблення функціональної стратегії міжнародної суб'єктності, що відображає національні інтереси нашої держави.

Складність геополітичного становища України зумовила тривалий і суперечливий процес її зовнішньополітичного позиціонування, формування зовнішньої політики, трансформації від багатовекторності до безальтернативного курсу на європейську інтеграцію. Зміни процесу зовнішньополітичного позиціонування України синхронізувались у часі з трансформацією постбіполярної системи міжнародних відносин від монополярності до поліцентричної моделі світового устрою, характерними особливостями якої стало послаблення геополітичного впливу США, фрагментація ЄС та посилення РФ. У цьому контексті активізація європейського вектору зовнішньої політики України розглядалась Росією як порушення балансу геополітичного трикутника США – ЄС – РФ, що призвело до збройної агресії проти України, окупації Криму та частини Донбасу та кризи міжнародних відносин.

Для України, яка потерпає від агресії з боку Росії, участь у будь-яких інших інтеграційних проєктах, окрім євро-атлантичних, є неприйнятною. За цих умов вибір європейського вектору зовнішньої політики України є

пріоритетом, що відповідає її цивілізаційним орієнтаціям. Європейське зовнішньополітичне позиціонування України є базовим імперативом збереження її суб'єктності в системі міжнародних відносин та умовою досягнення стабільності й розвитку як суверенної держави-нації.

Водночас, триваюча гібридна війна проти України та активні інформаційні кампанії Росії на території нашої держави привертають дослідницьку увагу до визначення маркерів невідворотності європейського зовнішньополітичного позиціонування України. Саме цей аспект проблеми визначає актуальність даного кваліфікаційного дослідження.

Метою даного дослідження є здійснення комплексного дослідження проблеми зовнішнього позиціонування України між Європейським Союзом та Російською Федерацією в контексті існуючих викликів та пошуку їх можливих рішень. Відповідно до означеної мети були сформульовані такі основні **завдання дослідження:**

- визначити концептуальні засади дослідження проблеми зовнішнього позиціонування України на глобальному та регіональному рівнях;
- визначити безпекові виклики зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни;
- проаналізувати стратегічні комунікації та публічну дипломатію як елементи моделі зовнішньополітичного позиціонування України;
- визначити виклики та перспективи набуття Україною статусу країни-члена ЄС як вирішення проблеми зовнішньополітичного позиціонування.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика України у контексті геополітичних викликів ХХІ століття.

Предметом дослідження є модель зовнішньополітичного позиціонування України між Європейським Союзом та Російською Федерацією.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження був визначений системний підхід до аналізу об'єкта дослідження – зовнішньої політики України, що дозволило використати як загальнонаукові методи пізнання (діалектичний метод, метод логічного аналізу та синтезу), так і

спеціальні методи дослідження зовнішньополітичного позиціонування держави в умовах гібридної війни (конкретно-історичний метод, порівняльний метод, метод формально-правового аналізу, метод контент-аналізу, метод політичного прогнозування).

Зокрема, метод логічного аналізу був використаний для дослідження неоднозначності впливу глобального інформаційного суспільства та процес зовнішньополітичного позиціонування держави засобами інформаційно-комунікаційних технологій. За допомогою методу синтезу було сформоване цілісне уявлення про модель зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни, інформаційну стратегію України, місце окремих інститутів влади в інформаційному забезпеченні процесу зовнішньополітичного позиціонування України.

Діагностичний та порівняльний методи були застосовані для виявлення особливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні системи стратегічних комунікацій як функціонального ядра моделі зовнішньополітичного позиціонування України та публічної дипломатії в системі інструментів зовнішньополітичного позиціонування України.

Метод політичного прогнозування застосовувався для визначення потенційних напрямів розвитку комунікаційно-інформаційних технологій зовнішньополітичного позиціонування та протидії російській агресії в контексті процесів європейської інтеграції України, а також для прогнозування перспектив набуття Україною статусу країни-члена ЄС як вирішення проблеми зовнішньополітичного позиціонування.

Формально-правовий метод використовувався для вивчення нормативно-правової бази, яка визначає правові основи зовнішньої політики України та формує правовий простір для вироблення та використання інструментів протидії безпековим викликам зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни.

Метод контент-аналізу був застосований для вивчення смислового наповнення тактики протидії російській дезінформації, що виробляється шляхом співпраці України та ЄС.

Наукова новизна результатів дослідження визначається специфікою дослідницької проблеми, в рамках якої запропоновано бачення моделі зовнішньополітичного позиціонування України на початку XXI ст. в умовах гібридної війни та відповідної системи інформаційно-комунікаційних механізмів.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання для вдосконалення методів і форм зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни, ствердження її євроінтеграційного курсу зовнішньої політики та вироблення дієвої системи інформаційно-комунікаційних механізмів протидії російській агресії в контексті процесів європейської інтеграції України. Висновки, зроблені за результатами дослідження, покликані сприяти виробленню оптимальної інформаційної стратегії України у системі міжнародної політичної комунікації.

Структура роботи визначається метою та сформульованими дослідницькими завданнями. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ

1.1. Теоретико-методологічні дослідження зовнішнього позиціонування держави

З дезінтеграцією Радянського Союзу перед незалежною Україною постали дилеми зовнішньополітичного позиціонування, дискусії стосовно якого загострюються у періоди передвиборчих кампаній, соціально-політичної та економічної нестабільності. Визначені проблеми ускладнюються також наявністю традиційно існуючих розбіжностей у зовнішньополітичних орієнтаціях українського суспільства, що посилюють внутрішньополітичну напруженість.

Необхідність зовнішньополітичного позиціонування держави визначається потребою реалізувати свої зовнішньополітичні прагнення та закріпити свої успіхи на світовій арені, а також отримати позитивні суспільні оцінки зовнішньополітичного курсу. На формування моделі зовнішньополітичного позиціонування держави впливають зовнішні та внутрішні чинники. Вміння правильно використати наявні можливості в контексті існуючих реалій зумовлює формування ядра моделі зовнішньополітичного позиціонування держави, що може визначити її «економічну, культурну та політичну долю» на міжнародній арені [153, с. 147].

Модель зовнішньополітичного позиціонування держави являє собою складну структуру, основу якої складає ідентичність держави. Сутність ідентичності визначається низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, що детермінують неможливість трансформації образу держави шляхом використання виключно інформаційно-дискурсних механізмів у відриві від дійсних змін ідентичності, які визначають інтереси держави, та стійкість стереотипів стосовно держави, незважаючи на зміни, що відбулися в ідентичності.

Модель зовнішньополітичного позиціонування держави проектується на внутрішні уявлення населення про свою державу. Якщо вона має негативну конотацію, що блокує реалізацію державою своїх інтересів, то держава прагне її трансформувати. З одного боку, формування моделі зовнішньополітичного позиціонування держави передбачає опору на ідентичність й уявлення населення про державу. Інакше це може призвести як до появи ситуативних уявлень про державу, зумовлених поточними міжнародними реаліями та вирішенням тактичних зовнішньополітичних завдань, так і до провалу зовнішньополітичного курсу. З іншого – навіть за наявності реальних трансформацій в ідентичності держави, потрібен час для зміни уявлень про неї у світовому співтоваристві, на які впливають стереотипи, що, по суті, фільтрують її, відкидаючи інформацію, яка суперечить переконанням як брехню, або приймаючи відомості, що відображають основні цінності й ідеали як істину. Так, негативні уявлення про державу посилюють негативний відтінок будь-яких меседжів про неї, що поширюються в глобальному дискурсі, і нівелюють значимість позитивних повідомлень. Стійкі позитивні патерни оцінок держави також є перешкодою на шляху формування узгодженого з реальністю оцінного судження. Іншими словами, у контексті зовнішньополітичного позиціонування уявлення про державу є важливішим за інформацію про неї. Таким чином, зовнішньополітичне позиціонування держави передбачає врахування вибіркової та трансформованої інформації, контексту отриманих відомостей, а не самих відомостей [153, с. 148].

Особливістю формування моделі зовнішньополітичного позиціонування держави в сучасних умовах є «медіатизація політики» [86, с. 59], що передбачає переплетіння політики, засобів масової інформації та процесів комунікації. Цей процес обумовлює трансформації у трьох напрямках [164, с. 103]:

– важливим ресурсом зовнішньополітичного позиціонування держави виступають внутрішні та зовнішні комунікації;

– обізнаність та компетентність як визначальні чинники політичної поведінки;

– ефективними інструментами зовнішньополітичного курсу виступають інструменти «м'якої сили».

Метою даного параграфу є обґрунтування тези про те, що ефективність зовнішньополітичного позиціонування держави в контексті інформаційної політики передбачає синтез трьох компонентів: наявність продуманої стратегії зовнішньополітичного позиціонування; дійсні зміни у внутрішній/зовнішній політиці, що відповідають очікуванням внутрішньої і зовнішньої аудиторій та передбачуваним характеристикам майбутнього образу; використання не тільки засобів масової інформації (ЗМІ), а й діяльності неурядових організацій (НУО), наукових та культурних інститутів, транснаціональних корпорацій (ТНК) та інших інструментів публічної дипломатії, які сприяють підвищенню атрактивності держави на міжнародній арені.

Насамперед, вважаємо доречним розглянути фактори, що сприяють актуалізації зовнішньополітичного позиціонування держави в сучасних реаліях, запропонованих у синтезованому вигляді С. Харбих [190, с. 311-313].

По-перше, це глобалізаційні процеси, що впливають як на економіку, так і на політику держави. У першому аспекті товарні й інвестиційні потоки прямують до країн з конкурентними перевагами, перетворюючи їх на хаби транснаціональної економіки. У політичному відношенні держави отримують переваги у формуванні транснаціональної політики, впливаючи на зміст курсу міжнародних урядових організацій.

По-друге, це так звана комунікаційна революція, що передбачає усунення просторових і часових обмежень при передачі інформації за допомогою нових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); високий мобілізаційний потенціал ІКТ, що дозволяє декільком людям, за допомогою соціальних мереж, мобілізувати мільйони активістів у низці інших країн на протестні демонстрації; генерацію великого масиву даних, який перевищує

ментальні здібності індивіда аналізувати її та генерувати оціночні судження, що, у свою чергу, актуалізує стереотипне сприйняття дійсності.

По-третє, трансформація парадигми суспільного життя, що виявляється у утвердженні критичності та відносності істини суспільно-політичних явищ і процесів, змінює сутність внутрішньополітичної та зовнішньополітичної конкуренції, яка переходить у площину конкуренції рейтингів та накопичення символів.

У сучасних умовах важливого значення набуває державна інформаційна політика, сутність якої полягає у створенні максимально сприятливих умов для реалізації зовнішньополітичних завдань держави у системі міжнародного розподілу праці та глобальної політики з позицій впливового і надійного актора. Інформаційний обмін, таким чином, виступає механізмом структурування не тільки соціально-політичної дійсності, а й взаємодії держави з іншими міжнародними акторами.

Разом з цим, слід зазначити, що в сучасному політологічному дискурсі відсутнє єдине трактування поняття «державна інформаційна політика», що спричинило появу декількох теоретичних підходів до визначення її сутності. В якості основних науковці виділяють управлінський, регулятивний і культурологічний [92, с. 35].

У межах управлінського підходу під інформаційною політикою розуміють спосіб управління інформаційними ресурсами та потоками, що використовуються інституційними державними акторами. Зокрема, інформаційна політика визначається як «вплив суб'єктів політики на свідомість громадян через інформацію з метою спрямування їх діяльності на реалізацію інтересів держави та громадянського суспільства [92, с. 36].

Прихильники регулятивного підходу акцентують увагу на регламентації інформаційної діяльності, що передбачає визначення правил і принципів функціонування інформаційного простору, а також виділення параметрів якості, об'єктивності та достовірності інформації. Так, на думку Є. Тавокіна «інформаційна політика є окремим напрямом державної політики, який

охоплює не тільки управління інформаційними ресурсами та взаємодію державних суб'єктів зі ЗМІ, а й інформаційний супровід дій держави у всіх сферах суспільного життя. [167, с. 42]. Подібної позиції дотримується також М. Ковальова, зазначаючи, що «поняття “політика” у словосполученні “інформаційна політика” слід інтерпретувати в широкому розумінні, тобто, не обмежуючись суто веберівською версією визначення цього феномену як дій стосовно оволодіння та утримання влади, а й як формування державно-суспільних відносин, що складають основу суспільного розвитку та добробуту» [98, с. 125]. Таким чином, Інформаційна політика в межах регулятивного підходу є системою взаємодії між державними структурами, суспільством і ЗМІ.

Культурологічний підхід визначає інформаційну політику як спосіб створення умов для трансляції ідей та смислів. Інформаційний потік, що транслюється державою, є механізмом передачі символів, які здатні мотивувати або спонукати цільову аудиторію до певного типу поведінки, зокрема формувати в неї певне уявлення про різні аспекти дійсності або трансформувати систему цінностей шляхом впливу на систему її поглядів та ціннісних орієнтацій. Виходячи з зазначеного, культурологічний підхід включає елементи управлінського та регулятивного підходів, сфокусовані на механізмах легітимації держави, підтримки статус-кво в системі існуючого міжнародного порядку. Прихильники даного підходу акцентують увагу на інформаційному потоці як сукупності символів і смислів, що забезпечують необхідну спрямованість уявлень про державу у світовому співтоваристві. Інформаційна політика, будучи засобом впливу на цільову аудиторію з метою формування у неї певного типу уявлень про державу, виконує наступні функції:

- перетворюючу, що полягає в отриманні, відборі, структуруванні та розповсюдженні інформації у необхідному для держави контексті;
- інтегративну, що пов'язана з включенням до політичного дискурсу стратегічних питань, які потребують суспільного ознайомлення;

– легітимізуючу, спрямовану на отримання підтримки та схвалення світової спільноти;

– концептуалізуючу, що пов'язана з формуванням у цільовій аудиторії необхідної системи світоглядних установок.

В контексті нашого дослідження вважаємо доцільним використати культурологічний підхід, оскільки він, по-перше, корелює з теоретико-методологічним базисом дослідження, по-друге, дозволяє розглянути широкий спектр інструментарію, який держава може використовувати для зовнішньополітичного позиціонування і реалізації своїх зовнішньополітичних завдань. При цьому під зовнішньополітичним позиціонуванням розуміється заповнення державою унікальної ніші в системі міжнародних відносин шляхом трансляції «унікальної політичної пропозиції» та іміджевих характеристик [116, с. 210]. Таким чином, зовнішньополітичне позиціонування включає два субпроцеси: створення моделі позиціонування на світовій арені та визначення інструментів її трансляції для зарубіжної цільової аудиторії. Отже, зовнішньополітичне позиціонування держави – це продукт інформаційної політики.

Культурологічний підхід дозволяє розглядати інформаційну політику держави як сукупність таких елементів зовнішньополітичної діяльності: інформаційний менеджмент, «брендинг місця/території» та публічна дипломатія [190, с. 311]. Проблематика визначення інформаційного менеджменту полягає в тому, що у науковій літературі відсутній консенсус стосовно доцільності трактування його як процес виключно технологічного характеру чи процесу, синтезуючого технологічну, управлінську та творчу складові. Тобто, інформаційний менеджмент – це процес, що включає не тільки контроль, розподіл і технологічну підтримку інформаційних потоків, а й розробку змісту інформаційних меседжів, а також стратегій і методів їх поширення [95, с. 92]. Однак, звуження категорії інформаційного менеджменту виключно до технологічної сторони є недоцільним, зважаючи на той факт, що наявність у держави достатніх технологічних, фінансових і людських ресурсів

без розробленої стратегії та методів трансляції інформації, у тому числі «унікальної політичної пропозиції», на світовій арені не будуть ефективними [173, с. 187]. Зауважимо, що дана теза знайшла підтвердження тільки на рівні окремих комерційних підприємств і закупівельних організацій, в яких функції планування, генерування інформаційних приводів та їх реалізація здійснюється одними й тими ж самими співробітниками.

Інформаційний менеджмент тісно пов'язаний із діяльністю ЗМІ як інструменту формування інформаційного потоку. Варто зупинитись на декількох особливостях ЗМІ як механізму зовнішньополітичного позиціонування держави. По-перше, зовнішньополітичне позиціонування держави пов'язане з діяльністю не тільки національних, а й іноземних ЗМІ. З огляду на це, важливо налагоджувати комунікацію у двох напрямках – як із національними інформаційними агентствами, так й із зарубіжними мас-медіа, надаючи як можна більше деталізованої інформації про державу. У першому випадку це дозволить зміцнити національну самосвідомість, забезпечити громадянську лояльність та консенсус навколо її якісних характеристик, що важливо з позиції національної ідентичності та підтримки зовнішньополітичного курсу держави. У випадку з іноземними мас-медіа цей крок дозволить розкрити для зарубіжної аудиторії ті позитивні характеристики держави, які для внутрішньої аудиторії є природними та не потребують висвітлення. Для зовнішньої аудиторії це значні переваги – фактор формування позитивного уявлення про державу [156]. Як зазначає Дж. Най, національні цінності виявляються в поведінці та наративах держави [42, с. 55], що формує уявлення про неї у міжнародній спільноті. Такі приклади як острова Ла-Манша, що належать Великій Британії, або ямайське місто Фрутфул Вейл, можуть бути зовсім незнайомі іноземній аудиторії, однак мати потенціал для формування позитивного сприйняття Великобританії та Ямайки, є яскравими доказами наведеного факту [3, с. 8].

По-друге, образ держави у ЗМІ є вже «обробленою реальністю», сприйнятою або з позиції журналіста, або редакційної колеги інформаційного

агентства. Звідси впливає здатність ЗМІ контролювати громадську думку, сприйняття держави зарубіжною аудиторією, формування уявлення про державу, акцентуючи увагу на висвітленні тих чи інших проблем і визначаючи механізми висвітлення у межах наявних ресурсів та можливостей держави. В результаті меседжі ЗМІ можна розглядати як наративи, що концентрують у собі інформаційні сенси та володіють силою впливу на аудиторію [151, с. 71]. Прикладом формування сприйняття держави засобами масової інформації може слугувати кейс війни в Затоці в 1991 р., коли CNN і Al Jazeera створювали фрейми сприйняття подій, що відбувалися. CNN описував вторгнення Іраку до Кувейту як агресію Багдада, а не як повернення території Іраку за версією уряду Іраку. Al Jazeera інтерпретувала залучення західних держав американським інформаційним агентством як формування коаліції, «наступ загарбників» [94].

Наведений приклад дозволяє простежити використання у ЗМІ фреймів, які є лінгвістичними засобами, що формують в аудиторії когнітивні уявлення та відчуття [42, с. 54]. Зміна фреймів призводить до того, що один і той же концепт в силу зміщення акценту чи фокусу може використовуватися для створення як негативного, так і позитивного відтінку значення.

Ще одним механізмом зовнішньополітичного позиціонування держави виступає політична міфотворчість, заснована на навіюванні аудиторії, що та чи інша інформація є достовірною та мотивує її до певних дій. При цьому виділяють два типи політичних міфів: міфи-жахи, які транслюють, наприклад, образ деспотичної держави чи держави на межі громадянської війни; міфи-ідилії, що фіксують у державі стан загального благоденства [114, с. 37]. Дієвими технологіями створення політичних міфів виступають:

- «замовчування» певних фактів як позитивних, так і негативних, і формування у цьому контексті певних конотацій;
- нейтралізація негативної інформації: з метою зниження впливу негативних фактів ініціюється/організовується вкидання в інформаційний простір позитивної інформації.

В якості прикладу замовчування інформації можна навести так звану «білу пропаганду» в СРСР, коли повідомлення у радянських ЗМІ про дискримінацію чорношкірого населення США, заборони на професії, безробіття, протестні рухи та їх жорстокі розгони поліцією були єдиним фокусом інформування населення СРСР. Формувався образ США як «гнобителя» робітничого класу [102].

Другою складовою інформаційної політики держави в аспекті зовнішньополітичного позиціонування виступає «брендинг місця/території», головною метою якого є залучення туристів, компанії, інвестиції та відкриття нових ринкових можливостей для країни в цілому або окремо взятого регіону. Він полягає у вивченні особливостей базового іміджу місця/території, визначенні своєї ніші у перевагах та інтересах своєї цільової аудиторії, трансляції переваг місця/території, щоб створити новий або посилити існуючий імідж [30, с. 46-47]. Варто наголосити, що при формуванні економічного чи туристичного бренду працює той самий ключовий принцип, що й при формуванні політичного іміджу – конструйований образ повинен бути максимально наближеним до базового. Так, небезпечне місце ніколи не стане безпечним для туристів тільки завдяки рекламі. При цьому недостовірність останньої зумовить формування негативного сприйняття місця/території.

Символи місця/території можуть виступати не просто драйверами його туристичної чи економічної привабливості, а й репутації країни загалом. У даному контексті С. Анхольт наводить приклад ситуації, коли уряди цілеспрямовано висувають ті локації, які апріорі не можуть бути обраними для проведення міжнародних спортивних чи культурних змагань з метою показати, що держава є активним членом міжнародної спільноти та пишається своїми досягненнями [5, с. 14].

Ще одним елементом інформаційної політики держави щодо зовнішньополітичного позиціонування є публічна дипломатія. Термін «публічна дипломатія», який вперше було використано Інформаційним агентством США на початку 1960-х рр. у спробі розкрити сутність процесу

управління репутацією держави за кордоном, трактувався як вплив на суспільні відносини стосовно формування та реалізації зовнішньої політики за допомогою механізмів нетрадиційної міждержавної дипломатії. До них можна віднести культивування урядом громадської думки зарубіжних країн, взаємодію груп інтересів однієї країни з групами інтересів іншої країни, використання урядом звітів щодо зміни зовнішньополітичного курсу, забезпечення інтеракції між акторами, чиї функціональні обов'язки полягають у налагодження комунікаційних зв'язків (наприклад, між дипломатами та іноземними кореспондентами) і організації міжкультурної комунікації [3, с. 12].

В академічному співтоваристві під публічною дипломатією розуміється комплекс заходів, метою яких виступає підвищення атрактивності певної зовнішньополітичної стратегії в очах міжнародного співтовариства [64, с. 43]. При цьому загальним для всіх визначень виступає трактування публічної дипломатії як обов'язкової складової зовнішньополітичного позиціонування держави.

Доречно виокремити ряд особливостей публічної політики, які, на наш погляд, необхідно враховувати під час її використання в якості інструменту зовнішньополітичного позиціонування держави. По-перше, публічна дипломатія не повинна бути орієнтована виключно на зовнішню аудиторію, оскільки процеси глобалізації та інформатизації (комунікаційна революція) зумовили ситуацію взаємозалежності реалій глобальної взаємодії, коли інформація, призначена для внутрішньої аудиторії, стає доступною для зовнішніх акторів, і навпаки. Наприклад, міністр внутрішніх справ Нідерландів у 2004 р. висловився стосовно того, що 26 000 нелегальних біженців буде екстрадовано з країни, інформація швидко поширилася каналами масової комунікації та вплинула на скорочення імміграційного потоку [38, с. 14].

По-друге, публічна дипломатія передбачає не просто трансляцію позитивного образу держави, а й взаємодію з іноземною аудиторією. Процес вивчення іноземної аудиторії є важливим елементом інформаційної політики держави, що створює умови для просування своїх зовнішньополітичних

інтересів. У даному контексті одна з ключових ролей відводиться соціальним медіа, які дозволяють не тільки транслювати меседж, а й отримувати реакцію цільової аудиторії. Сьогодні такі соціальні мережі, як Twitter та Facebook перетворилися на майданчики взаємодії державних діячів і дипломатів із громадськістю як своєї країни, так і громадянами іноземних держав [75, с. 283]. В якості іншого прикладу формування позитивного сприйняття країни на міжнародній арені можна розглядати запущений урядовим агентством «Шведський Інститут» у 2011 р. проєкт «Куратори Швеції», що залучає громадян Швеції до поширення інформації про свою країну через соціальну мережу Twitter. Суть проєкту полягає в тому, що кожного тижня обліковий запис @Sweden передається активному громадянину, який стає «куратором Швеції», розповідаючи світовій громадськості про позитивні сторони своєї держави. Вважаємо корисним для України запозичення досвіду реалізації подібних проєктів.

По-третє, дисонанс між позиціонуванням держави, що вибудовується в рамках публічної дипломатії, та агресивними кроками на міжнародній арені здатний призвести до негативних наслідків – зниження ефективності подальшого використання публічної дипломатії у зовнішньополітичному позиціонуванні держави. Як зазначає нідерландський вчений Ж. Меліссен, «публічна дипломатія не є альтруїстичною діяльністю та може переслідувати широкий спектр цілей у таких сферах, як налагодження політичного діалогу, розвиток торгівлі та інвестиційної привабливості, встановлення зв'язків із громадянським суспільством в обхід офіційної цензури, а також створення спілок, запобігання конфліктам чи ініціація військової інтервенції» [38, с. 14]. В останньому випадку вона швидше слугує перешкодою, ніж інструментом зовнішньополітичного позиціонування держави. Зокрема, «війна з тероризмом» оголошена адміністрацією Дж. Буша в 2001 р. призвела до того, що американська публічна політика почала асоціюватись у громадській думці країн Близького Сходу з «зіткненням цивілізацій» та американським

інтервенціонізмом. В результаті, у цих країнах склався образ США як «вельветового кулака у залізній рукавичці» [33].

По-четверте, механізми публічної дипломатії будуть неефективними, якщо вони не впливатимуть на репутацію держави, політику якої вони просувають. Оскільки репутація може бути змінена тільки з допомогою політики, а не комунікації, фактором успішності публічної дипломатії виступає врахування урядом рекомендацій і звітів лідерів публічної дипломатії у якості «відповіді ринку». Тільки за таких умов інструменти публічної дипломатії можуть посилити позитивні уявлення зовнішньої аудиторії про державу, що, відповідно, закладає підґрунтя для прийняття подальших рішень у більш вигідному світлі. Публічна дипломатія передбачає реалізацію у координації з діями всіх стейкхолдерів і політичних акторів, що приймають рішення та взаємодіють у рамках ефективної національної стратегії. По суті, вона є стратегічною комунікацією, яку Є. Пашенцев визначає як «трансляцію державою певних цінностей, інтересів та принципів у вигляді синхронізації діяльності у всіх сферах суспільного життя з її професійним комунікаційним супроводом» [118].

Прикладом неефективності відриву інформаційного нарративу від реальних дій держави у контексті зовнішньополітичного позиціонування може слугувати кейс США, на якому акцентували увагу як сам офіційний Вашингтон, так і офіційні представники інших держав. Президент Д. Ейзенхауер зазначав, що практика расової сегрегації, яка зберігалася на півдні США, незважаючи на поступ цінностей демократії і прав людини, можуть призвести до відчуження від США нових незалежних держав на Африканському континенті. Дж. Най наводить висловлювання одного зі шведських дипломатів, озвучене ним під час приватної розмови про те, що «всі країни хочуть просувати ті цінності, в які вони вірять, однак сторона “упаковки” американської м’якої сили, що найбільше піддається критиці, – це подвійні стандарти та невідповідності» [42, с. 55].

Аспект зовнішньополітичного позиціонування в інформаційній політиці держави є складним процесом, ефективність якого залежить від урахування безлічі факторів. С. Анхольт пропонує трискладову структуру зовнішньополітичного позиціонування: розроблена стратегія, реальні дії, символічні дії [2, с. 13]. Під стратегією науковець розуміє усвідомлення національної ідентичності, тобто того, яким чином вона позиціонується на даний момент, уявлення стосовно майбутнього представлення на міжнародній арені та визначення шляхів досягнення бажаного результату. Проблема розробки стратегії полягає у визначенні тієї мети, яка є одночасно надихаючою та може бути реалізованою, а також спрямувати на реалізацію цієї мети зусилля безлічі стейкхолдерів, що мають різні потреби та інтереси в умовах відсутності єдиного інституційного центру, який забезпечує спрямування даних зусиль.

Реальні дії – це ефективна реалізація обраної стратегії у форматі економічних, правових, політичних, соціальних, освітніх і культурних трансформацій (впровадження інновацій, ухвалення нормативно-правових актів, проведення реформ, залучення інвестицій).

Символічні дії у межах публічної дипломатії демонструють націленість на реальні трансформації і несуть у собі значний інформаційний ефект, що запам'ятовується, викликає інтерес або здивування. В якості прикладів таких дій С. Анхольт наводить [2, с. 14]:

– надання фінансової допомоги балканським країнам, у яких не було військових конфліктів та етнічних сутичок (Албанії, Чорногорії та Македонії) з метою акцентування уваги на їх дистанціюванні від сусідніх держав (Хорватія, Сербія, Боснія);

– розміщення в Гаазі штаб-квартири Європейського суду з прав людини з метою закріплення репутації Нідерландів як європейської цитаделі верховенства права.

В означеному контексті вважаємо необхідним визначити умови, за яких символічні дії матимуть належний ефект. По-перше, це не повинні бути одиничні дії. Для формування цілісного та правдоподібного сприйняття

держави необхідно, щоб різні дії продукувалися як можна більшою кількістю акторів (державні інститути, неурядові організації, бізнес-асоціації, ЗМІ тощо). По-друге, вони не повинні бути «порожньою риторикою», а повинні мати цілком відчутні результати. По-третє, вони повинні генеруватися на постійній основі протягом багатьох років для закріплення моделі зовнішньополітичного позиціонування держави, оскільки вплив на цільову аудиторію має схильність з часом слабшати. Це вимагає посилення різноманітних механізмів зовнішньополітичного позиціонування держави, масштаби та вартість яких не завжди пропорційні їхній символічній цінності.

Слід розглянути також алгоритм розробки стратегії зовнішньополітичного позиціонування держави, запропонований Т. Грінбергом, основу якого складає екстраполяція стратегій корпорацій на держави [77]. На першому етапі необхідно детально проаналізувати специфіку позиціонування акторів світової політики, особливо в інформаційному просторі, а також інструменти, які вони використовують для цього. Другий етап полягає в оцінці співвідношення наявних переваг та недоліків сприйняття держави з очікуваннями внутрішньої та зовнішньої аудиторій з метою визначення «точок збігів», що закладають фундамент бажаного сприйняття, пріоритетні параметри позиціонування, які повинні «відретушувати» негативні аспекти сприйняття держави та представити її унікальність/переваги іншими. Фактично це визначення сутності Я-концепції держави та її співвідношення з Я-концепціями інших держав. Третій етап передбачає вибір і розробку комунікативних стратегій, а також визначення основних інструментів зовнішньополітичного позиціонування – інформаційна політика держави (робота зі ЗМІ, публічна дипломатія, брендинг місця/території).

Розроблена стратегія, символічні та реальні дії є трьома обов'язковими елементами зовнішньополітичного позиціонування держави. Відсутність одного з них може призвести до втрати ефективності зовнішньополітичного позиціонування. Зокрема, відомі п'ять можливих ситуацій у контексті втрати ефективності [5, с. 15-17]:

– *невідомість*: відсутність символічних дій. У таких умовах держава ризикує залишитися «безликою» і нездатною змінити укорінені кліше щодо її політичної репутації, оскільки стратегії часто не афішуються, а реальні трансформації не викликають інтерес у цільової аудиторії;

– *непослідовність*: реальні дії без розробленої стратегії. Така ситуація може зумовити отримання спорадичних економічних та соціальних досягнень, що стануть запорукою стійкості позитивного образу держави. Навіть якщо реальні трансформації супроводжуються частими символічними діями, в умовах відсутності стратегії дані інформаційні меседжі залишаться фрагментованими та не здатні сформулювати необхідні уявлення про державу;

– *обертання на одному місці*: стратегія без реальних і символічних дій, що є характерною для слабких держав. Найчастіше в таких ситуаціях держава має багато планів, але відсутні воля, ресурси, вплив або громадська підтримка для їх імплементації;

– *пропаганда*: стратегія та символічні дії без реальних трансформацій. По суті, така стратегія є чистою пропагандою, цілеспрямованим маніпулюванням громадською думкою з метою змусити людей повірити в щось, що не відповідає дійсності. В умовах глобальної інформатизації це може зруйнувати позитивне сприйняття держави;

– *провал*: фокус на символічних діях за відсутності стратегії і реальних дій. Уряди, які фокусуються виключно на символічних діях, однак при цьому не розробляють стратегій і не створюють реальних трансформацій, оскільки націлені виключно на здобуття популярності, часто втрачають владу й авторитет через те, що зовнішньополітичне позиціонування вимагає набагато більших ресурсів, ніж проста трансляція інформації.

Таким чином, інформаційна політика держави щодо свого зовнішньополітичного позиціонування повинна бути ретельно продуманою і з розумінням того, що принцип «хорошої реклами поганого товару» спроможний тільки прискорити його провал. Необхідно враховувати той факт, що зміна моделі зовнішньополітичного позиціонування держави є довгостроковим

завданням, реалізація якого вимагає комплексності, стійкості уявлень про державу у внутрішньої та зовнішньої аудиторій. Звідси випливає і комплексність інформаційних заходів щодо зовнішньополітичного позиціонування держави, які не можуть обмежуватися суто використанням ЗМІ. Необхідним є залучення широкого спектру інструментів, перш за все, публічної дипломатії, націленої на взаємодію, діалог із внутрішньою та зовнішньою аудиторіями для гармонізації уявлень про державу та запобігання протиріч, які в умовах інформаційної відкритості можуть швидко стати предметом обговорення та звести до нуля зусилля зовнішньополітичного позиціонування держави. До обнулення результатів зовнішньополітичного позиціонування можуть призвести як недоліки у комунікативних стратегіях, так і відсутність реальних змін у самій державі, коли відбувається розрив між усталеними когнітивними й аттитюдними патернами. Окрім того напрями цих змін повинні визначатися результатами взаємодії з цільовими аудиторіями. Ефективність зовнішньополітичного позиціонування держави залежить також від інструментів, що використовуються для посилення позицій держави на міжнародній арені, а саме розробленої стратегії, застосовуваних інформаційних практик та готовності уряду до трансформацій.

1.2. Аналіз джерельної бази дослідження

Проблеми, пов'язані з забезпеченням безпеки особистості, суспільства та держави набувають сьогодні особливої наукової і практичної значимості. При цьому найбільш актуальними для наукових досліджень є питання зовнішнього позиціонування політичних акторів. Здійснення комплексного дослідження проблеми зовнішнього позиціонування України між Європейським Союзом та Російською Федерацією в контексті існуючих викликів і пошуку їх можливих рішень потребувало використання різноманітних джерел. Вирішення актуальних проблем зовнішнього позиціонування України між Європейським Союзом та Російською Федерацією, протидія існуючим викликам і загрозам є

основоположною умовою сталого розвитку та забезпечення стабільності сучасного українського суспільства.

Аналіз джерельної бази дослідження дозволяє констатувати порівняно невисокий рівень академічної активності використання теоретико-концептуальних рамок зовнішнього позиціонування для аналізу системи міжнародних відносин. Ще однією особливістю є те, що фундаментальні наукові праці з проблем зовнішнього позиціонування держави виконані в основному західними вченими, які є першопрохідцями у цій сфері та авторами багатьох розробок у галузі підвищення атрактивності держави. Тому дослідження базувалося на аналізі наукових праць, у яких відображені аспекти моделі та механізмів зовнішньополітичного позиціонування України, а також стратегії і технології протидії російській агресії в контексті процесів європейської інтеграції України.

Теоретична основа дослідження представлена науковими працями вітчизняних, зарубіжних вчених і дослідників, матеріалами науково-практичних конференцій з різних аспектів зовнішньополітичного позиціонування держави, стану та функціонування політичної системи [2-7; 10-13; 22-24; 29; 30-35; 38-43; 46; 47; 60-62; 64; 66; 72-77; 79; 81; 89; 90; 92; 93; 95; 96; 98; 102; 114-116; 118-120; 151; 153; 164; 169-173; 189; 190], нормативно-правовими документами й інформаційними матеріалами органів державної влади України, що стосуються реалізації зовнішньої політики та забезпечення національної безпеки держави в умовах гібридної війни Російської Федерації [70; 80; 82; 87; 101; 128-148; 161-163; 176-181; 182; 184; 185; 187; 188; 192].

Велике значення для дослідження мали праці загальнотеоретичного характеру, що дозволяють отримати уявлення про сутнісні характеристики, зміст і структуру зовнішнього позиціонування держави. Особливістю робіт провідних вітчизняних і зарубіжних учених з цієї проблематики є їх фокус на аналізі структури та технологій політичного позиціонування як процесу політичної комунікації. Зокрема, цією проблематикою займалися К. Боришполець [64], Т. Грінберг [77], Д. Калачов, В. Бровко [95], М. Ковальова

[98], М. Леонард [33], Дж. Меліссен [38], Дж. Най [41; 42], Д. Ольшанський [116], Є. Пашенцев [118], В. Попов [92], Н. Ротар [153], І. Сидорська [156], І. Суворова [164], Є. Тавокін [167], С. Харбих [190]. Специфіка робіт західних дослідників полягає в тому, що вони носять у своїй більшості прикладний характер, що багато в чому обумовлено екстраполяцією економічної термінології на сферу політики.

У визначенні типів стратегій зовнішнього позиціонування політичних акторів, а також їх ефективності особливе значення мають роботи провідного експерта світового рівня у сфері конструювання національного бренду/іміджу держави, редактора єдиного професійного журналу з питань національного брендингу «Place Branding and Public Diplomacy» С. Анхольта [2; 3; 4; 5; 6], який окреслив три ключові компоненти ефективного зовнішнього позиціонування держави – стратегія, реальні зміни та символічні дії. Він наголошує, що неможливо віртуально конструювати позитивне сприйняття держави.

Для проведення аналізу інтересів глобальних і регіональних політичних акторів залучалися статті, монографії та публікації експертних оцінок аналітичних центрів, в яких центральним об'єктом аналізу виступала Україна, що дозволило більш детально сфокусуватися на особливостях зовнішньополітичного позиціонування з подальшим виділенням особливостей зовнішнього позиціонування України між Європейським Союзом та Російською Федерацією в контексті існуючих викликів і загроз [57; 58; 59; 65; 71; 72; 73; 74; 78; 83; 84; 89; 90; 94; 97; 99; 100; 106; 109; 113; 117; 122; 148; 149; 152; 154; 155; 157; 166; 182; 183; 188; 192].

Дослідження особливостей формування моделі зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни вибудовувалося на основі аналізу чотирьох категорій публікацій: по-перше, науковий доробок присвячений аналізу зовнішньої політики України як простору формування пріоритетів зовнішньополітичного позиціонування [31; 66; 67; 76; 89; 93; 96; 103; 104; 119; 120; 126; 127; 191]; по-друге, праці у яких проаналізовано безпекові виклики зовнішньополітичного позиціонування України в умовах

гібридної війни [74; 105; 107; 115; 154; 168]; по-третє, публікації з проблематики стратегічних комунікацій як функціонального ядра моделі зовнішньополітичного позиціонування України [108; 118; 171; 172; 189]; по-четверте, науковий і аналітичний доробок, що відображає специфіку публічної дипломатії в системі інструментів моделі зовнішньополітичного позиціонування України [10; 11; 22; 23; 41; 42; 43; 47; 55; 64].

Вітчизняними науковцями, що досліджували, простір формування пріоритетів зовнішньополітичного позиціонування є: А. Вахудова [67], В. Василенко [66], А. Зленко [89], О. Івченко [93], М. Кармазіна [96], Ю. Костенко [103], Л. Кравчук [104], Г. Перепелиця [119; 120], О. Потехін [126], С. Прийдун [127], Ю. Щербак [191]. Серед зарубіжних варто відзначити праці Голдгейер Дж., Макфол М. [76], Т. Кузіо [31] та інших. Безпекові виклики зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни відображені у наукових працях В. Горбуліна [154], О. Кравчука [105], Є. Магди [107], В. Мартинюка [74], Н. Ніколаєнко, Ю. Василевич [115], Н. Тарасенко [168]. Проблеми формування функціонального ядра моделі зовнішньополітичного позиціонування України розглянуто у роботах Є. Макаренко [108], Є. Пашенцева [118], Є Тихомирової [171; 172], А. Фролової [189] та інших. Окремо слід відзначити науковців, праці яких присвячені аналізу публічної дипломатії як інструменту моделі зовнішньополітичного позиціонування України, зокрема К. Боришполец [64], М. Вальстрьом [55], Е. Гілбоа [22], Д. Коупленд [10], М. Кросс, К. Девіс [11], Дж. Най [41; 42], З. Паговскі [43], Н. Сноу [47], І. Халл [23] тощо.

Складність дослідження інформаційно-комунікаційних механізмів зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни полягає від обмеженій кількості досліджень. Більше уваги дослідники звертають на стратегії і тактики протидії гібридній агресії. Як найбільш значущі роботи з цієї проблематики слід зазначити публікації Т. Андрієвського [60; 61; 62], О. Акульшина, Л. Заруби, С. Компанцева, Н. Кудінова, О. Слухай

[73], Є. Дикого [79] Р. Додонова [72], Д. Золотухіна [90], В. Суркова [165], В. Тарасюка [169; 170], Ю. Федорова [187].

Емпірична база дослідження представлена такими категоріями ресурсів: офіційні документи та виступи вищих посадових осіб держав, які мали особливе значення для аналізу стратегій взаємодії зовнішніх політичних акторів в умовах гібридної війни [68; 69; 82; 88; 110; 111; 112; 121; 123; 146; 158; 174; 175; 185]; монографії, наукові статті у журналах і збірниках, доступні у відкритому друці та на інтернет-сайтах українською, російською й англійською мовами, які представляють науковий інтерес, зумовлений проблематикою зовнішнього позиціонування України між Європейським Союзом і Російською Федерацією [65; 78; 84; 97; 99; 100; 106; 113; 122; 149; 155; 166; 183]; аналітичні та статистичні матеріали, а також соціологічні дані які були репрезентативні з погляду оцінки ефективності моделі зовнішньополітичного позиціонування України [57; 58; 59; 71; 74; 83; 94; 109; 117; 148; 152; 157; 182; 188; 192].

Аналіз окремих робіт, присвячених проблематиці зовнішньополітичного позиціонування України, дозволяє констатувати, що вони повною мірою не відображають дослідницький інтерес і потребу в наукових розвідках подібного характеру. Тому можна стверджувати, що в даний час особливо важливими й актуальними є наукові праці, спрямовані на дослідження проблем зовнішнього позиціонування України між Європейським Союзом та Російською Федерацією в контексті існуючих викликів і пошуку їх можливих рішень. Незважаючи на те, що розробкою проблем зовнішнього позиціонування держав в Україні займалися вітчизняні вчені та політичні діячі, так і не вироблено єдиного бачення моделі зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни, не виявлені її структурні елементи, механізми та інструменти реалізації.

Загалом представлене дослідження спрямовано на заповнення існуючого вакууму в науковій літературі з питань використання теоретико-концептуальних рамок зовнішнього позиціонування для аналізу характеру зовнішньополітичних дій акторів міжнародних відносин в умовах гібридних

загроз. Однак необхідно підкреслити, що окремі теоретичні положення та висновки дослідження можуть не повною мірою відповідати поточній конкретиці позиціонування України між Європейським Союзом та Російською Федерацією в умовах гібридної війни, що дозволяє стверджувати про перспективність подальшого проведення досліджень з даної проблематики.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

2.1. Зовнішня політика України як простір формування пріоритетів зовнішньополітичного позиціонування

Необхідним елементом функціонування держави є наявність чітко визначених пріоритетів та завдань зовнішньої політики, дотримання яких забезпечує оптимальні умови для існування основного джерела та носія влади – народу. Після прийняття історичного «Акту про незалежність України» [134] 24 серпня 1991 р. перед Міністерством закордонних справ України постали завдання, пов'язані з визнанням України міжнародним співтовариством, встановленням мережі дипломатичних відносин, створенням ефективної системи дипломатичних і консульських представництв, розбудовою двосторонніх відносин з іншими країнами, набуттям членства у міжнародних організаціях.

Здобуття незалежності в часі синхронізувалося з закінченням холодної війни та формуванням нового міжнародного порядку, що відбувалося в умовах інтенсивної глобалізації, внаслідок чого Україна опинилася в центрі геополітичних зрушень. Це поставило її перед викликом необхідності швидкої та ефективної адаптації до умов новітньої системи міжнародних відносин та визначило особливості вироблення зовнішньополітичного курсу нової незалежної держави.

Повноправним суб'єктом міжнародних відносин Україна стала тільки з набуттям суверенності – 17 вересня 1992 р., коли приєдналася до «Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів» (1978 р.) [70], тобто взяла на себе відповідальність за ратифікацію та виконання тих міжнародних домовленостей, які були взяті нею в статусі Української РСР.

На початку 1990-х рр. процес зовнішньополітичного позиціонування України був тісно пов'язаний з тим, що вона мала третій у світі за розмірами

ядерний потенціал, успадкований від СРСР. Він, на нашу думку, був важливим зовнішньополітичним ресурсом України, раціональне використання якого в реаліях постбіполярного світу було здатне забезпечити міжнародну суб'єктність України та перетворити її на невід'ємний елемент європейської колективної безпеки. Такий геополітичний потенціал української ядерної зброї спричинив те, що Росія повністю не визнавала ядерну зброю чи її компоненти власністю України та намагалася монополізувати право власності на радянський ядерний спадок й у такий спосіб досягнути консенсусу зі США щодо єдиної ядерної держави на пострадянському просторі.

Виходячи з такої позиції Росії та розуміючи необхідність легалізувати й легітимізувати право України на власність стратегічних та тактичних ядерних сил колишнього СРСР, розташовану на її території, 10 вересня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про підприємства, установи та організації союзного підпорядкування, розташовані на території України» [133], яким закріплювалося, що «майно та фінансові ресурси підприємств, установ, організацій та інших об'єктів союзного підпорядкування, розташованих на території України, є державною власністю України» [133].

Попри популярність тези про необхідність збереження ядерної зброї, більшість українського політикуму усвідомлювала безпекові, політичні, економічні та інші наслідки такого рішення, тому курс на позаблоковий та без'ядерний статус було закладено Декларацією про державний суверенітет. Окремі науковці пов'язують можливість здобуття незалежності України саме з її відмовою від ядерної зброї, адже проголошення наміру щодо без'ядерною статусу формувало політико-правові основи для виходу України з СРСР [66, с. 6–7]. Однак, український політик Ю. Костенко скептично оцінював цю тезу, через те, що лише на території чотирьох радянських республік розміщувалась радянська ядерна зброя, а інші 11 суб'єктів СРСР не використали свій без'ядерний статус як чинник здобуття суверенітету та проголосили свою незалежність тільки після розпаду СРСР [103, с. 16]. На нашу думку, зберігаючи ядерний статус, Україна залишалась би невід'ємною складовою

загальносоюзного військово-промислового комплексу, оскільки ядерна зброя та її компоненти розроблялися і вироблялися за її межами. Головним аргументом на користь необхідності відмовитися від ядерної зброї стало те, що Україна ніколи не володіла і не отримала згодом як можливості застосовувати стратегічну ядерну зброю (позитивний контроль), такі і можливості блокування використання ядерної зброї із території України (негативний контроль) [126, с. 18].

Після здобуття незалежності Україна підтвердила курс на без'ядерний статус, коли 24 жовтня 1991 р. Верховна Рада України ухвалила «Заяву про без'ядерний статус України» [128], якою підтвердила положення Декларації про державний суверенітет, закріпила основні принципи ядерного роззброєння та готовність доєднатись до ДНЯЗ як неядерна держава. У цій Заяві не містяться вимоги про безпекові гарантії та економічну компенсацію за відмову від потужного ядерного потенціалу через те, що СРСР формально продовжував існувати, а Україну тоді ще не визнала жодна держава. Проголошення незалежності України було легітимовано 1 грудня 1991 р.

Лобіювання Росією ідеї роззброєння України відтворено в базових нормативних документах СНД. Якщо в Угоді про створення СНД (8 грудня 1991 р.) йшлося тільки про взаємну повагу сторін щодо досягнення без'ядерного статусу, то вже в «Угоді про спільні заходи щодо ядерної зброї» (21 грудня 1991 р.) [181]. Україна зобов'язувалася до 1 липня 1992 р. забезпечити вивезення тактичної ядерної зброї до Росії. Наступною Угодою СНД щодо створення Стратегічних сил (30 грудня 1991 р.) цей термін підтверджувався, а та кінець 1994 р. встановлювався як остаточний термін повного ядерного роззброєння України [176]. Ці угоди не передбачали жодних компенсацій або гарантій для України за її відмову від ядерної зброї, тому Верховна рада України ратифікувала тільки першу Мінську угоду із застереженнями. Проте, «для Москви ключове значення цих документів полягало не в юридичній, а в політичній площині. Російські дипломати активно маніпулювали підписаними, але нератифікованими угодами в рамках СНД,

апелюючи до міжнародних зобов'язань України» [103, с. 35]. Вочевидь, Україні була нав'язана неадекватна її інтересам концепція ядерного роззброєння. Ми підтримуємо позицію О. Івченка про те, що Україні спочатку було потрібно позбутись стратегічної ядерної зброї, яка викликала занепокоєння у США та НАТО, і тільки після цього виводити тактичні ядерні заряди [93, с. 200–201]. Це сприяло б налагодженню відносин із США та було б важливим маркером зовнішньополітичного само позиціонування України.

Намагання України використати процес ядерного роззброєння з метою забезпечення гарантій національної безпеки певною мірою суперечило позиції США стосовно збереження на пострадянському просторі однієї ядерної держави. Саме тому з квітня 1992 р. США активізували участь у переговорному процесі стосовно ядерного роззброєння України і, таким чином, уклали ситуативний союз з Росією з метою нейтралізувати вимоги України щодо отримання компенсацій та гарантій за її відмову від ядерної зброї. Розв'язанням ядерного питання на пострадянському просторі стало оновлення Договору СНО-1: ядерні держави Україна, Росія, Білорусь та Казахстан мали стати рівноправними учасниками даного договору. На зустрічі 23 травня 1992 р. в Лісабоні глави їх зовнішньополітичних інституцій та США підписали «Протокол до Договору СНО-1» [145]. Цей договір став важливим етапом зовнішньополітичного позиціонування та міжнародної суб'єктивізації України, оскільки вона з об'єкта Договору про СНО-1 перетворилася на його рівноправного суб'єкта, що має право у межах своїх обов'язків вирішувати всі питання Договору про СНО-1. За оцінками А. Зленка, «це було дефакто визнання України власником ядерної зброї, розташованої на її території» [89, с. 344–345]. Водночас, створювались правові основи для висунення вимог для отримання компенсації за ядерні матеріали, що знаходились в боєголовках та відкривалася можливість для отримання фінансової допомоги у справі знищення стратегічних озброєнь.

Разом з успадкуванням права на ядерну зброю, якої Україна зобов'язувалась позбутись у найкоротші терміни, наша держава брала на себе

зобов'язання за частиною радянського боргу та Договором СНО-1. Отже, за російським сценарієм Україна отримували зобов'язання, а монополію на ядерну зброю зберігала лише Росія. Попри визнання України рівноправною стороною СНО-1, Росія та США продовжували заперечувати її право власності на ядерну зброю, яка була успадкована від СРСР. Негайна ратифікація Україною Лісабонського протоколу та приєднання до ДНЯЗ стали пріоритетом зовнішньої політики як для Росії, так і для США.

Результати переговорів щодо надання гарантій безпеки Україні не приносили очікуваних результатів. У запропонованому російською стороною проєкті гарантій Росія зобов'язувалась визнавати і поважати територіальну цілісність України та недоторканість її кордонів лише в рамках СНД. В проєкті не було зобов'язань щодо утримання від економічного тиску на Україну. Це не відповідало національним інтересам України, адже питання національної безпеки пов'язувалося безпосередньо із зовнішньополітичним позиціонування України та її геополітичним вибором, коли вихід України з СНД, припиняв дію гарантій Росії.

Зростання напруженості в українсько-російських відносинах суттєво ускладнювало вирішення одного з головних завдань зовнішньої політики США – забезпечення режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Тому з червня 1993 р. США активно долучилися до переговорного процесу: «нова американська адміністрація готова була змінити акценти на користь Києва у своїй пострадянській зовнішній політиці» [104, с. 163]. Однак загострення внутрішньополітичного протистояння не дозволили Україні використати цю сприятливу геополітичну ситуацію на свою користь повною мірою.

Одним з результатів такої політики США стали Масандрівські угоди, підписані 3 вересня 1993 р. під час зустрічі української та російської делегацій. Окрім ядерного питання, ключовою проблемою стало врегулювання належності Чорноморського флоту. У своїх спогадах Л. Кравчук зазначає, що посередницька місія Вашингтона «полягала в тому, аби змусити Б. Єльцина піти на поступки Україні в питаннях матеріальної компенсації за ядерні

матеріали, а українська сторона повинна була погодитись з розподілом флоту за російським сценарієм» [104, с. 167]. Підсумком зустрічі став Протокол про врегулювання проблем Чорноморського флоту та 3 угод, які визначали принципи вивезення з території України стратегічної ядерної зброї, її утилізації та адміністрування. Росія зобов'язувалась за рахунок постачання палива для українських АЕС компенсувати Україні вартість ядерних матеріалів, а українські підприємства повинні були здійснювати нагляд за експлуатацією стратегічних ядерних сил. Це також дозволило Україні отримати від США фінансову допомогу [177], яка надавалася в у рамках програми Нанна-Лугара (1991 р.), і покладеної в основу Закону України «Про зменшення радянської ядерної загрози» [76, с. 67–68]. Конгрес США виділяв Україні 182,06 млн доларів у 1992–1993 фінансових роках та 175 млн доларів – у 1994–1995 рр. для утилізації ядерної зброї [89, с. 355–356].

18 листопада 1993 р. Верховна Рада України з 13 застереженнями ратифікувала Договір про СНО-1 і Лісабонський протокол до нього. Умовою відмови від ядерної зброї було зазначено надання надійних гарантій національної безпеки від ядерних держав [135]. Трестороння заява Президентів України, США та Росії, підписана 14 січня 1994 р. у Москві, оформила подальші домовленості щодо ядерного роззброєння України. Нею підтверджувалася необхідність приєднання України до ДНЯЗ вже у статусі неядерної держави. Президенти США та Росії анонсували надання Україні гарантій безпеки, підтверджуючи зобов'язання у відповідності до принципів ОБСЄ [174]. Зміст цього документа передбачав багато конкретних зобов'язань для України та значно менше завдань для США і Росії. Тому, підпис Президента України Л. Кравчука під домовленостями швидше є спробою унеможливити міжнародну ізоляцію України та продемонструвати її відкритість до міжнародної співпраці.

Під час Будапештського саміту ОБСЄ 5 грудня 1994 р. відбувся обмін ратифікаційними грамотами про Договір СНО-1, що означало, що він вступив у силу. Лідери України, США, Росії і Великої Британії підписали Меморандум

про гарантію безпеки у зв'язку з приєднанням України до ДНЯЗ [191, с. 256–257], у якому 4 ядерні держави виступали як гаранти національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України, вони зобов'язувались утриматись від економічного тиску щодо України, зобов'язувались вимагати негайних дій з боку Ради Безпеки в разі, якщо Україна стане жертвою акту агресії. У разі загрози територіальній цілісності та суверенітету України держави-гаранти зобов'язувались проводити консультації.

Будапештський меморандум став підсумком ядерного роззброєння України та складовою нової геополітичної реальності, яка зумовлювалася розпадом СРСР. Даний документ став результатом тривалих переговорів та компромісів між ядерними державами, які прагнули зберегти монополію на ядерну зброю, з одного боку та Україною, яка відмовлялась від третього за силою ядерного потенціалу у світі, з іншого. Це спричинило відсутність єдиного підходу у визначенні правового статусу Будапештського меморандуму.

На початку незалежності Україна гіперболізувала значення цього документу, яким фіксується територіальна цілісність та суверенітет України. Проте, відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів Будапештський меморандум не є класичним міжнародно-правовим документом. Хоча зобов'язання за своєю суттю є міжнародно-правовими зобов'язаннями, вони зафіксовані формально [127, с. 112]. Відкрита збройна агресія Росії проти України продемонструвала неефективність Будапештського меморандуму. За винятком України Будапештський меморандум розглядався і розглядається його підписантами як політична домовленість, порушення зобов'язань у рамках якої не спричинило юридичної відповідальності, за винятком політичних наслідків.

Ядерне роззброєння України не гармонізувало українсько-російські відносини, основним предметом дискусій стала проблема базування Чорноморського Флоту Російської Федерації в Україні та систематичні територіальні претензії Росії до України. Зрештою Росія забезпечила військову присутність в Криму та своє військове домінування на Чорному морі, що стало

дестабілізаційним чинником внутрішньополітичної ситуації в Україні. З підписанням Великого договору [178] Українська сторона домоглась правового визнання незалежності й територіальної цілісності, проте врегулювання відносин з Росією не забезпечило всіх аспектів державної незалежності, насамперед, енергетичного. Підтвердженням цього стала залежність України від імпорту російських енергоносіїв.

Отже, зовнішня політика України першої половини 1990-х рр. характеризувалася багатовекторністю, що знайшло відображення в «Основних напрямках зовнішньої політики України» (1993 р.) [132]. Основними зовнішньополітичними пріоритетами нашої держави були визначені: (1) розвиток політичних, економічних, культурних зв'язків з європейськими країнами; (2) міжнародне співробітництво в сфері захисту прав людини; (3) добросусідські відносини, насамперед з Росією. Відносини з Російською Федерацією мали особливе місце в зовнішній політиці України, навіть попри те, що створювали найбільше викликів. Саме Росія ініціювала «втягування» України до нових інтеграційних проєктів на пострадянському просторі, насамперед СНД. Це створювало додаткові труднощі для зовнішньополітичного позиціонування України, зокрема в частині намагання створити спільні збройні сили СНД. З метою нейтралізації цих загроз Верховна Рада України ухвалила Заяву щодо укладання Україною Угоди про співдружність незалежних держав, якою українська сторона заперечувала доречність трансформації СНД на державне утворення або суб'єкт міжнародного права. У п. 8 Заяви Україна наголошувала на своїх намірах стати позаблоковою там без'ядерною державою [181]. Отже, курс України на без'ядерний статус став одним з базових напрямів її зовнішньої політики у перші місяці незалежності. Відмова від ядерної зброї та позаблоковий статус стали основними концепціями зовнішньополітичного курсу України, що дозволило, хоча і мінімально, дистанціюватись від Росії, але не дозволило вирішити ключові питання національної безпеки. У перспективі Україна так не стала повноправним членом даного об'єднання, але мала статус асоційованого

члена Економічного Союзу СНД та увійшла до складу Міжпарламентської асамблеї СНД (1999 р.).

Паралельно Україна активно вибудовувала свої відносини з європейськими країнами. 25 грудня 1990 р. Верховна Рада УРСР ухвалила постанову, якою передбачено систему заходів з реалізації Декларації про державний суверенітет у сфері міжнародних відносин. Уряду доручалося забезпечити участь УРСР в загальноєвропейському процесі та діяльності європейських структур [125]. Ідеологічною основою європейських прагнень України став концепт *повернення України в Європу*, що була українською інтерпретацією концепту повернення до Європи держав колишнього соціалістичного блоку. Після повалення комуністичного блоку політичні еліти країн Центрально-Східної Європи розглядали інтеграцію до ЄС як гарантію незалежності від Росії. Суть цього процесу полягала у забезпеченні політичного і економічного процвітання шляхом інтеграції до ЄС [67, с. 104–105].

Україна підписала з ЄС Угоду про партнерство і співробітництво, якою було закладено інституційно-правову основу двосторонніх відносин і співробітництва в різних сферах [180]. Угода передбачала регулярні консультації на різних рівнях, формуючи основи для політичного діалогу Україна ЄС. Згідно зі ст. 1 УПС, основними пріоритетами партнерства були: «розвиток тісних політичних відносин шляхом політичного діалогу; сприяння торгівлі, інвестиціям і гармонійним економічним відносинам; забезпечення основи для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, науково-технічного та культурного співробітництва; підтримка зусиль України щодо зміцнення демократії й розвитку її економіки та завершення переходу до ринкової економіки» [180]. Верховна Рада України ратифікувала УПС 20 листопада 1994 р., а Європейський парламент – 30 листопада 1995 р., проте в силу вона вступила тільки у березні 1998 р., коли завершився процес її ратифікації усіма державами-членами ЄС.

Важливим стимулом для активізації європейського зовнішньополітичного позиціонування України стала офіційна позиція ЄС, ухвалена Спеціальним

рішенням 28 листопада 1994 р., відповідно до якого пріоритетом політики ЄС щодо України визначався розвиток політичних відносин, чим Брюссель декларував свою підтримку незалежності, територіальній цілісності та суверенітету України [8].

Зауважимо, що Україна першою з пострадянських держав підписала УПС з ЄС, проте, намагання України отримати запевнення щодо перспектив членства не було частиною політичної стратегії ЄС. До того ж, сприйняття ЄС європейського вектора зовнішньої політики України залежало від українсько-російських відносин, оскільки європейські країни здійснювали проросійську політику на пострадянському просторі. Ключове місце відводилось Росії, яка позиціонувалася ЄС як лідер та гарант стабільності в регіоні. Т. Кузьо означає таку політику «відсутністю інтересу», і хоча інтерес був, він обмежувався питанням ядерного роззброєння України. У цьому контексті держави-члени ЄС та США виступали союзниками: Брюссель підтримав приєднання України до СНО-1 у 1992 р. та Тресторонню заяву лідерів у 1994 р. [31, с. 22].

Отже, у 1990-х рр. зовнішньополітичне позиціонування України повністю залежало від російського чинника. ЄС зайняв обережну позицію щодо України, надавав політичну і економічну підтримку, формально підтримував її євроатлантичні прагнення, але не вчиняв реальних практичних кроків щодо перспектив членства.

Визначення зовнішньополітичних пріоритетів України на рубежі ХХ–ХХІ ст. відбувалося під одночасним впливом політики Росії, спрямованої на утримання України в сфері свого впливу, та розгортання процесів європейської інтеграції. У зовнішньополітичному курсі це проявилось як балансування та невизначеність між східним і західним векторами цивілізаційного розвитку. Проте, саме на цьому етапі на першому засіданні Ради з питань співробітництва між Україною і ЄС, яке відбулось 8–9 червня 1998 р., Прем'єр-міністр України В. Пустовойтенко офіційно заявив про прагнення України набути асоційованого членства в ЄС, а 11 червня 1998 р. Президент Л. Кучма своїм Указом затвердив «Стратегію інтеграції України до

Європейського Союзу» [131]. Цей документ відзначався амбітністю, оскільки набуття Україною членства в ЄС визначалось стратегічною метою, а статусу асоційованого члена – зовнішньополітичним пріоритетом держави в середньостроковій перспективі.

Ця стратегія посилила європейський вектор зовнішньополітичного позиціонування України та започаткувала процес декларативної трансформації її зовнішньої політики. Декларативність визначалася тим, що саме 1997–1998 рр. можна вважати апогеєм реалізації іншого вектору зовнішньополітичного позиціонування – політики багатовекторності, яка декларувала можливість поєднання європейських прагнень України з російськими інтеграційними проєктами на пострадянському просторі. Зауважимо, що для пострадянських держав, рубежу століть характерною була відмінність між декларованими принципами та їх практичною реалізацією. Україна періоду президентства Л. Кучми є яскравим прикладом.

Багатовекторність як концепція зовнішньополітичного позиціонування сприяла тактичним перемогам України на західному напрямі, зокрема під час саміту у Відні (грудень 1998 р.) було прийнято рішення ЄС про розробку Спільної стратегії ЄС щодо України (1999 р.). За підсумками роботи саміту відносини України та ЄС були означені як унікальне стратегічне партнерство., тож у травні 1999 р. Л. Кучма оприлюднив Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки» [124], яким визначалось створення внутрішніх передумов для набуття Україною статусу повноправного члена ЄС основою стратегією економічного та соціального розвитку України до 2011 р. Проте друга каденція президентства Л. Кучми принесла двозначність у зовнішньополітичний курс України: задекларований курс на євроінтеграцію України доповнювався позиціонуванням багатовекторності, яка поступово трансформувалася на проросійську орієнтацію. Отже, Україна продовжувала залишатись невід’ємною частиною пострадянського простору, питання переорієнтації зовнішньополітичного курсу

значною мірою залежало від позиції Росії, яка розпочала реалізацію комплексу заходів з реінтеграції пострадянського простору під своїм впливом.

2004 р. розпочався якісно новий етап у відносинах Україна – ЄС. По-перше, вони стали безпосередніми сусідами; по-друге, в Україні відбулася Помаранчева революція, яка сприяла формуванню якісно нового іміджу України як держави, що змогла мирним шляхом подолати глибоку політичну кризу та обрати проєвропейського опозиційного кандидата В. Ющенка Президентом України. Помаранчева революція оцінювалася як перемога європейського вектору зовнішньополітичного позиціонування та демократичних цінностей [120].

В. Ющенко запропонував українському суспільству більш чіткі зовнішньополітичні пріоритети – європейську та євроатлантичну інтеграцію України, які означав як курс на зміцнення національної безпеки, утвердження демократичних цінностей, прав і свобод людини, оновлення економічного розвитку, розвиток стратегічного партнерства з США, Росією і Польщею; розвиток регіональної політики, насамперед Чорноморському регіоні; вступ України до СОТ [96]. Результатами зовнішньополітичної активності України в 2005–2010 рр. стали: (1) вступ до СОТ (2008 р.), підписання Плану дій Україна – ЄС (2005 р.); (2) початок переговорів з Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (2007 р.); (3) інтенсифікація діалогу Україна – НАТО.

Саме з В. Ющенком ототожнювалась у 2005 р. остаточна відмова від багатовекторності та переорієнтація зовнішньополітичного позиціонування України в площині на європейської інтеграції. Проте нова українська влада не розробила чіткої стратегії європейської інтеграції України, і не донесла її основні ідеї до громадян України. Найбільшим політичним успіхом України стало приєднання до ініціатив Східне партнерство, цілями якого в «Декларації Європейської ради щодо Східного партнерства» [9] (19–20 березня 2009 р.) визначалися: (1) зміцнення політики ЄС щодо його східних партнерів (зокрема і України) задля створення необхідних умов для політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції; сприяння стабільності, належному

урядуванню й економічному розвитку; (2) формування довіри між країнами; (3) сприяння партнерським відносинам між інститутами громадянського суспільства та урядами держав; (4) підтримка встановлення контактів між людьми за лібералізації візового режиму; (5) підвищення рівня енергетичної безпеки; (6) підтримка реформ та захист довкілля [9].

З обранням у 2010 р. Президентом України В. Януковича, зовнішня політика України формувалася відповідно до концепту позаблокового статусу України, закріпленого Законом «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [129]. Цей крок фактично означав відмову від євроатлантичної інтеграції, а Харківські угоди (2010 р.), повертали Україну до сфери зовнішньополітичного впливу Росії. Водночас, інтеграція в ЄС залишилася серед зовнішньополітичних пріоритетів України, що сприяло продовженню переговорів про асоціацію України. Імітуючи руху в бік розвиненої демократичної європейської держави, кланово-олігархічна українська влада часів В. Януковича, що залежала від рішень, прийнятих в Росії, не могла прийняти Угоду про асоціацію, яка була для неї інструментом саморуйнування. Основними рисами зовнішньої політики України були «позаблоковість, ізоляціонізм, прагматизм та інтеграційна амбівалентність, об'єктність. Остання риса означала втрату Україною своєї міжнародної суб'єктності і підпорядкованість її зовнішнім геополітичним гравцям та внутрішнім корпоративними інтересам панівних кланів» [119, с. 104].

Таким чином, упродовж усього періоду міжнародної суб'єктності України, Росія розглядала її виключно як сферу свого впливу та неодноразово висловлювала своє невдоволення до будь-яких зусиль українського уряду, спрямованих на віддалення України від цього впливу. Росія перешкоджала налагодженню зв'язків України з ЄС та наполягала на необхідності приєднання до Євразійського економічного союзу, в якому вона домінувала. За оцінками Т. Кузьо, Росія розглядає Україну як оборонну буферну зону між нею та рештою Європи, та засіб впливу і контролю за Чорноморським регіоном [25].

Відмова від підписання її угоди про асоціацію з ЄС у листопаді 2013 р. спричинила акції протесту в Україні та повалення режиму В. Януковича. Вже у березні 2014 р. російські війська окупували Крим, а після неконституційного референдуму 16 березня 2014 р. В. Путін підписав указ про включення Криму до складу Росії. Невдовзі, за підтримки Росії, терористичні угруповання отримали контроль над частиною територій Донецької та Луганської областей, проголосивши створення так званих ДНР та ЛНР.

Військова агресія Росії прискорила зміну зовнішньополітичних пріоритетів України в напрямку її європейської інтеграції та більш тісної співпраці з країнами ЄС і НАТО, які були закріплені в Конституції України у 2019 р. У цих умовах європейсько-атлантичний вектор зовнішньої політики України перетворився на безальтернативний інструментарій збереження української державності та суб'єктності в системі міжнародних відносин.

Складність процесу міжнародної суб'єктивації та України була спричинена нестабільністю постбіполярної системи міжнародних відносин. Для України механізмом зовнішньополітичного позиціонування стала політика багатовекторності, яка була ефективною якщо б ані ЄС, ані Росі не прагнули розширити зони свого впливу. З метою унеможливлення перетворення України на буферну зону, Україна активізувала європейський вектор зовнішньополітичного позиціонування, паралельно докладаючи зусилля для збереження стратегічного партнерства з Росією. Остаточна переорієнтація зовнішньої політики України в напрямі європейської інтеграції визначалася й необхідністю збереження територіальної цілісності, суверенітету та міжнародної суб'єктності нашої держави.

2.2. Безпекові виклики зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у світі відбулося багато змін, що торкнулися майже всіх країн. Сучасна система світової безпеки зазнає радикальних трансформацій, особливо це стосується її державного виміру. З

одного боку, зростає рівень взаємозалежності країн, а з іншого – загострюються соціально-економічні, політичні й етнонаціональні суперечності всередині держав і посилюються розриви між державами.

Війни, конфлікти та терористичні загрози засвідчують той факт, що у сучасному глобалізованому світі виникла криза міжнародної системи. За таких умов система міжнародної безпеки особливо потребує посилення співпраці між акторами. Досвід першої чверті XXI ст. дозволяє зробити певні висновки стосовно змін, що відбулися й у сфері зовнішньополітичного позиціонування держав. Ці зміни торкнулися моделей і механізмів зовнішньополітичного позиціонування, а також викликів і загроз, що стоять перед окремими учасниками міжнародних відносин.

Особливого значення дані обставини набувають для України, яка стоїть на шляху визначення векторів свого подальшого розвитку, пошуку засобів і методів забезпечення національної безпеки. Анексія Криму, гібридна агресія (гібресія) Російської Федерації на Сході України несуть загрози та виклики не тільки національній безпеці України, її суверенітету, а й у цілому сучасному світовому устрою. Політична система сучасної України поки що не виробила адекватних й ефективних інструментів і механізмів протидії російській гібридній експансії. У таких умовах, проблема безпекових викликів зовнішньополітичного позиціонування України має важливе значення як у контексті загального розвитку держави, так і реалізації її національних інтересів, особливо в умовах гібридної війни.

Конфлікт між Україною і Росією протягом останніх років поглибився, набув довгострокового характеру та призвів до тектонічних змін у відносинах між державами. Внаслідок російської гібридної агресії Україна зазнала безпрецедентних втрат – людських, економічних і територіальних. З усього наявного модельного ряду міждержавних взаємин Україна на тривалий період перейшла у формат конфронтаційного співіснування з Росією, що, залежно від поточної ситуації, визначається обмеженням і вимушено холодним характером. Зауважимо, що гібридну війну між Україною та Росією не слід розглядати як

суто локальний, периферійний конфлікт, оскільки агресія Кремля несе у собі не тільки загрозу суверенітету і державності України, а й єдності європейського співтовариства та політичному устрою Європи, загалом. [74]. Вважаємо, що однією з головних цілей РФ є дестабілізація системи трансатлантичного партнерства та солідарності, репозиціонування Європи у напрямку Євразії з метою створення специфічного спільного простору безпеки і торгівлі. Подібну думку висловив і колишній Президент України П. Порошенко, наголосивши на тому що: «Анексія Криму, окупація частини Донбасу стали прелюдією гібридної війни Москви не тільки проти України..., проти ЄС,... проти Сполучених Штатів, проти НАТО, проти країн Балтії та врешті-решт проти усього демократичного і цивілізованого світу» [68].

У зв'язку з цим актуалізується проблема дослідження безпекових викликів зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни. Однак, реалії сьогодення свідчать, що досягти цього неможливо, обмежуючись використанням суто традиційних підходів, які, як правило, зводяться до подолання суспільних протиріч і задоволення вузьковідомчих інтересів [105, с. 82]. Вважаємо, що це не тільки не забезпечує бажаного результату, а й стимулює зростання розбіжностей у зовнішньополітичних орієнтаціях українського суспільства, що підсилюють внутрішньополітичну напруженість.

За оцінками представників ООН, конфлікт на Сході України «є одним з самих смертоносних в Європі з часів Другої світової війни» [71, с. 3]. Зокрема за роки війни на Донбасі загинуло понад 13 тис. людей, понад 28 тис. поранено, внутрішніми переселенцями стали близько 1,8 млн. жителів Донбасу та Криму. Окуповано майже 7,2 % території України, а саме – 17 тис. км² Донецької і Луганської областей, що разом із Кримом складає 43,7 тис. км². Неконтрольованими залишаються майже 410 км українсько-російського кордону. Окрім того Україна зазнала і величезних фінансово-економічних втрат, внаслідок незаконного переміщення до Росії 27 % промислового потенціалу Донбасу, включаючи обладнання 33 місцевих промислових гігантів

[69]. На Сході України триває масштабна мілітаризація та створені окупаційні адміністрації – псевдодержавні маріонетки ДНР і ЛНР, у межах яких сформовано окупаційні збройні сили, що нараховують понад 32 тис. бойовиків, де майже 11 тис. складає російський контингент [168]. Загалом, це боєздатні, добре озброєні воєнні формування, які чисельно не поступаються арміям деяких окремих європейських країн. На тимчасово окупованих територіях, внаслідок здійснення тотальної політико-ідеологічної «русифікації», продовжується відчуження та відокремлення регіону від України.

В контексті зовнішньополітичного позиціонування, політика «імплантації» в Україну ДНР і ЛНР, у нинішньому вигляді спрямована на блокування курсу до ЄС і НАТО, встановлення підконтрольності та підпорядкованості України Росії і, як наслідок, дезінтеграцію української державності. Країна-агресор, не визнаючи себе стороною конфлікту на Сході України, спрямовує всі зусилля на блокування мирних ініціатив, намагається легітимізувати маріонеткові псевдодержави ДНР і ЛНР у якості повноправних сторін переговорного процесу. Однак багаторічний політико-дипломатичний переговорний процес, що відбувався у різних форматах, так і не призвів до позитивних результатів. Наслідком агресії проти України стало вилучення Російської Федерації зі складу G8 та позбавлення голосу в ПАРЄ. З 2014 р. західними країнами запроваджено комплекс антиросійських санкцій – персонального, адресного і секторального характеру. Окрім того прояви російської гібресії проти України засудили ООН, ОБСЄ, ПАРЄ, ЄС і НАТО. Таким чином міжнародні організації і країни Заходу продемонстрували на політико-дипломатичному рівні солідарність з Україною. Варто також наголосити й на постійній військовій, фінансово-економічній і гуманітарній підтримці Української держави. Зрозуміло, що «політика санкцій має кумулятивний, накопичувальний ефект, і ціна за агресію зростає, однак поки це не позначається загалом на геополітиці Кремля і зокрема на діях РФ на донбаському напрямі» [71].

Особливо актуальними для зовнішньополітичного позиціонування України є безпекові, політичні, економічні, інформаційні, соціальні та гуманітарні виклики агресивної політики з боку східного сусіда. Гібридна експансія Російської Федерації є підтвердженням того, що протидія агресії і впливу в різних сферах відбувається на території всієї України, а не тільки на лінії фронту. До елементів гібридної агресії Росії, що впливають на модель зовнішньополітичного позиціонування України слід віднести:

- пропаганду, основу якої складають відкрита брехня, маніпуляції і підміна понять, а також заперечення самого факту війни та тим паче участі в ній Росії;
- викривлення фактів української історії і звинувачення України у власних злочинах;
- енергетична блокада та торговельно-економічний тиск;
- створення атмосфери страху в українському суспільстві;
- спроби дестабілізувати критичну інфраструктуру, шляхом використання кібератак.

Незважаючи на те, що Україною, за міжнародного сприяння, вжито ряд заходів, спрямованих на протидію російській інформаційній агресії та пропаганді, а саме, заборонено російські соціальні мережі та посилено кібербезпеку, Російська Федерація, використовуючи найрізноманітніші канали, й надалі ініціює проведення спеціальних інформаційних операцій по всій території України, підриваючи тим самим процеси реформування країни [154]. Таким чином, анексія Криму та гібридна агресія Росії проти України спричинили додаткові виклики зовнішньополітичного позиціонування. Окрім того, позиція державних структур та громадянського суспільства України протягом останніх років зазнали кардинальних змін, що, на наш погляд, в першу чергу пов'язано із останніми президентськими та парламентськими виборами.

На думку експертів, політика Російської Федерації стосовно України пройшла трифазову еволюцію: *перша фаза* – м'яке переконання у євразійській

інтеграції під егідою Росії, *друга фаза* – жорсткий примус до неї, що супроводжується використанням економічних, політико-дипломатичних, інформаційних та інших важелів впливу, *третья фаза* – пряма військова агресія [152].

Ми погоджуємось з думкою Н. Ніколаєнко та Ю. Василевич стосовно того, що «події, які сьогодні відбуваються на Сході, окупація Криму – це результат неефективної державної політики, зростаючої корупції, і як наслідок відсутність достатніх матеріальних засобів для того, щоб населення провадило нормальне життя. Регіональним елітам Східної України була дана на відкуп ціла територія, промислові райони та комплекси. Місцева влада дбала лише про одне – як отримати субвенцію від держави і на тлі цього паразитувати на рівні національної економіки, шантажуючи центральну владу акціями непокори». [115, с. 83].

Процеси формування моделі зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни супроводжуються як позитивними, так і негативними тенденціями для простих українців. Затяжна системна криза, що охопила українське суспільство, спричинила невпевненість у подальшому майбутньому, апатичні настрої у значної частини громадян і втрату віри в можливість особистого впливу на хід подій у державі. Доречно зауважити, що у середовищі провладних політичних партій, які всіма силами намагаються зберегти та підвищити свої рейтинги, існують побоювання щодо цих факторів. Як наслідок реальні перетворення гальмуються. Під час Революції Гідності політичні сили погоджувалися з тим, що потрібно докорінно змінювати систему, а не трансформувати її окремі елементи. Кардинальна зміна системи є досить складним процесом, що вимагає комплексних змін і потребує політичної волі, з чим вітчизняного політикуму завжди були проблеми. Практично всі представлені у парламенті політичні сили позиціонують себе як прихильники реформ, програми яких пройшли громадську апробацію. Однак, у дійсності, більшість цих програм мають скоріше декларативну, а почасти

пропагандистську спрямованість. Втїлювати їх у життя, відповідно, виявляється надзвичайно складно, що загрожує зниженням рейтингів [115, с. 84].

Загалом можна констатувати, що агресивна політика Російської Федерації спрямована на здійснення системного та скоординованого впливу на модель зовнішньополітичного позиціонування України. Реалізація означених стратегічних і тактичних завдань потребує використання широкого арсеналу засобів гібридної агресії, серед яких доречно зупинити увагу на наступних:

По-перше, використання інформаційно-комунікаційних технологій, широкомасштабна пропаганда російського контенту в ЗМК, створення та розповсюдження фейкової продукції і, як наслідок, формування відповідної віртуальної реальності.

Так, експертами спеціальної робочої групи при Європейській службі зовнішніх дій (East StratComTask Force) тільки протягом жовтня 2015 р. – липня 2016 р. зареєстровано 1649 випадків дезінформації і фейкових повідомлень зі сторони прокремлівських ЗМІ, що розповсюджувалися у світі та Європі 18 мовами [15]. В 2018 р. аналітиками Європейського Союзу в рамках реалізації проєкту «EU vs Disinformation» зафіксовано понад 1000 випадків дезінформації у російських ЗМІ, майже половина з яких (461) припадає на Україну [1]. Таким чином, Росія шляхом розповсюдження фейків і поширення пропагандистського контенту в телевізійних програмах, новинах, соціальних мережах прагне зруйнувати українську національну ідентичність та нав'язати російський варіант історії української державності.

По-друге, застосування системи важелів економічного тиску. Україна, після здобуття незалежності, отримала у спадок величезний промислово-господарський комплекс, який станом на 1991 р. споживав майже 118 млрд.м³ газу, з яких тільки 19% (24,4 млрд.м³) складав газ українського видобутку. В 2005 р., після Помаранчевої революції, споживання вже складало 76 млрд.м³, а видобуток скоротився до 20,6 млрд.м³ [83]. У період зростання цін на нафту в 2000-х рр. виникло своєрідне поєднання європейської плутократії і пострадянської клептократії. Перерозподілені через офшорні механізми

прибутки від експортних потоків енергоресурсів із РФ до ЄС, значною мірою осідали в Європі у вигляді банківських вкладень, інвестицій у нерухомість та місцевий бізнес. Європейський політикум вбачав у цьому суто вигідний бізнес. Однак режим Путіна розглядав це як можливість для створення потужного та впливового лобі, що у потрібний час надасть допомогу Росії зсередини Європейського Союзу. Яскравим прикладом використання даного інструменту можна вважати газову кризу 2009 р., коли РФ використавши газовий важіль впливу, підштовхнула Україну (через європейських політиків) до укладання не вигідних їй газових контрактів з Росією.

Вважаємо, що з метою гарантування забезпечення національної безпеки та підтримки позитивного зовнішньополітичного іміджу держави, уряд України повинен також виробити інструменти припинення контролю російських олігархів над більшою частиною українських енергоносіїв. На думку економічного експерта «Атлантичної Ради» Андерса Аслунда, «Україна має проблему на рівні національної безпеки у своїй електромережі. Виходить за межі розуміння той факт, що 11 з 24-х обленерго в Україні значною мірою належать російській групі під керівництвом російського націоналіста Олександра Бабакова, який перебуває під санкціями відповідних країн за його роль у російській окупації та анексії Криму на посаді віце-спікера російської Держдуми. Показовим прикладом в зазначеному контексті є будівництво з явно геополітичними цілями в обхід України газопроводу «Північний потік-2», що викликало гострий конфлікт між США та окремими країнами ЄС, насамперед, Німеччиною» [7].

По-третє, використання різноманітних механізмів для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Україні. У даному контексті зауважимо, що метою Російської Федерації завжди була і залишається делегітимізація суспільно-політичних процесів, розпочинаючи з виборів і закінчуючи підписанням різноманітних угод та контрактів. Вже традиційним для керівництва Російської Федерації є демонстративне та показове застосування різних для провокування дисфункціональності України загалом.

Необхідно відмітити, що такі дії характерні не тільки стосовно України, оскільки відомі випадки втручання Росії у виборчий процес багатьох країн. Зокрема, починаючи з 2004 року американськими дослідниками зафіксовано факти російського втручання у внутрішню політику більш ніж 27 країн світу. У даному випадку мова йде не тільки про країни ЄС і пострадянського простору, а й про США, Канаду, Туреччину та ін. [188, с. 5]. Найбільш резонансним стало втручання Російської Федерації у президентські вибори в США (2016 р.) [175]. У вересні 2018 р. Центр аналізу, прогнозування і стратегії (CAPS) спільно з Інститутом стратегічних досліджень Воєнної школи (IRSEM) підготували та оприлюднили звіт «Маніпуляція інформацією. Завдання для наших демократій», в якому проаналізовано втручання Росії у референдуми в Нідерландах, Великобританії (Brexit) і Каталонії, а також у виборчі процеси в США, Франції та Німеччині [109]. Широкого резонансу в середовищі західного істеблішменту набула також спроба Росії вплинути на результати референдуму в Македонії стосовно перейменування країни, що відбувся 30 вересня 2018 р. [150]. Зауважимо, що підтримка населенням питання, винесеного на референдум, відкривала можливість вступу країни до ЄС і НАТО. С.Тісдалл у коментарях для The Guardian зазначив, що «...методи Росії в Македонії виглядають дуже знайомими. Кампанії з дезінформації, фейкові новини, війна в кіберпросторі, атаки хакерів, фальшиві аккаунти у Facebook та Twitter, секретні грошові виплати – все це, як стверджується, було використано» [54].

По-четверте, активне використання російською владою методів і заходів формування проросійського лобі у середовищі українських політиків, співробітників спецслужб, правоохоронних органів, культурних діячів, медійних осіб. Реалізація даної цілі забезпечується шляхом використання підкупу, шантажу, корупційних схем і надання різноманітної допомоги, насамперед фінансової, проросійським політичним силам в Україні. За словами секретаря Ради національної безпеки і оборони України в 2014 р. О. Турчинова, що виконував обов'язки Президента України, «з 13 тис. військовослужбовців Збройних сил України, розміщених на той момент у Криму, тільки 3,9 тис.

залишилися вірними присязі, серед співробітників кримського СБУ втікачами стали 90% особового складу, а серед місцевих міліціонерів – 99%» [91].

Представлений перелік засобів російської гібридної агресії, спрямованих на погіршення іміджу України у світовому співтоваристві, не є вичерпним і постійно доповнюється новими стратегічними та тактичними інструментами.

Є. Магда у статті «Гібридна війна: сутність та структура феномену» висловлює думку про те, що «гібридну війну можна у найзагальніших рисах визначити як сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей. До складових гібридної війни відносяться традиційні та нестандартні загрози, тероризм, підривні дії, коли використовуються новітні чи нешаблонні технології для протидії перевазі супротивника у військовій силі» [107].

Здійснений аналіз російської гібридної агресії за період з 2014 р. і до сьогодні, дозволяє констатувати, що за характером вона є гібридною, однак за типом застосованих дій, засобів і методів, зі зміною ролі мирного населення, місцевих громадських рухів і політичних об'єднань, перетворення їх на активних учасників військового протистояння – змішаною. Також вважаємо, що відмінною рисою російської гібридної експансії є використання не тільки військової стратегії демонтажу української державності, а й стратегій руйнування політичних інститутів держави, що є безпековим викликом зовнішньополітичного позиціонування України. Зазначимо, що на початку російської гібридної агресії у табір ворога перейшли як окремі особистості, так й організації і структури. Це засвідчує факт не тільки інспірації Росією своїх агентів в українську верхівку, а й проведення активної політики вербування в силових і безпекових структурах української держави.

У випадку України проблемним також залишається сусідство з Російською Федерацією – ядерною державою, яка прагне переглянути результати холодної війни та відродити свою колишню велич. Не останню роль в гальмуванні українського розвитку зіграв той факт, що наша держава

залишалася одним з основних об'єктів російської політики. Москва докладає всіх зусиль, щоб зберегти українську державу в орбіті свого впливу, вдаючись до різного інструментарію, зокрема: шантажу, провокацій, митних війн, втручання у вибори, антиукраїнської пропаганди, підтримки проросійських рухів і партій). Україна є занадто важливою для Кремля, який в силу географічного положення та культурно-історичних факторів має суттєві важелі впливу на неї. В результаті формується геополітична конфігурація залученості в позиціонування України на міжнародній арені принаймні однієї глобальної сили.

Таким чином, російську гібридну агресію можна розглядати, як безпековий виклик зовнішньополітичного позиціонування України, що, на наш погляд, є закономірним результатом еволюції політичної системи та політичного устрою Російської Федерації. Основні характеристики даного процесу проявляються у зрощенні бізнесу та державних структур, відсутності конкурентного середовища, створенні система розподілу коштів і ресурсів відповідно до рівня лояльності. Разом із тим, для Росії війна з Україною є ідеальним способом подолання дисфункціональності власної політичної системи, оскільки дозволяє не тільки забезпечити виживання відносно дешевими засобами та порівняно невеликими втратами, а й закласти підвалини для тривалого впливу на інших геополітичних акторів і формування трендів розвитку геополітичного середовища.

Варто також зауважити, що процеси суспільно-політичного розвитку України, формування її економічного, політичного та культурного потенціалу відбувалися неналежним чином. Таким чином, корумпована структура політики і економіки також можуть розглядатись як фактори, що спричинили розгортання гібресії Російської Федерації, адже саме корупційними чинниками можна пояснити провал ключових реформ Революції Гідності, втрачені можливості перших етапів європейської інтеграції, суттєве зниження рівня життя, кризу Майдану 2004 року та прихід до влади проросійського лобі тощо.

Окрім того, російська гібридна агресія стала каталізатором виникнення проблем у безпековому середовищі України, що виявились в: (1) неспроможності політичних інституцій ефективно реагувати на нові виклики та загрози; (2) неспроможності системи національної безпеки України аналізувати стан безпекового простору та своєчасно виявляти загрози; (3) зростанні впливу на керівництво держави з боку інших міжнародних політичних акторів і, як наслідок, виробленні помилкових управлінських рішень у сфері національної безпеки та зовнішньої політики.

Таким чином, експансія Росії щодо України, яка розпочалася з моменту проголошення незалежності, вимагає трансформації основних принципів функціонування держави та узгодження їх із новою Доктриною національної безпеки. Немілітарний характер російської гібридної агресії передбачає її ведення одразу в декількох вимірах, зокрема інформаційному, військовому, зовнішньополітичному, економічному та гуманітарному. Враховуючи зазначене постає необхідність перебудови основних принципів функціонування Української держави та узгодження цих принципів із новою Доктриною національної безпеки, оскільки гібридна агресія Російської Федерації формує нові безпекові виклики зовнішньополітичного позиціонування України.

На тлі глобальної економічної кризи, світової пандемії COVID-19 та гібридної агресії Російської Федерації генеруються нові безпекові виклики зовнішньополітичного позиціонування України. В сучасних умовах надзвичайно загострилася боротьба за світове лідерство та знизилася роль правових і організаційних механізмів забезпечення міжнародної безпеки. У контексті формування моделі зовнішньополітичного позиціонування для України актуальними є виклики, загрози та ризики як внутрішнього, так і зовнішнього характеру.

До внутрішніх викликів зовнішньополітичного позиціонування України слід віднести:

- внутрішню нестабільність політичної системи;

- незрілість і роз'єднаність політичної еліти, а також її нездатність сформулювати та реалізувати зовнішньополітичну стратегію держави;
- наявність регіональних відмінностей у політико-ідеологічних і зовнішньополітичних орієнтаціях населення, що, на наш погляд, створює передумови для поширення дезінтеграційних тенденцій;
- слабкість та неефективність системи публічного управління, нездатність керівництва держави забезпечити її ефективне функціонування на всіх рівнях.

Здійснений аналіз важливих аспектів перебігу гібридної війни Російської Федерації як безпекового виклику зовнішньополітичного позиціонування України, дозволяє констатувати, що за період незалежності влада так і не спромоглася виробити дієві механізми захисту інформаційного, гуманітарного й економічного простору та забезпечити їх ефективне функціонування. Також Україні не вдалося створити надійне підґрунтя для захисту від можливих гібридних загроз. Дослідження безпекових викликів зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни також засвідчує, що гібресія Росії проти України заклала підвалини для оновлення моделі зовнішньополітичного позиціонування.

2.3. Стратегічні комунікації як функціональне ядро моделі зовнішньополітичного позиціонування України

На сучасному етапі більшість держав перебувають у постійному пошуку нових інструментів і засобів для просування власних інтересів на міжнародній арені. Зважаючи на те, що наразі ефективна зовнішня політика є необхідним елементом просування національних інтересів, стратегічні комунікації виступають невід'ємною складовою моделі зовнішньополітичного позиціонування провідних держав світу й одним із найбільш ефективних інструментів просування на міжнародній арені національних і геополітичних інтересів окремих країн. Своєчасна ідентифікація, попередження та нейтралізація різного роду загроз, у тому числі й гібридних, є запорукою

стабільності у світі. Гібридні загрози набули особливої актуальності з початком експансії Російської Федерації стосовно України, основу якої складає використання методів гібридної війни, стратегічними завданнями якої є поступова дискредитація та розмивання базових європейських цінностей, суспільна дезінтеграція та дезорієнтація, а також сприяння поглибленню розбіжностей між європейськими державами.

Стратегічні комунікації належать до інноваційних інструментів зовнішньополітичної діяльності. Як функціональне ядро моделі зовнішньополітичного позиціонування, стратегічні комунікації спрямовані на взаємодію у форматі як стратегічного партнерства та регіонального співробітництва. Координація системи стратегічних комунікацій передбачає послідовність та ефективність впровадження зовнішньополітичних ініціатив відповідно до визначених і заявлених пріоритетів. Зазначимо, що стратегічні комунікації базуються на дослідженні актуальних проблем, вивченні аудиторії, з якою відбувається взаємодія, а також ґрунтовній підготовці основних повідомлень [18].

Стратегічні комунікації науковцями визначаються як «процес, спрямований на забезпечення національної безпеки держави, що включає публічну дипломатію (комплекс заходів, спрямованих на вивчення й інформування зарубіжної аудиторії та встановлення контактів); зв'язки з громадськістю (управління громадською думкою, гармонізація відносин суспільства і державних органів/корпоративних структур для об'єктивного осмислення соціальних, політичних або економічних процесів); інформаційні та психологічні операції (сплановані форми й методи поширення інформації для здійснення певного впливу на установки та поведінку спільноти); комунікацію зі ЗМІ, протидію дезінформації, дії в кіберпросторі, міжнародні й національні інформаційні заходи і т. д» [108]. У Воєнній доктрині України стратегічні комунікації визначено як «скоординоване використання повного спектру комунікативних можливостей держави, що включає залучення інструментів публічної дипломатії, цивільних і військових зв'язків з громадськістю, а також

проведення інформаційних та психологічних операцій з метою реалізації національних інтересів» [138].

Таким чином, розуміння важливості стратегічних комунікацій для зовнішньополітичного позиціонування держави сприятиме їхньому ефективному використанню в практиці міжнародної взаємодії. У документі «Від бачення до дії – стратегічні пріоритети глобальної стратегії ЄС» (2019 р.) [52] зазначається, що «стратегічні комунікації передбачають підтримку публічної дипломатії в різних сферах для налагодження контактів між зовнішньою політикою ЄС і спільнотою європейських країн, для об'єктивного інформування стратегічних партнерів щодо здійснення зовнішньої політики, підвищення узгодженості й інтенсивності обміну інформацією про принципи і дії ЄС на міжнародній арені, оперативне спростування дезінформації, забезпечення відкритості медіасередовища всередині та за межами ЄС» [52]. В умовах сьогодення стратегічні комунікації виступають важливою складовою моделі позиціонування держави, тому, відповідно, їх адаптація до комунікативної структури є необхідною для ефективності розвитку суспільства та процесів подальшого державотворення.

В умовах гібридної експансії РФ, перед Україною постала ціла низка важливих завдань, спрямованих як на захист національних інтересів держави, так і на покращення її сприйняття на міжнародній арені. Побудова ефективної системи комунікацій дозволить розробити стратегію протидії інформаційній агресії і дезінформаційним викликам з боку Росії. Аналіз досвіду міжнародних політичних акторів у сфері стратегічних комунікацій дозволяє прискорити процеси реформування у напрямку розширення інформаційної присутності України за кордоном. Гібресія Російської Федерації проти України, особливо у своїй інформаційній частині, обумовлює пошук можливих інструментів і механізмів цілісних відповідей на гібридні виклики та загрози. У своїй геостратегії РФ продовжує застосовувати політико-економічні, культурно-інформаційні та інші засоби прихованого впливу на Україну.

Динамічні зміни, що виникають, вимагають більш критичного та диференційованого підходу до стратегічних комунікацій. Розробка стратегій зовнішньополітичного позиціонування повинна враховувати, що сучасна система міжнародних відносин характеризується зростаючою автономією політичних акторів і домінуванням фактору конкуренції. Перебуваючи у ситуації загальної невизначеності, деякі держави сумніваються у своїх союзниках і, відповідно, змушені шукати ще більшої автономії, тоді як інші гравці, навпаки, посилюють національні амбіції. Водночас таке розширення повноважень нових політичних акторів є поєднанням зростаючої неоднорідності між ними, яка збільшує ризик непорозумінь і помилок стратегічного сприйняття. Таким чином, багатополлярність та нова стратегічна конкуренція знаходять своє відображення в позиціонуванні міжнародних політичних акторів, що намагаються трансформувати систему регулюючих інституцій.

Розвиток стратегічних комунікацій спрямований на забезпечення функціонування моделі зовнішньополітичного позиціонування. Зазначимо, що система стратегічних комунікацій України перебуває на стадії трансформації шляхом активної зарубіжних практик здійснення ефективних зовнішньополітичних комунікацій. Згідно з даними аналітичного дослідження, проведеного за підтримки Центру інформації та документації НАТО в Україні в 2015 р., визначено сфери стратегічних комунікацій, що потребують подальшого розвитку, зокрема, розробки національної стратегії у визначеній сфері, налагодження комунікативної взаємодії між політичними акторами, залучення кваліфікованих фахівців у сфері стратегічних комунікацій [189].

Початковим етапом у процесі розбудови системи комунікацій як функціонального ядра моделі зовнішньополітичного позиціонування України стало підписання в 2015 р. Дорожньої карти Партнерства між РНБО України та Міжнародним секретаріатом НАТО. В документі зазначено, що метою взаємодії виступає надання консультативної і практичної допомоги органам публічної влади та управління України у сфері стратегічних комунікацій на

трьох рівнях, а саме стратегічному, оперативному та тактичному. Розробники Дорожньої карти Партнерства наголошують, що налагодження системи стратегічних комунікацій повинно стати невід'ємним елементом моделі зовнішньополітичного позиціонування України, оскільки дозволить оперативно реагувати на актуальні виклики та загрози, розробити ефективну стратегію протидії російській пропаганді, шляхом розробки ефективної комунікативної політики та взаємодії з неурядовими акторами. Окрім цього, необхідно створити відкриту базу даних із розміщенням навчальних матеріалів для проведення спеціальних курсів у галузі стратегічних комунікацій [82]. Також зазначимо, що забезпеченню ефективності стратегічних комунікацій сприятиме вдосконалення системи їх нормативно-правового регулювання.

Стратегічні комунікації як функціональне ядро моделі зовнішньополітичного позиціонування України передбачають також поглиблення безпекової складової. У даному контексті відзначимо, що в Стратегічному оборонному бюлетені (2016 р.) одним із головних напрямів оборонної політики визначено «створення системи управління силами оборони на основі сучасного розподілу повноважень, обов'язків і відповідальності, розробка ефективної системи планування і управління оборонними ресурсами, формування інституціональних умов для підтримки оборони держави, миру та міжнародної безпеки в цілому, створення єдиної ефективної системи логістики сил оборони України, а також підготовка професійних кадрів у сфері комунікацій [80].

З огляду зазначене, одним із завдань Міністерства оборони України стало визначення інструментів інтеграції стратегічних комунікацій у модель зовнішньополітичного позиціонування та розподілу управлінських обов'язків щодо виконання поставлених завдань. Серед інших цілей реформування доречно відмітити активну імплементацію стандартів НАТО та формування відповідної організаційної структури, яка передбачає подальше вдосконалення політики стратегічних комунікацій з метою забезпечення ефективності їх функціонування. В рамках розбудови стратегічних комунікацій важливо

наголосити і проведенні постійного моніторингу інформаційних потоків, систематичному вивченні громадської думки, розробці відповідних аналітичних звітів і прогнозів [80].

Аналізуючи стратегічні комунікації як функціональне ядро моделі зовнішньополітичного позиціонування України, вважаємо доцільним виокремити їх рівні: (1) стратегічний, (2) оперативний та (3) тактичний. Зокрема, стратегічний рівень передбачає налагодження співпраці між політичними акторами та проведення кризових комунікацій, оперативний рівень включає зв'язки з громадськістю, проведення інформаційних кампаній і публічну дипломатію, а тактичний – використовує інструменти, вироблені стратегічному та оперативному рівнях [189].

Стратегічні комунікації потребують активного використання сфери сучасних технологій та мережі Інтернет з метою координації інформаційних потоків, отримання та передачі інформації, аналізу інформаційного простору на предмет виявлення й оцінки потенційних загроз, що можуть використовуватися для розбалансування систем комунікації супротивника. Гібридна агресія РФ продемонструвала, що кіберпростір може активно використовуватись для проведення інформаційних операцій, основними цілями яких є індивіди. Сьогодні інтернет та соціальні медіа, в силу своєї здатності швидко та з невеликими затратами поширювати інформацію, все частіше використовуються як інструменти проведення пропаганди, інформаційних війн і психологічних операцій. Зазначимо, що це може суттєво вплинути на зміни як сприйняття, так і поведінки цільових груп. Психологічні операції передбачають діяльність, спрямовану на трансформацію сприйняття, ставлення та поведінки цільової аудиторії. Наголосимо, що на сприйняття можуть впливати також й емоційні заклики або раціональні аргументи, які відповідають наративу ключових повідомлень. Сучасні технології дозволяють використовувати цифровий матеріал для фальсифікації або створення неоднозначності контексту, який може бути використаний для введення в оману чи маніпулювання. Більш того, зростання популярності соціальних медіа дозволило політичним акторам

використовувати фальшиві аккаунти для максимального поширення дезінформаційного контенту. Прикладом цього може слугувати цілеспрямоване й активне використання соціальних медіа в українсько-російському протистоянні. На думку зарубіжних експертів, інформаційні операції викликають побоювання, невпевненість і сумніви стосовно економічної, культурної та національної безпеки України [159]. Особливо це характерно для східних регіонів, де існують міцні історичні зв'язки з Росією, а виявлення неправдивих фактів виступає ефективним інструментом пом'якшення наслідків дезінформації. У таких ситуаціях важливо не вдаватися до використання контрпропаганди, оскільки це, на думку науковців, тільки підживлює інформаційну війну та створює атмосферу суспільної недовіри, однак жодним чином не зменшує силу дезінформації [32].

На національному рівні Україна досягла певних успіхів у розвитку стратегічних комунікацій, увага до яких значно зросла із початком активної фази агресії РФ у 2014 р. Вважаємо, що їх потрібно підсилювати за рахунок поглиблення співробітництва з ЄС і НАТО, які мають напрацювання у цій сфері, особливо її безпековому вимірі, на національному та регіональному рівнях, адже здатність українського суспільства ефективно протидіяти гібридним викликам і загрозам, дезінформації і пропаганді сприятиме гармонізації безпекової ситуації у Європі загалом. Механізм розширеної співпраці між ЄС і НАТО передбачає три основні напрямки взаємодії із країнами-партнерами: зберігання й безпека боєприпасів, кібербезпека та стратегічні комунікації. Координація спільних зусиль у даних напрямках сприятиме посиленню стійкості партнерів, що не є членами Альянсу, до потенційних загроз.

Одним із пріоритетів стратегічних комунікацій як функціонального елемента моделі зовнішньополітичного позиціонування України є співробітництво з ЄС і НАТО [59]. Результатом цієї співпраці стало створення неформальної робочої групи для допомоги уряду України з визначенням стратегічних комунікацій і запровадженням ініціатив щодо підтримки

українських ЗМІ. Окрім того, схвалено та імплементовано ряд стратегічних документів у даному напрямку. Наприкінці квітня 2016 р., з метою розвитку стратегічних комунікацій у напрямку покращення координації європейської та євроатлантичної інтеграції, уперше в історії України в складі Уряду було створено посаду віце-прем'єр-міністра з європейської та євроатлантичної інтеграції, на яку було призначено І. Климпуш-Цинцадзе. У жовтні 2017 р., тобто практично одразу після набуття повної чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 рр., що передбачає щорічне схвалення планів заходів із імплементації. У документі зазначено, що «масштабність процесу європейської інтеграції України та впровадження положень Угоди про асоціацію, вплив цих процесів на життя кожного громадянина робить необхідним проведення потужної роз'яснювальної та комунікаційної роботи» [160; 162].

Доречно зазначити, що за ініціативи віце-прем'єр-міністра з європейської та євроатлантичної інтеграції: (1) відновлено постійну роботу міжвідомчої Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України, (2) запроваджено практику проведення регулярних нарад заступників міністрів із питань євроінтеграції, (3) налагоджено процес стратегічного планування та (4) сформовано новий порядок денний відносин Україна-ЄС, що базується на поглибленні секторальної інтеграції в межах Угоди про асоціацію з ЄС. Окрім того, разом із профільними міністерствами вироблено алгоритм поглиблення інтеграції з Європейським Союзом у пріоритетних сферах [87].

Одним із пріоритетних стратегічних завдань України у сфері зовнішньополітичного позиціонування визначено «протидію дезінформації, спрямованій на дискредитацію відносин України з ЄС і майбутнього членства України в ЄС» [130]. Зокрема, під час 20-го Саміту Україна-ЄС (липень 2018 р.) було досягнуто спільних домовленостей стосовно посилення роботи зі стратегічних комунікацій. Конкретизовано дані домовленості під час засідання Ради асоціації у грудні 2018 р. Окрім того у 2018 році було представлено План

із протидії дезінформації ЄС, згідно з яким головним джерелом інформаційних загроз визначено Російську Федерацію, а також передбачено збільшення фінансування зовнішньополітичної служби ЄС на стратегічні комунікації [130]. У 2019 р. ЄС створено систему швидкого сповіщення про дезінформацію, робота в якій обмежена тільки для Євросоюзу, однак передбачає співпрацю з партнерами, до яких увійшла й Україна, що перебуває у стані протидії російським гібридним загрозам. Це, на наш погляд, стало важливим кроком на шляху формування моделі зовнішньополітичного позиціонування України.

У січні 2019 р. відбулася третя зустріч неформальної Робочої групи високого рівня зі стратегічних комунікацій, під час якої наголошено на важливості створення платформ для комунікативної взаємодії й обміну досвідом у сфері стратегічних комунікацій, протидії дезінформації, особливо пов'язаної із медіа та готовності ЄС до розширення своєї залученості в Україні стосовно розвитку та зміцнення комунікативної спроможності. Україна, в свою чергу, взяла на себе зобов'язання посилити систему стратегічних комунікацій та послідовно втілювати Стратегію комунікацій у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 рр. [44; 84].

Наприкінці 2019 р. під час спілкування віце-прем'єр-міністра із питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Д. Кулеби з європейськими фахівцями було домовлено про відновлення засідання Групи високого рівня Україна – ЄС із питань стратегічних комунікацій, підготовку та проведення зустрічі на високому рівні, з метою обговорення питань протидії дезінформації та підвищення стійкості до інформаційних впливів, а також визначено формати залучення України до діяльності Робочої групи з питань дезінформації Генерального директорату Єврокомісії з комунікацій та поглиблення співпраці з оперативною робочою групою зі стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішніх справ [158].

Важливим елементом зовнішньополітичного позиціонування є курс України є курс на євроатлантичну інтеграцію, який посилює та розширює політичну й економічну взаємодію з Європейським Союзом. У Стратегії

національної безпеки зазначено, що «набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору – стратегічний курс держави... Для зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору Україна планує:... суттєво активізувати реформи, які необхідно впровадити з метою досягнення відповідності критеріям членства в НАТО у рамках імплементації річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО; отримати запрошення та приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО» [137]. Співробітництво з НАТО у зовнішньополітичній сфері, спрямоване на спільну протидію новим викликам і загрозам, повинно сприяти стабілізації безпекового середовища в світі.

Створення й розвиток спроможностей стратегічних комунікацій є надзвичайно важливим для зовнішньополітичного позиціонування України. У даному контексті неможливо оминати увагою Дорожню карту Партнерства зі стратегічних комунікацій Україна-НАТО, яку було підписано у вересні 2015 р.. Даний документ дозволяє впроваджувати різноманітні програми та проекти, сприяє інформуванню громадськості про події у державі та протидії російській пропаганді. Реалізацію ключових завдань співпраці України з НАТО у сфері стратегічних комунікацій покладено на Центр інформації й документації НАТО (ЦІДН), який щорічно проводить заходи, спрямовані на забезпечення інформаційної підтримки вступу України до НАТО, підтримує активну співпрацю з інститутами громадянського суспільства й аналітичними центрами.

Розвиток співпраці України з ЄС і НАТО у сфері стратегічних комунікацій є надзвичайно важливим, оскільки забезпечує підтримку партнерів у їхніх зусиллях, спрямованих на підвищення стійкості до зовнішніх гібридних загроз. Як функціональне ядро моделі зовнішньополітичного позиціонування України, стратегічні комунікації також відіграють провідну роль у боротьбі з дезінформацією. Вважаємо, що Україні спільно з НАТО доцільно також працювати над формуванням сприятливого інформаційного середовища, міжнародної системи протидії гібридним і викривленню інформації у світових

ЗМК. Все це потребує розробки чіткої стратегії зовнішньополітичного позиціонування.

Зовнішньополітичний аспект стратегічних комунікацій відображає використання інструментів публічної дипломатії, що спрямована на популяризацію політичних, економічних та культурних цінностей країни на міжнародному рівні. У структурі Міністерства закордонних справ України функціонує Директорат публічної дипломатії та комунікацій, головні напрями діяльності якого є координація роботи в культурній, інформаційній та іміджевій сфері, зокрема, проведення інформаційних кампаній, круглих столів, конференцій, культурних і мистецьких проєктів за кордоном, а також активна співпраця з медіа та недержавними організаціями [111]. Важливим завданням стратегічних комунікацій в контексті зовнішньополітичного позиціонування є формування довіри до України з боку міжнародної спільноти, взаємодія з міжнародними політичними акторами та трансляція правдивої інформації стосовно гібридної агресії РФ [13].

У підсумку резюмуємо, що стратегічні комунікації як елемент моделі зовнішньополітичного позиціонування України потребують системного підходу. На сучасному етапі Україна активно співпрацює з країнами-партнерами і міжнародними організаціями з метою використання їх досвіду в сфері стратегічних комунікацій. Визначення векторів зовнішньополітичного позиціонування, розробка відповідних інформаційних стратегій є невід'ємними елементами системи протидії гібридним викликам і загрозам з боку РФ. Місце стратегічних комунікацій у моделі зовнішньополітичного позиціонування визначається врахуванням простору формування пріоритетів держави, націленістю на реалізацію національних стратегій, використанням інформаційно-комунікаційних інструментів і механізмів. Наведені позиції можуть певною мірою співвідноситися зі сферою національної безпеки та оборони. Однак стратегічні комунікації у радіусі зовнішньополітичного позиціонування держави мають цілком самостійне значення та відповідний

ресурсний потенціал.

2.4 Публічна дипломатія в системі інструментів моделі зовнішньополітичного позиціонування України

На рубежі XX–XXI ст. світ зазнав глобальної трансформації, пов'язаної з ерозією Вестфальської системи, руйнуванням біполярної системи міжнародних відносин та змінами в політичних системах постсоціалістичних та пострадянських країн. Ці тектонічні трансформації не могли не відбитися на публічній дипломатії, яка розуміється як політика впливу однієї держави на суспільство іншої (інших) держави [47], причому вплив здійснюється саме з політичною метою. Публічна дипломатія є частиною реалізації інструменту м'якої сили, який, згідно з Дж. Наю, передбачає створення привабливості в системі зовнішньополітичного позиціонування держави [41, с. 34].

Каналами зовнішньополітичного позиціонування за допомогою публічної дипломатії є: по-перше, офіційні канали (офіційні виступи перших осіб в ЗМІ, з публічними лекціями, в соціальних мережах); по-друге, по неофіційні канал (через НУО, фонди, освітні програми, жіночі і молодіжні організації, університети). Саме цей факт робить понятійний апарат публічної дипломатії вкрай розмитим, спричиняючи те, що як синонім поняття публічна дипломатія використовуються терміни громадська дипломатія, народна дипломатія [40]. На нашу думку, такий підхід звужує сферу дії публічної дипломатії, оскільки виключає офіційні канали її реалізації, тоді як громадська дипломатія є дипломатією неурядових організацій.

У зв'язку з тим, що публічна дипломатія передбачає зовнішньополітичне позиціонування як за допомогою державних, так і недержавних каналів, виникають питання щодо використання цих каналів та їх можливостей. Найбільш актуальним серед них є питання того, наскільки офіційні особи можуть бути залучені у внутрішні процеси іншої країни? Д. Коупленд з цього приводу вважає, що дипломат повинен бути в країні перебування своєрідним «партизаном»: виступати консультантом та активно залучатися до вирішення

гуманітарних питань [10]. Важливо відзначити, що подібна точка зору знаходить відображення в практичній роботі і офіційного представництва ЄС, і Росії. Зокрема, всі російські послы в Україні були і залишаються зорієнтованими на взаємодію з громадськими організаціями, причому такими, що налаштовані опозиційно до української влади. Такої ж тактики дотримувалася і європейська дипломатія під час Революції гідності, коли в грудні 2013 р. помічник Державного секретаря у справах Європи і Євразії В. Нуланд відкрито вийшла на майдан в Києві, позиціонуючи свою політичну підтримку опозиції.

В багатьох випадках поєднання різних каналів публічної дипломатії, в тому числі використання офіційними особами каналів прямої взаємодії з політичною опозицією, веде до переривання або різкого обмеження контактів з офіційними представниками даної країни. Щодо використання неофіційних каналів публічної дипломатії, то вона використовує всю варіативність угод, які передбачають культурні, освітні, наукові контакти [23]. Через це складно говорити про втручання у внутрішні справи, проте варто зважати, що недержавні актори не є провідниками державної держави в реалізації публічної дипломатії, «у багатьох випадках вони досить самостійні і можуть мати власну публічну дипломатію» [38], або використовуватися іншою державою як канал публічної дипломатії. Тому, у різних ситуаціях держава може безпосередньо сприяти недержавним гравцям в їх діяльності, через те, що недержавні актори зазвичай викликають більшу довіру, а може дистанціюватися [39].

З розгортанням російської агресії в Україні, науковці почали означати появу нової публічної дипломатії, для якої характерним є: (1) орієнтація на концепцію м'якої сили спричинило використання «м'яких інструментів», як то мистецтво, освіта та наука [12]; (2) відмова від монологу та орієнтація на формування діалогу з суспільствами інших держав [38]; (3) мережева природа, яка робить синтетичним характер впливу на зовнішню і внутрішню аудиторію [38]. До гібридної війни публічна дипломатія означалася як «вулиця з одностороннім рухом» [22], коли суспільство, на яке спрямовувався вплив,

виступало як об'єкт (система відносин «суб'єкт-об'єкт»). Нова публічна дипломатія опирається на систему суб'єкт-суб'єктних відносин, коли держава, на яку спрямовано вплив може по-різному інтерпретувати спрямовані на неї дії та застосовувати у відповідь інструменти м'якої сили. Відповідно формуються відносини конкуренції стратегій зовнішньополітичного позиціонування засобами публічної дипломатії. Зрештою, нова публічна дипломатія пов'язана з широким використанням лобістських бізнес-структур для зовнішньополітичного позиціонування [22].

Важливим моментом в реалізації публічної дипломатії є те, що на міжнародній арені в одночасно діють безліч акторів, які реалізують різноманітні стратегії публічної дипломатії та механізми зовнішньополітичного позиціонування. Тож використовуючи публічну дипломатію, держава конкурує з іншими державами щодо впливу на третю сторону. У цих випадках різні актори намагаються знайти свою специфічну нішу у само позиціонуванні: наприклад, ЄС пропонує Центральній Азії освітні програми, які включають питання прав людини, природоохоронні проблеми, тоді як США в цьому регіоні концентруються на молодіжних програмах та нових технологіях [23].

Зауважимо, що публічна дипломатія міжнародних організацій та об'єднань, як то ЄС, тільки починає розвиватися [38]. Це пов'язано з тим, що положення про ЄС як юридичну сторону, що має правосуб'єктність на світовій арені, може вести переговори з державами і міжнародними організаціями та виступати стороною в підписанні міжнародних договорів було закріплене Лісабонським договором, який набрав чинності у 2009 р. Відтоді публічна дипломатія для ЄС стала чи не головною складовою його дипломатичної діяльності та засобом зовнішньополітичного позиціонування: «Публічна дипломатія полягає в наданні впливу на позиції громадськості. Вона має на меті просування інтересів ЄС, з метою досягнення їх розуміння, шляхом інформування. Потрібно чітко пояснення цілей, політики і діяльності ЄС, досягнення розуміння його цілей здійснюється через діалог з громадянами, групами, інститутами та мас-медіа» [43]. Особливе значення при цьому завжди

надавалося комплексу норм, правил, законів і зобов'язань, які країна-кандидат покликана інтегрувати в свою правову, економічну і політичну систему (*acquis communautaires*).

Виділяють п'ять пріоритетів публічної дипломатії ЄС, які спирається на спільні цінності країн-членів та є, відповідно до зовнішньої політики України, пріоритетними і для неї: (1) зовнішньополітичне позиціонування ЄС як головного партнера в демократичному транзиті, особливо в країнах-сусідах ЄС; (2) зовнішньополітичне позиціонування ЄС як найголовнішого донора в сфері співпраці та розвитку; (3) зовнішньополітичне позиціонування ЄС як глобального економічного об'єднання, яке знаходить відповіді на виклики кризи і використовує торгівлю як засіб змін; (4) зовнішньополітичне позиціонування ЄС як об'єднання, що просуває ідею прав людини та скасування смертної кари через діалог на вищому рівні та стратегічне співробітництво з партнерами ЄС; (5) зовнішньополітичне позиціонування ЄС як стража безпеки, що відповідає на глобальні загрози [11, р. 230].

Сьогодні ЄС активно поширює меседж про трансформаційний (*transformation*) характер своєї публічної дипломатії, акцентуючи увагу на просування європейських цінностей. Все це відрізняє дипломатію ЄС від традиційної дипломатії, провідники якої на перше місце ставили принцип невтручання у внутрішні справи, зафіксований у Ст. 41 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р.

На думку лідерів загальноєвропейської дипломатії, вона повинна стверджуватися, враховуючи особливі вимоги *тихої дипломатії* (*quiet diplomacy*), яка на відміну від *відкритої дипломатії* (*open diplomacy*) сповідує конфіденційність, не будучи при цьому таємною дипломатією. *Тиха дипломатія* не буде апелювати до громадської думки з метою тиску на конфліктуючі сторони, її завдання – створити умови, за яких сторони можуть холонокровно оцінити ситуацію, зважити всі *за* і *проти* будь-яких дій, прислухатися до незалежної і неупередженої думки. ЄС вважається, що його делегації, будучи мультикультурними за складом, є ідеальним інструментом

такої дипломатії, здатної запобігати конфліктам і розв'язувати найбільш суперечливі конфлікти [24]. Така спрямованість публічної дипломатії ЄС має формувати систему очікувань України щодо місця та ролі ЄС у процесі врегулювання конфлікту на території України, спричиненого російською агресією.

Важливим інструментом зовнішньополітичного позиціонування ЄС засобами публічної дипломатії є моделі-символи, покликані стверджувати привабливість ЄС та його політики. На нашу думку, вельми вдалим є модель-символ *єдність у різноманітті*, що підкреслює можливість держав-членів проводити загальну політику, зберігаючи при цьому свою ідентичність, збагачену культурою, мовою, традиціями інших націй. Відносно країн, які бажають вступити в ЄС, використовується модель-символ *більше за більше*, що означає: хто провадитиме більш рішучі політичні реформи, забезпечить захист прав людини та реформує судову систему, отримає більшу допомогу і визнання з боку ЄС [46].

Зовнішньополітичному позиціонуванню ЄС, що здійснюється відповідно до концепту тихої дипломатії, сприяє присудження йому Нобелівської премії миру (2012) «за роль, зіграну ЄС в справі запобігання воєн між європейськими країнами, за просування демократії і прав людини» [24].

Часом, публічна дипломатія, що проводиться ЄС, і публічна дипломатія країн-членів переслідує різні цілі. Нерідко чиновники ЄС виявляють невдоволення висвітленням їхніх дій пресою країн-членів Об'єднання. Так, М. Вальстрьом під час перебування віце-головою Європейської комісії скаржилася, що «національні уряди люблять підкреслювати довіру до тієї політики ЄС, яка знаходить позитивний відгук у громадян, коли ж мова йде про непопулярні заходи, вони в усьому звинувачують Брюссель» [55]. Публічна дипломатія країн-членів ЄС, як вважає ряд експертів, частіше спрямована на зовнішньополітичне позиціонування своєї власної країни, тоді як політика ЄС залишається другорядною [34, с. 120]. Багато оглядачів вважають, ефективність публічної дипломатії ЄС знижується через те, що дипломати і політики третіх

країн не завжди можуть чітко уявити собі відмінність між роллю міністра як представника національної держави і його роллю як представника інтересів ЄС [43].

Перед Україною питання організаційного оформлення публічної дипломатії як засобу зовнішньополітичного позиціонування гостро постало в 2014 р. через нагальну потребу забезпечення координації зовнішньополітичних ініціатив, результатом яких вбачалося формування міжнародної підтримки України у протидії російській агресії. Це питання обговорювалося на різних комунікативних заходах громадських організацій, окремі ініціативи анонсувалися представниками влади і знайшли втілення в ухваленій Стратегії сталого розвитку Україна–2020 (січень 2015 р.) [163].

У грудні 2015 р. в структурі Міністерства закордонних справ України було створене Управління публічної дипломатії, діяльність якого пов'язувалася з тим, що «концепція публічної дипломатії вперше цілісно впроваджується в роботу зовнішньополітичного відомства України» [110]. Основними завданнями Управління визначалися: (1) розвиток відносин з громадськими об'єднаннями, громадськістю, медіа інших країн та України; (2) реалізація іміджевих, інформаційних та культурних проєктів України за кордоном з метою зовнішньополітичного самопозиціонування; (3) координація заходів центральних органів виконавчої влади у цих сферах.

11 жовтня 2016 р. Кабінет Міністрів України схвалив «Концепцію популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі» [101], а 21 червня 2017 р. була створена державна установа Український інститут, що належить до сфери управління Міністерства закордонних справ України. Його місією є зовнішньополітичне позиціонування України через інструменти популяризації української культури у світі та формування позитивного іміджу України. Основними статутними завданнями Інституту стали: підвищення упізнаваності України через поширення знання про Україну за кордоном; забезпечення участі України у проєктах співпраці (креативна індустрія, культура, освіта, наука, економіка) та розбудова

міжнародного діалогу шляхом підтримки програм обмінів; поширення українського досвіду державотворення, відданості цінностям свободи, національної єдності демократії та розвитку громадянського суспільства; популяризація української мови та культури за кордоном [186]. Зауважимо, що поміж основних напрямів діяльності Інституту більшість пов'язані з розвитком української культури та української мови за кордоном, що вказує на відмінність української моделі публічної дипломатії від європейської: (1) вона зорієнтована швидше на забезпечення впізнаваності України, ніж зовнішньополітичне позиціонування; (2) термінологічно вона наповнена маркерами соціокультурного ряду, які тільки опосередковано пов'язані із зовнішньополітичним позиціонуванням; (3) застосування соціокультурних ресурсів м'якої сили не забезпечувалося військовою потужністю і розвинутою економікою. На підтвердження наших припущень можемо навести слова директора Українського інституту В. Шейко: «Наша мрія проста: щоб про Україну довідалися більше у світі. Щоб ми перестали бути білою плямою на карті Європи, щоб наша культура в широкому сенсі цього слова сприймалася на рівних серед інших наших сусідів й інших країн, щоб Україна була суб'єктом, а не об'єктом у міжнародних відносинах» [78]. Відповідно, Україна є швидше об'єктом впливу стратегій публічної дипломатії інших держав та їх об'єднань (і ЄС, і Росії), ніж елементом суб'єкт-суб'єктних відносин.

Публічна дипломатія як інструмент зовнішньополітичного позиціонування сприяє зміцненню стійкості України та успішності протидії гібридним загрозам. Таке її означення сприяло розробці та затвердженню Міністерством закордонних справ України «Стратегії публічної дипломатії України на 2020–2025 роки» [112]. На нашу думку, означені в Стратегії основні напрями публічної дипломатії: «культурна, економічна, експертна, кулінарна, науково-освітня, спортивна і цифрова» [112], не повною мірою відповідають парадигмі європейського підходу, проаналізованого вище. Водночас, поява такого документу сприятиме більш систематичному використанню ресурсів публічної дипломатії в процесі зовнішньополітичного позиціонування України.

В «Стратегії публічної дипломатії України на 2020–2025 роки» [112] означені її принципи:

- Принцип проектного менеджменту, який передбачає орієнтацію публічної дипломатії на «доцільність, лідерство, взаємодія, динамічне планування, результативність, оцінка ефективності, підзвітність, підконтрольність» [112].
- Принцип інноваційності орієнтує суб'єктів публічної дипломатії на підтримку інноваційного розвитку, вивчення і використання нових технологій та підходів для підвищення ефективності своєї діяльності.
- Принцип поваги до культурного розмаїття передбачає необхідність врахування культурних особливостей народів світу з метою їх збереження і розвитку та протидії всім формам дискримінації та ворожнечі.
- Принцип людиноцентричності вказує на найвищу цінність людини, її життя та прав.
- Принцип відповідальності спрямовує суб'єктів публічної дипломатії на дотримання норм міжнародного права, законів України та країн перебування, загально визнаних етичних норм.

Привертає увагу той факт, що на відміну від мети стратегії публічної дипломатії ЄС, в якій чітко означено очікуваний результат – зовнішньополітичний вплив, метою стратегії української моделі публічної дипломатії є «формування позитивного іміджу України у світі через інституціоналізацію та посилення функції публічної дипломатії в роботі МЗС, закордонних дипломатичних установ України та Українського інституту, а також зміцнення синергії та взаємодії з ключовими державними та недержавними органами й установами, долученими до стратегічних комунікацій України» [112]. У стратегії були визначені й стратегічні цілі та завдання, наведені у Табл. 3.1.

Стратегічні цілі та завдання публічної дипломатії МЗС України

Цілі	Завдання
Ціль 1. Про Україну більше знають у світі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечити системну участь у ключових культурних, економічних, науково-освітніх, експертних і спортивних подіях світового рівня; 2. Забезпечити представленість України на міжнародних цифрових майданчиках; 3. Забезпечити організацію актуальних заходів з промоції України; 4. Розробити і запровадити програми просування туристичного, інвестиційного, експортного та науково-освітнього потенціалу, об'єднавши для цього відповідні урядові структури в одну мережу обміну даними, знаннями, досвідом, рішеннями тощо.
Ціль 2. Україну сприймають у світі як демократичну європейську країну, яка рухається до повноправного членства в ЄС та НАТО в умовах зовнішньої агресії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Комунікувати наративи про Україну як демократичну країну, що є частиною європейського простору; 2. Просувати ініціативи України з долучення до кампаній в рамках міжнародних організацій, спрямованих на сталий розвиток людства; 3. Комунікувати ініціативи України на міжнародній арені; 4. Комунікувати прогрес у реформах та позитивні внутрішні зміни в країні, здійснювані попри наявну збройну агресію проти України.
Ціль 3. Україна у своїй зовнішньополітичній діяльності покладається на дієву систему протидії шкідливим наративам, спрямованих проти неї	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створити механізм моніторингу, аналізу та реагування на дезінформаційні впливи; 2. Комунікувати власні наративи на найбільших міжнародних інформаційних майданчиках та в міжнародних медіа; 3. Реалізовувати міжнародні інформаційні кампанії для протидії дезінформації; 4. Ініціювати багатосторонні формати співпраці у сфері протидії дезінформації та ділитися досвідом з протидії дезінформації зі своїми партнерами.

Джерело: Складено за: [112].

Для досягнення мети та стратегічних цілей публічної дипломатії був запропонований єдиний національний візуальний бренд України – UkraineNow, схвалений Кабінетом Міністрів України 10 травня 2018 р. Він є інструментом публічної дипломатії України та використовується для візуалізації позиціонування. UkraineNow є парасольковим брендом, філософія якого базується на слові «Now» («зараз»), яке є найважливішим для України та українців в умовах російської агресії. Розгортання бренду UkraineNow

здійснюється через відповідні наративи, що відображають ядро зовнішньополітичного позиціонування України: **(1) сучасна європейська країна з тисячолітньою історією, культурою та мистецтвом; (2) хоробра та щира країна; (3) країна сильних емоцій; (4) країна свободи та гідності; (5) захисник миру; (6) Україна стоїть на сторожі миру та спокою Європи; (7) країна позитивних відкриттів; (8) країна, що перевищує очікування від людей, природи та можливостей; (9) Україна – гарант продовольчої безпеки світу.**

На нашу думку, для використання інструментів публічної дипломатії для зовнішньополітичного позиціонування України як суб'єкта впливу необхідно інтегрувати до Стратегії публічної дипломатії сукупність меседжів та смислів, які можуть бути інструментами саме зовнішньополітичного позиціонування:

По-перше, Україну слід позиціонувати як технологічного контрибутора у IT-сфері, ракетній та аерокосмічній галузі, військовій промисловості. Українці мають асоціюватися в ЄС з актуальними досягненнями сучасності, які орієнтуватимуть ЄС на сприйняття України як рівного партнера.

По-друге, неперервна артикуляція належності Криму до України, гібридної війни РФ проти України та фактів російської воєнної агресії засобами публічної дипломатії остаточно та невідворотно позиціонуватиме Україну як належну до європейської, а не азійської (в російській інтерпретації) цивілізації. У даному контексті актуальним є поширення серед зарубіжного дипломатичного корпусу та громадськості матеріалів, у яких містяться дефініції основних понять, що стосуються окупації Криму та частини Донецької і Луганської областей, обґрунтовувалися правові підстави застосування саме таких, а не інших, нав'язуваних Росією формулювань щодо подій в Україні, чітко означалася хронологія перебігу російсько-української війни, документи і факти, які підтверджують присутність російських військ на території Української держави та вчинені воєнні злочини (Додаток А).

По-третє, виходячи з вибагливості до якості культурно-інформаційного продукту в країнах-членах ЄС, український контент має бути: концептуальним

та креативним; мовно досконалим; використовувати європейські культурні коди, референси і тренди; оперувати нетривіальними (унікальними) фактами, невідомими широкому загалу; застосовувати найновіші технічні засоби та інструменти (технології VR та AR, сферичного та повнокупольного відео, голографічні технології).

По-четверте, використання мультиінструментальності публічної дипломатії, тобто одночасне використання новітніх медіа і традиційних інструментів донесення інформації (книги, брошури, довідники, путівники); створенням власних вебсайтів доповнювати потенціалом безкоштовних ресурсів (соціальні мережі, блоги, вікі-платформи, канали в месенджерах). Останнє важливо через активну присутність на безкоштовних ресурсах російської та проросійської пропаганди. Прикладом є *війна правок* на відкритому онлайн-порталі *Vikimedia*, під час якої масштабно спотворюється європейська історія з метою дискредитації України та українців та створюється псевдоісторичне тло для політики Росії, яким виправдовуються агресивні дії Росії.

По-п'яте, публічна дипломатія України має діяти за принципом об'єднання стейкхолдерів (*multistakeholder initiatives*), здійснюючи одночасну промоцію не тільки українських за походженням матеріалів іноземними мовами (перекладів фільмів та книг про війну на Донбасі та окупацію Криму та матеріалів Укрінформу), а й змістовно подібних матеріалів авторства іноземних колег.

Ефективність публічної дипломатії як інструменту зовнішньополітичного позиціонування України визначається перспективами інтеграції актуального українського дискурсу російської агресії у європейський політичний і суспільний наративи та регіональний (локальний) культурний ландшафт ЄС; фасилітації процесу забезпечення доступу до надбань української культури, освіти, науки для зарубіжної громадськості; здатності до неперервної артикуляції фактів російської військової агресії та гібридної війни Росії проти України, нелегітимності російських маріонеткових режимів на тимчасово

окупованих територіях України та належності Криму до України; спроможністю розвивати партнерство у сфері публічної дипломатії між державними інституціями та громадськими організаціями з метою вдосконалення інструментів м'якої сили.

РОЗДІЛ 3

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

3.1. Комунікаційно-інформаційні технології зовнішньополітичного позиціонування у контексті євроінтеграційного курсу України та протидії російській агресії

З початком агресії Росії проти України, Росія, як держава-агресор, систематично здійснює інформаційні операції, що мають різну мету та масштаби. Найбільш повно їх перелік наведено у «Білій книзі спеціальних інформаційних операцій проти України 2014–2018 роках» [90], у якій наведено 88 прикладів інформаційних операцій, що систематизовані у десяти стратегічних сценаріїв. Європейським порталом з протидії поширенню дезінформації EU vs Disinfo [19], діяльність якого забезпечується Оперативною робочою групою зі стратегічних комунікацій Єврослужби зовнішньополітичної діяльності сформована база даних про 4500 випадків поширення дезінформації про Україну. Ця кількість складає більше третини від усієї кількості випадків, зафіксованих EU vs Disinfo на вересень 2021 р. [19].

З переходом російської гібридної війни проти України у затяжну позиційну фазу, Росія розпочала більш активні заходи інформаційного характеру, метою яких стали уряди європейських держав та їх внутрішня політика. Наприклад, акаунти у соціальній мережі Facebook, керовані з Росії, закупили політичну рекламу на 100 тис. дол. США для впливу на перебіг виборчих кампаній в ЄС, що відбувалися у 2016 р. Внутрішнє розслідування, проведене Facebook виявило, що близько 3000 рекламних постів були оплачені з боку 470 фейкових акаунтів та сторінок ботів. Ця реклама, яку могли спожити від 23 до 70 млн осіб, не адресувалася на підтримку конкретного кандидата, а виконувала функцію розбалансування. Загалом, у 2016–2018 рр. російську політичну рекламу побачили 226 млн осіб, зміст якої стосувався найбільш

суперечливих політичних та соціальних аспектів функціонування суспільств країн-членів ЄС, зокрема ЛГБТ, міграції, міжрасових відносин [62, с. 105].

Дослідження, проведене науковцями Принстонського університету шляхом моніторингу інформаційного простору виявило 53 скоординовані інформаційні операції проти 24 країн світу у період 2013-2018 рр., з них 72 % походили з Російської Федерації [35, с. 3]. Операції здійснювалися переважно у соціальних мережах та медіа. 38 % усіх операцій були спрямовані проти США, 9 % проти Великої Британії, 6 % проти Німеччини. По 4 % від загальної кількості мали операції проти України, Австралії, Франції, Нідерландів. Перша встановлена дослідниками комплексна операція почалася в 2013 р., «коли російські тролі почали кампанію по дискредитації України в польському Інтернет-просторі» [35, с. 7]. Операції проти України були спрямовані на зміну позиції громадян України та зниження рівня підтримки продовження активних дій України на Донбасі. Аналіз наведених даних дозволяє визначити мету інформаційних операцій Росії: зміна громадської думки задля впливу на політику органів державної влади України через створення інформаційного хаосу, підриву системи цінностей демократії та поширення атмосфери недовіри і нігілізму до політики інститутів влади та євро інтеграційного курсу.

Для російської дезінформаційної кампанії проти України та ЄС характерне, по-перше те, що основними методами Росії стали методи наклепу, переконання та поляризації. Метод наклепу як спроба завдати шкоди репутації людей або установ, використовувався у 65 % інформаційних операцій, здійснених в Європі. Метод переконання, як спроба перемістити позицію громадянина на один бік дихотомічної моделі, використовувався в 55 % випадках. 15 % інформаційних операцій Росії використовували метод поляризації, яка є спробою довести думку до крайності по одному або декількох питань [35, с. 8]. По-друге, оскільки Росія як агресор має на меті деконструкцію політичних інститутів шляхом зниження рівня довіри населення до них та їх делегітимацію, то одним з ключових завдань політики гібридної війни вона вбачатиме підриг інституту виборів [61, с. 8]. Російському агресору цікаві

вибори як процес, тож не так важлива перемога чи іншого конкретного, навіть проросійського кандидата, скільки доведення до абсурду процесу волевиявлення, що потенційно тягне за собою сумніви щодо результатів такого волевиявлення. У такому випадку кінцевим результатом буде політична система без довіри виборця. Наративи, які вкидаються у інформаційне поле, дезорієнтуватимуть виборця, посилюватимуть розколи в суспільстві, піддаватимуть сумніву ефективність виборчого процесу [61, с. 10]. По-третє, Росія докладє зусиль для формування свого позитивного та привабливого образу шляхом інформаційних маніпуляцій та пропаганди, які покликані продемонструвати, насамперед європейському політикуму, що Росія є стабільною державою, а російська модель «суверенної демократії» адекватною ефективному політичному режиму моделлю. Як приклад, можемо навести слова російського пропагандиста В. Суркова: «Така мова може стати прийнятною для досить широкої аудиторії, що і потрібно, оскільки створена в Росії політична система придатна не тільки для домашнього майбутнього, вона явно має значний експортний потенціал, попит на неї або на окремі її компоненти вже існує, її досвід вивчають і частково переймають, їй наслідують як правлячі, так і опозиційні групи в багатьох країнах» [165].

Відповідно, перед Україною постає завдання вироблення таких комунікаційно-інформаційних технологій її зовнішньополітичного позиціонування в контексті процесів європейської інтеграції України, які б були дієвими у протидії російській агресії. Застосування адекватних засобів та практичне розгортання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій суттєво посилить можливості України щодо вчасного виявлення деструктивних проявів російської інформаційної агресії та одночасного проєвропейського зовнішньополітичного позиціонування. Зважаючи на особливості регулювання інформаційно-комунікаційних технологій, необхідно визначити основні стратегічні підходи до організації протидії агресору та методи захисту інформаційного середовища України.

Державні інститути України мають опиратися на комплексну інформаційну стратегію, спрямовану на протидію поширенню та самовідтворенню конфлікту. Така стратегія має базуватися на концепції стійкості та стабільності інформаційного середовища загалом та кожного з її компонентів, зокрема, стосовно будь-яких імовірних впливів з усіх можливих сторін. Стратегія інформаційної стійкості України має спрямовуватися на протидію тим впливам, які здійснюються на українське суспільство в рамках сучасних інформаційних та гібридних війн [72, с. 71]. Запровадження державної політики у цій сфері має будуватися на прозорості та консенсуальності рішень, забезпеченні незалежної судової процедури.

На рівні інформаційної політики має формуватися та підтримуватися система сталих зв'язків між офіційною інформацією, експертними оцінками, журналістикою, публіцистичною інформацією та простором новин. Таким чином формуватиметься єдине поле взаємопов'язаної інформації, «з самопідтримуваними зворотними зв'язками на основі суспільної дискусії для вироблення потрібних для виживання країни та її розвитку політичних наративів» [79, с. 62]. Крім того, дискурс зовнішньополітичного позиціонування України має сприяти «позитивній деміфологізації» [73, с. 56]. Наприклад, у гібридних війнах існують великі невизначеності у статистиці втрат, тож інформаційна політика має забезпечувати достовірність оцінок параметрів конфлікту.

Особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій для євроінтеграційного зовнішньополітичного позиціонування України, важливо посилити пріоритети демократичних цінностей як безальтернативної противаги цінностям «руського мира». Формування ціннісних наративів є довготривалим процесом, який тісно пов'язаний з особистісними політичними та громадськими практиками, досвідом та уявою громадян України про ті чи інші культурні відмінності. До прикладу, глядач переживає ті самі емоції, що й герой кіно, тож одним з найбільш ефективних інструментів формування проєвропейського емоційного досвіду та внутрішніх переконань на рівні

індивідуальної та масової свідомості є кіноіндустрія, як може бути означена як аудіовізуальний інструмент інформаційно-комунікаційних технологій зовнішньополітичного позиціонування [81, с. 24–26]. Регулювання кіноконтенту, обмеження поширення російського кінопродукту в Україні, розвиток та популяризація українського національного кіновиробництва потребують більшої уваги з боку органів державної влади.

Ще одним важливим чинником застосування інформаційно-комунікаційних технологій зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни є забезпечення надійного та неперервного доступу до офіційної інформації органів влади та місцевого самоврядування України. Тут доречним буде популяризація суспільних медіа, які сприяють розвитку транспарентності політичного середовища. Українська держава має бути максимально зацікавлена в створенні умов й виробленні адекватних механізмів безперешкодного доступу до інформації, що поширюється суспільними медіа. В іншому разі Росія як агресор скористається цією прогалиною, створюючи ресурси, що наповнять український медіапростір дезінформацією [94].

Водночас, неприпустимо запроваджувати цензуру, шляхом блокування Інтернет-ресурсів, послуговуючись російською, китайською, корейською чи іранською моделями. Наприклад, китайський проєкт «Золотий щит» повністю або частково блокує доступ 300 млн Інтернет-користувачів з цієї країни до сервісів Google, Facebook та YouTube [97]. В КНДР боротьба з вільним обігом інформації призвела до тотального позбавлення користувачів тих технічних засобів, які надають можливість виходу в Інтернет: у країні, яка має 24 млн населення, функціонують лише 1200 таких пристроїв [155]. В Ірані повністю вимкнули мобільну мережу після президентських виборів 2009 р., а Інтернет-провайдери заблокували доступ до YouTube та Facebook. З часом заборони частково скасували, але YouTube залишається поза законом. Крім порушення прав людини та норм міжнародного права, заходи «приватизації» національного сегменту Інтернет-простору призводять до посилення

авторитаризму й зрештою унеможливили створення інклюзивних політичних та медійних інститутів у майбутньому [56].

На нашу думку, не блокування та заборони, а розвиток і популяризація критичного ставлення до інформації, до нових чи невідомих джерел інформації здатні стати ефективними запобіжниками проти інформаційних атак та диспозиціонування проєвропейського зовнішньополітичного позиціонування України. Зрештою, критичне ставлення до інформації та медіаграмотність мають стати в Україні загальнонаціональним трендом. Будь-які обмеження свободи слова, блокування соцмереж та сайтів, обмеження незалежності ЗМІ призведуть до загострення суспільно-політичної ситуації в Україні та сприятимуть блокуватимуть процес формування демократичної моделі європейських цінностей українського суспільства й сприятимуть поширенню цінностей «руського мира».

Отже, особливостями використання інформаційно-комунікаційних технологій для зовнішньополітичного позиціонування України як європейської країни, що йде курсом євроінтеграції є: дотримання демократичних процедур суспільного розвитку; запровадження інформаційної спроможності органів влади; вироблення та реалізація державних програм розвитку інформаційної культури в Україні; поширення та популяризація україномовного контенту; розвиток національного виробництва аудіо-візуальних творів; сприяння розвитку українських медіа за кордоном; посилення українського недійного впливу в Інтернет-середовищі; створення спеціальних органів протидії інформаційній агресії Росії; запобігання поширенню антиукраїнської пропаганди та цінностей «руського мира» [169, с. 490]. Інформаційно-комунікаційні технології мають спрямовуватися на формування ціннісних демократичних наративів, ядром яких є політика європейської інтеграції та європейська модель демократії, в індивідуальній та масовій свідомості українців.

Ефективна протидія впливу російських інформаційних технологій вимагає від України системного та неперервного оновлення технічної бази,

імплементатії спеціальних технологічних систем попереднього виявлення й упередження кібератак, посилення антивірусного захисту. Спеціального державного регулювання потребує протидія піратству та неліцензійному програмному забезпеченню, що використовується агресором для інсталяції шпигунських програм знищення або зняття інформації, проникнення до серверів, комп'ютерних мереж, сховищ даних стратегічних підприємств, державних органів влади та публічного управління [170, с. 130]. Заборона неліцензійного програмного забезпечення й зобов'язання використовувати антивірусні програми у державному секторі сприятиме зниженню ризиків й загроз, пов'язаних з несанкціонованим втручанням і здійсненням кібератак на українські об'єкти стратегічної інфраструктури з боку російських спецслужб.

Як інформаційно-комунікаційну технологію зовнішньополітичного позиціонування європейського шляху України можна означити державні культурно-просвітницькі програми, спрямовані на інформаційну реінтеграцію мешканців окупованих районів Сходу України. Метою цієї технології є ослаблення впливу антиукраїнської пропаганди Росії, популяризація демократичних цінностей та європейського поступу України, поширення фактів злочинної діяльності Росії в Криму та на Сході України.

В грудні 2018 р. Міністерство інформаційної політики України схвалило «Стратегію інформаційної реінтеграції окремих територій на Сході України, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та територій, прилеглих до району проведення антитерористичної операції» [143]. Документ спрямовувався на «створення на рівні свідомості жителів підконтрольної та непідконтрольної частин Донецької та Луганської областей передумов для сприйняття процесу реінтеграції непідконтрольної території області в Україну» [143]. У частині «Шляхи і способи розв'язання проблеми» зазначалося, що досягнення мети Стратегії потребуватиме виконання низки завдань:

- нейтралізація та протидія інформаційному впливу, що загрожує національній безпеці України;

- зміцнення почуття єдності між громадянами України, що проживають на тимчасово окупованих територіях Луганської і Донецької областей, та громадянами України, що проживають в інших регіонах України;
- формування у масовій свідомості громадян України, що проживають на тимчасово окупованих територіях, позитивного іміджу України як країни, що у зовнішньополітичному сенсі позиціонує себе як країна, що успішно рухається шляхом євроінтеграції;
- вироблення та закріплення у громадян України, що проживають у на тимчасово окупованих територіях, стійкого переконання в тому, що їх сталий розвиток можливий лише у складі незалежної України;
- формування та закріплення серед громадян України, стійкого переконання у безальтернативності євроінтеграційного курсу України та незворотності Української держави з цього шляху;
- ствердження української громадянської ідентичності поміж громадян України, що проживають на тимчасово окупованих територіях;
- формування та використання стійкого переконання щодо відсутності правових підстав та політичних передумов для існування «ДНР» і «ЛНР» як окремого державного формування;
- формування стабільно циркулюючого переконання, що з початку 2014 р. конфлікт в Україні є суттю є гібридною війною, що веде Росія проти України [143].

Мета і завдання цієї Стратегії можуть бути досягнуті тільки через: посилення координації в інформаційній сфері між усіма органами державної влади, що виконують функції формування та реалізації державної політики щодо тимчасово окупованих територій; створення моніторингово-аналітичного координаційного центру, який би здійснював розробку та реалізацію державної інформаційної політики щодо щодо зовнішньополітичного позиціонування України; функціонування дієвого механізму вертикальної координації процесу реалізації інформаційної політики в системі *центральні – регіональні – локальні органи влади та публічного управління*; активне залучення інститутів

громадянського суспільства до конкретизації мети Стратегії на рівні конкретних програм та заходів.

В рамках реалізації інформаційно-комунікаційних технологій зовнішньополітичного позиціонування України, успіх даного процесу залежить від здатності нейтралізувати вплив мовників з тимчасово окупованих територій України та успіху в забезпеченні стійкого й повного покриття цих територій сигналом українських телерадіомовників, насиченого спеціалізованим контентом для громадян України, що проживають на тимчасово окупованих територіях [161].

Перспективи розширення кола інформаційно-комунікаційних технологій зовнішньополітичного позиціонування України визначені у «Доктрині інформаційної безпеки» [140] та пов'язуються з актуальними інформаційними загрозами: (1) інформаційні операції з підриву обороноздатності України, дестабілізації суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації; (2) операції з підриву іміджу України у ЄС та світі; (3) оновлення та розширення інформаційної інфраструктури Росії як держави-агресора на території України; (4) інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України; (5) пропаганда ізоляціоністських й автономістських концепцій співіснування регіонів в Україні та поширення закликів до радикальних дій; (6) недостатня ефективність державної інформаційної політики України та недостатня розвиненість національної інформаційної інфраструктури; (7) недостатній рівень координації дій Центральних органів виконавчої влади в інформаційній сфері та об'єктивного висвітлення їх діяльності в ЗМІ; (8) відсутність політики інформаційного супроводу ствердження громадянської ідентичності в Україні; (9) недостатнє забезпечення органів влади та ЗМІ України задля оперативного реагування на акти інформаційної агресії з боку Росії.

Вироблення та апробація означених інформаційно-комунікаційних технологій здійснюється Національним координаційним центром кібербезпеки при РНБО України, Центром стратегічних комунікацій та інформаційної

безпеки, створеного на базі національного інформаційного агентства «Укрінформ», та Центром протидії дезінформації при РНБО, створеного у 2021 р. Останній, окрім вироблення інформаційно-комунікаційних технологій зовнішньополітичного позиціонування України, займається розробкою питань забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії російській дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивних інформаційних впливів, запобігання маніпулюванню громадською думкою. Важливо, що Центр вивчає досвід ЄС щодо боротьби з дезінформацією, формує партнерські відносини з подібними центрами держав-членів ЄС та міжнародними організаціями [117]. У своїй діяльності означені інституції керуються Стратегією інформаційної безпеки України, ухваленою у вересні 2021 р. на період до 2025 р., розробленої з метою протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Однією з найбільш дієвих інформаційно-комунікаційних технологій зовнішньополітичного позиціонування України в умовах російської агресії є технологія деконструкції позитивного образу Росії як агресора, що на нашу думку, має бути першочерговою в сукупності технологій в умовах гібридної війни. На нашу думку, в процесі формування негативного образу агресора не варто послуговуватися його методами, зокрема створюючи фейки та викривлюючи факти. Необхідно зосередитися на формуванні всеохоплюючої бази доказів вчинених Росією злочинів, як то, знищення з російської зенітної установки малайзійського рейсу МН-17 чи замах на вбивство С. Скрипаля у Великобританії [187].

Як приклад, можемо навести прецедент, коли аналітична спільнота Forensic Architecture, використовуючи комп'ютерне моделювання та опираючись на набори відкритих даних про роботу слідчих, репортерів та ЗМІ, сформували найбільш вичерпний набір доказів, яким підтверджується присутність російських військових та обладнання на полі бою в Іловайську у 2014 р. Forensic Architecture збрала свідчення про присутність 300 російських бойових машин навколо українських Іловайська та Луганська. Усі ці докази

були представлені у відкритому доступі на інтерактивній картографічній платформі [51].

Спецслужби України також систематично та методично здійснюють збір інформації про катування громадян України на тимчасово окупованій території України представниками незаконних збройних угруповань [99], а українські журналісти збирають і оприлюднюють свідчення осіб, що пройшли умови табору «Ізоляція», призначеного для утримання полонених в Донецьку, викриваючи таким чином факти нелюдського поводження з ув'язненими всупереч всім міжнародним договорам [144].

Перспективною інформаційно-комунікаційною технологією протидії російській агресії є збір інформації про випадки викривлення реальності та поширення дезінформації ЗМІ Росії. Така технологія активно використовується ЄС в рамках EU vs Disinfo. Аналіз новинних матеріалів, що поширюються російськими інформаційними ресурсами з січня по березень 2021 р. доводить, що афілійовані з Росією медіаструктури активно використовують суперечливі наративи, пов'язані з пандемією COVID-19, а саме: (1) творцем COVID-19 є США; (2) ЄС не може протистояти кризі, викликаній COVID-19, тому розпадеться; (3) вірус використовується як зброя проти Китаю; (4) COVID-19 є політичним проєктом світового уряду. Аналітики EU vs Disinfo наголошують, що серед цих наративів є інформаційні вкиди, спрямовані проти України, стосовно якої російська пропаганда здійснює, на додаток, спрямовану політику звинувачення в нацизмі [53].

Важливо, що в ЄС агресивна російська дезінформаційна політика визнана спеціальною резолюцією Європейського парламенту у 2016 р. У ній зазначається, що «уряд Росії використовує широкий спектр засобів та інструментів, таких як аналітичні центри та спеціальні фонди (наприклад, «Русский мир»), спеціальні органи влади («Россотрудничество»), багатомовні телеканали (наприклад, RT), псевдоінформаційні агенції та мультимедійні служби (наприклад, Sputnik), транскордонні соціальні та релігійні групи, соціальні медіа та інтернет-тролі, щоб кинути виклик демократичним

цінностям, розділити Європу, зібрати внутрішню підтримку та створити сприйняття країн Східного партнерства ЄС як невдалих держав» [21]. Таке означення російського гібридного впливу спричинило вироблення стратегії протидії ЄС інформаційній загрозі з боку Росії. Деякі держави вдаються до більш ефективних заходів. Наприклад, Латвія вдалася до повної заборони російських медіа та закликала інші держави приєднатися до ініціативи [106].

На нашу думку, Україна як безпосередній об'єкт російської агресії повинна виконувати ключову роль в донесенні до міжнародного співтовариства принципів інформаційного протистояння агресору та формуванні образу Росії як окупанта та агресора. З цією метою та з метою зовнішньополітичного позиціонування України як частини європейського політичного простору, Україна має сконцентрувати свої зусилля на виробленні дієвої системи інформаційно-комунікаційних технологій, здатних забезпечити протидію російській інформаційній агресії у таких смислових сферах:

По-перше, Росія відкрито та приховано використовує демократичні норми та принципи свободи ЗМІ задля інформаційної дискредитації України та її інструментів зовнішньополітичного позиціонування в частині міжнародної підтримки протидії російській агресії. Наприклад, у грудні 2018 р. російські ЗМІ, поширили дезінформацію про «підготовку застосування українськими силами забороненої хімічної зброї» [16], намагаючись дискредитувати Україну як таку, що діє за межами укладених з ЄС угод.

По-друге, Росія на рівні ЄС лобіює та використовує політичні заходи задля формування сумнівів у вірності позиції країн-членів ЄС щодо продовження санкцій проти Росії й на підтримку України та для легітимації окупації Криму. Наприклад, 26 травня 2019 р. на Youtube було поширене відео про те, як Румунія може окупувати Чернівецьку і частину Одеської областей України у 2022 р. [157]. Генеральна прокуратура України відкрила кримінальне провадження про спеціальну інформаційну операцію з боку спецслужб Росії, проте інформація про її результати не була поширена.

По-третє, Росія активно використовує інформаційні канали Української православної церкви для створення нових каналів поширення дезінформаційних потоків в Україну з метою дезорієнтації населення та зниження резистентного потенціалу інформаційним вкидам агресора. Наприклад, у грудні 2018 р. Служба безпеки України повідомила, що під час обшуків адміністративних приміщень УПЦ були виявлені матеріали, що розпалюють релігійну ворожнечу [122].

По-третє, Росія до сьогодні використовує українські телевізійні канали та інші медіа для трансляції наративів «руського мира» у дозованому вигляді чи під політичними опозиційними гаслами. Наприклад, у вересні 2018 р. сайт телеканалу 112.ua розмістив цитату представника партії «За життя» С. Боголюбова, що «Україна не виконує Мінських домовленостей» [183].

По-четверте, Росія підживлює некритичне споживання громадянами України інформації з російських інформаційних каналів, насамперед телебачення та Інтернет-сайтів. Наприклад, згідно з соціологічним опитуванням, проведеним КМІС у вересні 2018 р., 18,2 % українців використовують принаймні одну російську соціальну мережу, а 54 % українців вважають, що користування російськими соціальними мережами не є небезпечним [57].

По-п'яте, Росія активно формує ізольовану соціально-культурну та інформаційну реальність на тимчасово окупованих територіях України, блокує доступ жителів цих територій до українського інформаційного контенту. Наприклад, за інформацією Кримської правозахисної групи, яка проводила моніторинг у березні-квітні 2019 р., сигнал 7 українських радіостанцій повністю або частково блокувався у 20 населених пунктах Північного Криму [149].

По-шосте, Росія вдається до використання позицій українських експертів та лідерів думок задля формування образу українського експертного середовища як некваліфікованого, та делегітимізації доказів російської агресії перед європейським співтовариством. Наприклад, видання «Комсомольская

правда» повідомило, що українські експерти беруть участь у ТВшоу на російських телеканалах в статусі «хлопчиків для биття» за гонорари. Найбільш оплачуваним серед них є В. Ковтун, який щомісяця отримує 500–700 тис. російських рублів [63];

По-сьоме, Росія поширює інформаційний продукт з метою формування ліній розколу в українському суспільстві, нав'язування відчуття незахищеності та дискримінації, підготовки соціальної бази для протестів та провокацій. Наприклад, у лютому 2019 р. російський канал Russia Today поширив новину за назвою «У Європарламенті заявили про зв'язок між церковним розколом в Україні і виборчою кампанією Порошенка» [65].

Здійснений аналіз особливостей та перспектив комунікаційно-інформаційних технологій зовнішньополітичного позиціонування та протидії російській агресії в контексті процесів європейської інтеграції України доводить, що одним з найбільш ефективних способів протидії агресивним інформаційним технологіям Росії є інформування населення про методи та інструменти інформаційних технологій, які вона застосовує. Чим більшим обсягом інформації володітимуть громадяни України про «досягнення русского мира» та методи пропаганди, тим швидше вони переконаються у їх протилежності цінностям європейської демократії, концептам прав людини, свободи слова, справедливого правосуддя до яких прагне доєднатися Україна на шляху євроінтеграції. На цьому шляху особливої ваги набуває співпраця між Україною та ЄС на регулярній та систематичній основі.

3.2. Стратегія та тактика протидії російській дезінформації: співпраця України та ЄС

Співпраця України та ЄС у виробленні та реалізації стратегії і тактики протидії російським дезінформаційним інтервенціям розпочалася одразу після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 1 вересня 2017 р. Вже у жовтні Кабінет Міністрів України схвалив «Стратегію комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки» [162], якою передбачено щорічне

схвалення планів заходів з її імплементації. Одним з пріоритетних завдань була визначена «протидія дезінформації, спрямованої на дискредитацію відносин України з ЄС та майбутнього членства України в ЄС» [162].

На 20 Саміті Україна – ЄС, який відбувся у Брюсселі 9 липня 2018 р., було досягнуте рішення про необхідність посилення роботи щодо вироблення спільної стратегії та тактики протидії російській дезінформації [28]. Розвиток такої ініціативи був конкретизований 17 грудня 2018 р. під час засідання Ради асоціації, зокрема йшлося, що Україна та ЄС погодились з важливістю протидії дезінформації та обговорили можливості співпраці у цій сфері. Базовими інституціями з реалізації цих рішень є Консультативна місія ЄС в Україні та Представництво України в ЄС, які координують процес поширення інформації про ЄС, розвиток урядових структур у сфері протидії дезінформації, сприяють посиленню їхньої комунікації з інститутами громадянського суспільства, населенням ЄС та України й виробляють тактику протидії дезінформації з боку Росії в умовах гібридної війни.

Основою співпраці України та ЄС у виробленні та реалізації стратегії і тактики протидії дезінформації є План з протидії дезінформації ЄС, представлений у грудні 2018 р., у якому, по-перше, Росію було визначено головним джерелом інформаційних загроз; по-друге, передбачалося збільшення бюджету Зовнішньополітичної служби ЄС на стратегічні комунікації з 1,9 млн євро у 2018 р. до 5 млн євро у 2019 р. [52], по-третє, збільшити на 50–55 осіб персонал з протидії дезінформації упродовж двох років. Особливий статус закріплювався за робочою групою «Схід» (East StratCom Task Force) [172, с. 106].

У березні 2019 р. ЄС створив систему швидкого сповіщення про дезінформацію, суб'єктами якої є Європейська Комісія, Рада ЄС, Європарламент та країни-члени ЄС [49]. Обґрунтовуючи необхідність функціонування системи швидкого сповіщення про дезінформацію, на офіційному рівні Єврокомісар з питань безпеки Дж. Кінг заявив, що «критично важливо працювати разом, аби протистояти тим, хто намагається

маніпулювати» [49]. Як бачимо, робота системи була обмежена лише політичним простором ЄС, але, передбачалася співпраця з партнерами, до кола яких входила й Україна, як країна, що перебуває на передовій протидії російській дезінформації та пропаганді.

Практична співпраця між Україною та ЄС у протидії дезінформації та пропаганді розпочалась у 2017 р. в рамках команди East StratCom Task Force, яка ініціювала створення неформальної робочої групи з представниками уряду України з метою допомоги їй у протидії російській пропаганді. East StratCom Task Force була створена в 2015 р. верховним представником ЄС Ф. Могеріні у відповідь на запит глав держав країн-членів ЄС в необхідності здійснювати протидію кампанії дезінформації з боку Росії [45]. До основних функцій East StratCom Task Force увійшли завдання: роз'яснювати ключові аспекти політики ЄС, створювати його позитивний імідж та протидіяти дезінформації; забезпечувати ефективну комунікацію та просування політики ЄС «Східне партнерство»; забезпечувати розвиток медійного простору в країнах-членах ЄС та країнах-учасниках Східного партнерства, сприяючи незалежності національних ЗМІ; вдосконалювати механізми, що уможливають прогнозування, оцінку і вчасне реагування ЄС на дезінформацію, що поширюється зовнішніми акторами на території ЄС та країн-учасниць Східного партнерства; надавати інформаційну підтримку делегаціям ЄС в Україні, Азербайджані, Білорусі, Грузії, Вірменії та Молдові. Водночас, щотижня аналітична робоча група East StratCom публікує «Огляд дезінформації», у якому відображає обсяги та сутність російських дезінформаційних меседжів.

East StratCom визначила основні джерела дезінформації, спектр засобів та інструментів, які використовує Росія для інформаційних атак на демократичні цінності з метою дискредитації України та розколу ЄС, зокрема: (1) аналітичні центри та спеціальні фонди (Русский мир); (2) спеціалізовані установи (Россотрудничество); (3) багатомовні телевізійні канали, інформаційні агентства та мультимедійні сервіси (Russia Today) [45].

Аналітики East StratCom визначають російську інформаційну кампанію як

сплановану стратегію, коли однакові за змістом матеріали публікуються максимально можливою кількістю мов у максимально можливій кількості ЗМІ з високим рівнем періодичності [14]. Цей висновок ґрунтується на щоденному вивченні інформації про циркуляцію та поширення дезінформації. Наприклад, упродовж 15 місяців 2018–2019 рр. аналітики East StratCom виявили близько 2500 прикладів матеріалів, що суперечать загальновідомим та визнаним фактам, які тиражувалися 18 мовами та повторювалися щодня [14]. Подібних висновків дійшли й експерти в сфері журналістики, наприклад експерти групи StopFake, які вивчають сфабриковані новини та викривають поширювані та тиражовані дезінформаційні матеріали через різні канали та різними мовами [36]. Українська дослідниця Є. Тихомирова, здійснюючи якісний аналіз щотижневих «Оглядів дезінформації» East StratCom за період з листопада 2016 р. по травень 2017 р., встановила основні напрями дезінформації, в яких переважають наративи про: (1) ЄС та його інституції; (2) ревізію європейської історії; (3) проблеми врегулювання конфлікту в Сирії; (4) проблеми політики та історії України, зокрема її євро інтеграційного вибору; (5) проблеми економічного та політичного розвитку в країнах-членах ЄС [171].

6 листопада 2019 р. під час зустрічі у Брюсселі тодішнього Віце-прем'єр-міністр України Д. Кулеби з європейськими фахівцями обговорювався формат залучення України до діяльності DG Communication Task Force on disinformation (Робоча група з питань дезінформації Генерального директорату Єврокомісії з комунікацій) та рамки поглиблення співпраці з EU East StratCom Task Force [185]. Українська сторона наголосила на тому, що вона зацікавлена у створенні постійного дієвого механізму обміну інформацією з ЄС та використанні найкращих практик європейських фахівців у сфері протидії дезінформації та кібербезпеки з метою посилення спроможності українських інституцій протистояти гібридним атакам та загрозам з боку Росії. Відповідно, Україна запропонувала налагодити постійну співпрацю між EU East StratCom та Міністерством закордонних справ України за напрямками: проактивні комунікації; кризові комунікації; донесення правдивої інформації; обмін

результатами моніторингу; реалізація спільних інформаційних кампаній та кампаній протидії дезінформації. Д. Кулеба зазначив, що Україна також зацікавлена у доєднанні до Системи швидкого сповіщення ЄС: «Ми прагнемо діяти разом з ЄС для посилення стійкості як ЄС, так і України у відповідь на різного роду загрози та для кращого захисту наших інформаційних та комунікаційних мереж. Закликаємо до активізації нашої співпраці з питань кібербезпеки та налагодження регулярного двостороннього діалогу в цій сфері»[185].

З метою підтримки України у вирішенні нагальних питань успішної протидії російській політиці дезінформації, ЄС реалізував низку проєктів, як то «EU Mythbusters twitter feed» та «Центр обміну новинами російською мовою у Празі» [17]. В рамках останнього проєкту журналісти різних країн набули можливість поширювати новини російською мовою та допомагати один одному в розслідуваннях щодо дезінформації та поширенні результатів цих досліджень.

У протидії російській дезінформації Україна має активно використовувати наявний у ЄС досвід. По-перше, це підхід, відповідно до якого, ЄС надає системну підтримку європейській мережі факт-чекерів шляхом спів фінансування для забезпечення діяльності платформи «InVID project» [27]. Ресурси цієї громадської платформи дозволяє виявляти, перевіряти на надійність та точність фото та відео контент, який поширюється через соціальні медіа [26].

По-друге, це сприяння та заохочення якісної журналістики. Хоча факт-чекінг є основою реактивною формою діяльності європейських структур у протидії дезінформації, проте в ЄС розуміють обмежені можливості донесення інформації про розвінчувані фейки від факт-чекерів до цільових аудиторій. Такими можливостями, які впливають з професійних компетенцій, володіють професійні журналісти, які розвінчуючи фейки унеможливають їх поширення.

По-третє, це інституціоналізація фахової спільноти у протидії дезінформаційним впливам Росії. Однією з потужних європейських інституцій

є European Digital Media Observatory (Європейська обсерваторія цифрових медіа) [20], створена коштами Європейської комісії. Європейська обсерваторія цифрових медіа є консорціумом під керівництвом European University Institute у Флоренції. Технологічна підтримка забезпечується з боку Datalab у Aarhus University та Athens Technology Center, які координують свої дії з Social Observatory for Disinformation and Social Media Analysis (SOMA, Соціальна обсерваторія щодо дезінформації та аналізу соціальних медіа) [48]. Цей проект ЄС забезпечує функціонування безпечної он-лайн платформи, яка використовується для академічного аналізу не тільки російських дезінформаційних кампаній, забезпечує навчання та поширення знань про дезінформацію, фаши літує та підтримує діяльність факт-чекерів у країнах-членах ЄС, модерує наукові дослідження щодо дезінформації у Європі та надає підтримку органам державної влади та публічного управління у здійсненні моніторингу заходів, які використовують он-лайн платформами з метою обмеження поширення та впливу дезінформації.

Співпрацюючи з ЄС щодо спільної протидії поширенню дезінформації, Україна, на нашу думку, має брати до уваги рекомендації фахівців Гаазького центру стратегічних досліджень, які означають перелік заходів, ефективних для стримування інформаційної агресії та пропаганди з боку Росії [29]. Серед них основними є: (1) інвестування у медіа грамотність населення та цільових аудиторій (державні службовці, військові, блогери, журналісти); блокувати російські телевізійні канали, в разі, якщо вони систематично поширюють пропаганду та фейкові новини, що загрожують національній безпеці українського суспільства; не вдаватися до повторення російських наративів та моделей пропаганди, а розробляти та використовувати власні наративи позитивного характеру та застосовувати контрпропаганду; артикулювати проблеми суспільного розвитку України з метою унеможливлення спекуляції ними з боку Росії; ідентифікувати та комунікувати з політиками та представниками громадських організацій, які постійно контактують з російським здійснювати аналіз інформації, яка зберігається у форматі big data з

метою виявлення груп населення, які найбільш вразливі для впливу російської дезінформації; у протидії російській дезінформації виходити з того, що Росія веде політичну війну [62, с. 106–107]. На нашу думку, такі запропоновані зарубіжними дослідниками кроки є обґрунтованими та необхідними, проте, вони належать до спектру повільної дії, тому не матимуть швидкого ефекту. Українська влада має забезпечити аналіз інформації про інформаційні маніпуляції Росії в соціальних мережах за межі наукових досліджень.

Успішна протидія дезінформації повинна базуватися на масовому характері, виходити за рамки наукових дискусій шляхом популяризації інструментів протидії серед найбільш вразливих груп населення України. Інструментом такого долучення є використання позиції лідерів думок, наприклад, як це зробив всесвітньовідомий актор М. Фрімен [60]. Його звернення до широкої аудиторії є прикладом деконструкції позитивного образу президента Росії В. Путіна: «Уявіть собі цей сценарій фільму: колишній шпигун КДБ, розлючений через крах своєї батьківщини, замислює курс на помсту. Скориставшись хаосом, він просувається владними щаблями пострадянської Росії і стає президентом. Він встановлює авторитарний режим, потім націлюється на свого найзаклятішого ворога – США. І як справжній шпигун КДБ, він таємно використовує кібервійни для нападу на демократії по всьому світу. Використовуючи соціальні медіа для поширення пропаганди та неправдивої інформації, він переконує людей у демократичних суспільствах не довіряти своїм ЗМІ, їх політичним процесам, навіть своїм сусідам. І він виграє. Володимир Путін – і є тим шпигуном» [37]. Це звернення викликало бурхливу реакцію з боку російської сторони. Найбільш відомий інформаційно-пропагандистський канал «Россия 24» зібрав навіть аудиторію психіатрів, які затаврували заяву М. Фрімена, приписуючи актору месіанський комплекс, що виник внаслідок виконання актором ролі Бога в декількох фільмах. Синоптик цього каналу сказав, що М. Фрімен захворів внаслідок «непосильної роботи та вживання марихуани» [37], а прес-секретар В. Путіна Д. Песков заявив, що звинувачення М. Фрімена є «необґрунтованими та мають виключно емоційний

характер» [37].

В умовах гібридної війни Україна та ЄС мають спільно працювати над захистом інформаційних кордонів та створювати такі системи гарантій інформаційної безпеки, які мають двосторонню та багатосторонню природу. Водночас, Україна як держава, яка протидіючи інформаційній агресії, стверджує свою євроінтеграційну політику засобами зовнішньополітичного позиціонування, має виходити не тільки з необхідності ситуативної потреби необхідності захисту від російської агресії, але й з огляду на перспективи побудови такого інформаційного простору Української держави та власного національного нарративу, які в умовах будь-яких зовнішніх агресивних впливів буде дієвою та функціональною. Відповідно, Україна має розвивати невійськову співпрацю з ЄС та НАТО для формування спільної відповіді на гібридні загрози. Тож, на сьогодні актуальним для України є завдання перетворення співпраці України та ЄС в інформаційній сфері, яка має стати простором не тільки для допомоги Україні, але й простором відпрацювання практичних аспектів знань і досвіду, які Україна вже отримала у процесі протидії російській пропаганді.

Одним з важливих напрямів співпраці України з ЄС у сфері протидії дезінформації має стати підвищення рівня поінформованості населення країн-членів ЄС про досягнення України з метою покращення громадської думки про нашу державу та створення, таким чином, середовища, яке здатне ефективно протидіяти російській пропаганді, яка активно поширюється. У даному контексті важливо продовжити активну співпрацю з StratCom East, що дозволить інститутам ЄС більш ефективно реагувати на загрози інформаційній безпеці, головним об'єктом яких є Україна. Відповідно, інформаційні продукти, що виробляються групою StratCom East, доцільно перекладати на усі мови країн ЄС та українську для забезпечення поширення результатів протидії дезінформації.

Одним з результатів співпраці України та ЄС у сфері протидії російській інформаційній агресії стало створення. 11 березня 2021 р. рішенням Ради

національної безпеки і оборони України Центру протидії дезінформації [141]. Це рішення було уведене в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106 [136]. 7 травня 2021 р. Президент України В. Зеленський своїм Указом затвердив «Положення про Центр протидії дезінформації» [121], відповідно до якого Центр протидії дезінформації є «робочим органом Ради національної безпеки і оборони України», який «забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою» [121].

Основними завданнями Центру були визначені:

- проведення моніторингу та аналізу стану інформаційної безпеки, подій і явищ в інформаційному просторі України, присутності України у світовому інформаційному просторі;
- виявлення та вивчення загроз інформаційній безпеці України, прогнозування та оцінка наслідків для безпеки національних інтересів України;
- забезпечення відповідних органів влади інформаційно-аналітичними матеріалами з питань забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидія дезінформації та деструктивним інформаційним впливам, запобігання маніпулюванню громадською думкою;
- підготовка та внесення РНБО та її Голові пропозицій щодо визначення концептуальних підходів у сфері протидії дезінформації, координації діяльності та взаємодії органів виконавчої влади з питань національної безпеки в інформаційній сфері, здійснення системних заходів, спрямованих на посилення спроможностей сектору безпеки та оборони, задля забезпечення інформаційної безпеки, удосконалення системи правового та наукового забезпечення інформаційної безпеки;
- участь у розбудові системи стратегічних комунікацій та координації

- заходів щодо її розвитку;
- участь у розробленні та реалізації Стратегії інформаційної безпеки України, створенні інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз;
 - розробка методології виявлення інформаційних матеріалів маніпулятивного та дезінформаційного характеру;
 - сприяння взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства у протидії дезінформації та деструктивним інформаційним впливам;
 - вивчення, узагальнення й аналіз досвіду інших держав і міжнародних організацій в їх протидії дезінформації;
 - участь у визначенні пріоритетів залучення міжнародної технічної допомоги з питань забезпечення інформаційної безпеки [121].

Результати діяльності Центру протидії дезінформації допоки недостатньо помітні, але зважаючи на тривалий період діяльності, доволі продуктивні. Зважаючи на те, що метою деструктивного інформаційного впливу Росії є маніпуляції громадською думкою, російські спецслужби інкорпорують в європейський та український інформаційний простір назви, терміни та словосполучення, за допомогою яких здійснює легітимацію псевдодержавних утворень на Сході України, окупацію Криму та де легітимізує шлях європейської інтеграції України. Для протидії таким російським інформаційним стратегіям РНБО України став ініціатором розробки «Глосарію назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано використовувати у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, м. Севастополь і окремих районів Донецької та Луганської областей» [147]. Глосарій, текст якого наведений Додатку А рекомендований для використання дипломатичними представництвами України, органами державної влади та місцевого самоврядування, ЗМІ та інститутами громадянського суспільства.

В жовтні 2021 р. Центр протидії дезінформації опублікував звіт за результатами аналізу акаунтів та телеграм-каналів, які системно просувають проросійські наративи: VESTI, Klymenko Time, Шептун, First, Новостной, Андрей Манчук, КОРНИЛОВ, Юрий Ткачёв, Вадим Рабинович, Максим

Могильницький, Moroz.Live, використовуючи методику згаданого вище Глосарію [148].

Klymenko Time має 53 тис. підписників і є медійним проєктом, що належить колишньому Міністрові доходів і зборів України О. Клименку. Він був запущений в жовтні 2017 р., а вже в грудні 2017 р. співробітники СБУ провели обшук у студії YouTube каналу Klymenko Time, що було реакцією на проведення ефіру з адвокатом Т. Монтян. Канал часто поширював проросійські публікації. Vesti має 20 тис. підписників та є каналом видання Vesti.ua, що належить медіахолдингу «Мультимедіа-інвест груп». Його головою є колишній прес-секретар та дружина О. Клименка – О. Семченко. Отже, ці два канали неприховано пов'язані із О. Клименком, особисті інтереси якого спрямовані на критику дій уряду, розхитування суспільно-політичної ситуації в Україні та підтримку сепаратизму. Ці канали неодноразово були помічені у просуванні інтересів проросійських інтересів.

Для поширення дезінформаційних матеріалів на користь Росії використовуються низка Telegram-каналів, зокрема: (1) Шептун, який має 57 тис. підписників та є одним з популярних анонімних Telegram-каналів, що пише про політику, публікуючи інсайди та неперевірену інформацію, цитує проросійських пропагандистів; (2) First, який має 447 тис. підписників, є одним з великих Telegram-каналів, який пише про політику в Україні. Він не виділяється різкими проросійськими публікаціями, проте аналіз взаємодії з іншими каналами свідчить, що він також належить до пулу інформаційних ресурсів, що підтримуються Росією (Рисунок 3.1.).

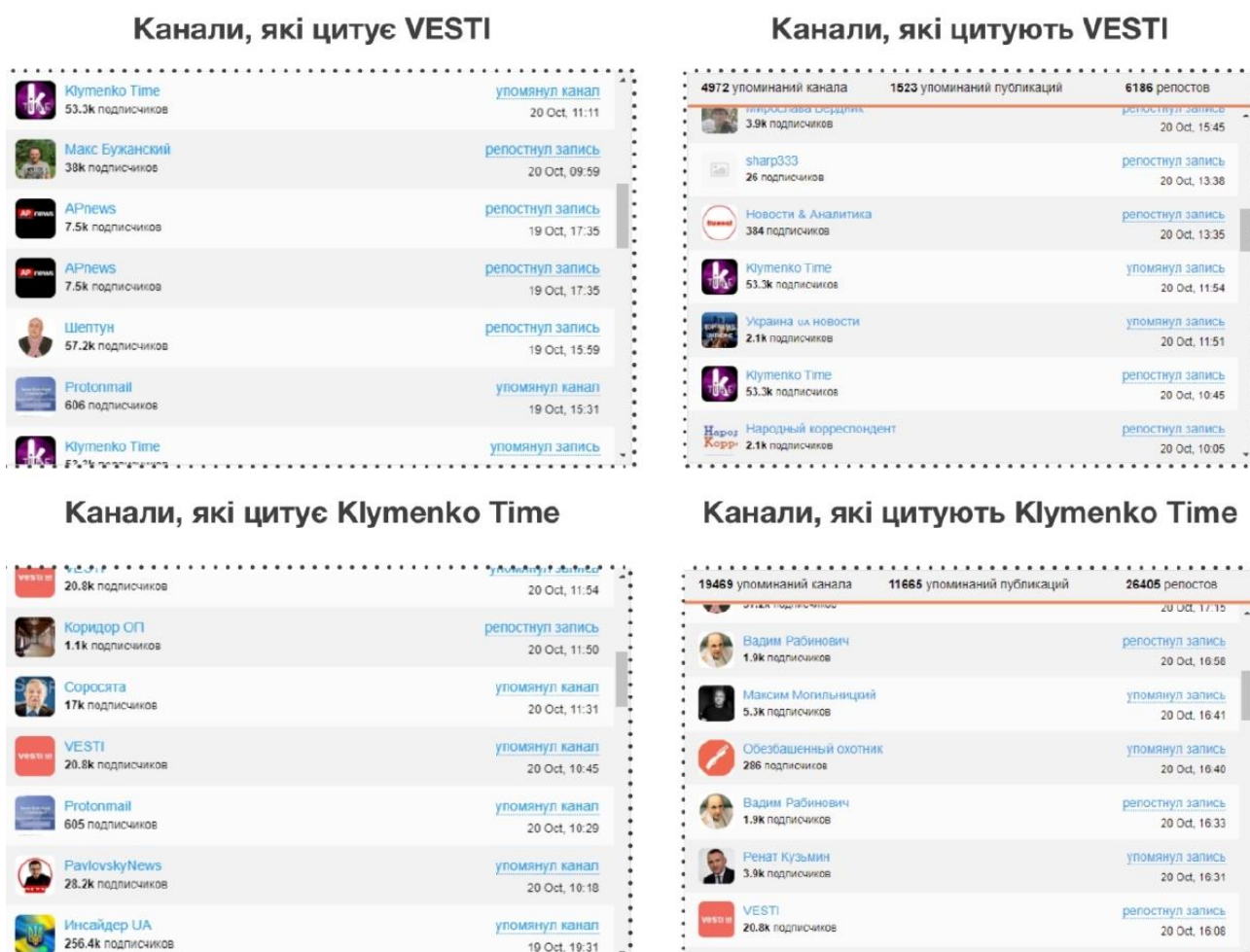

Рис. 3.1. Пул проросійських Telegram-каналів

Ці два канали адмініструються користувачем @A_menejer, який згідно з даними СБУ, приймає замовлення з публікацій матеріалів політичного характеру та здійснює менеджмент і адміністрування Telegram-каналів. Реальна особа, що стоїть за користувачем @A_menejer, нині перебуває в розшуку за ст. ст. 293–294 Карного Кодексу України. @A_menejer адмініструє відомі проросійські канали: «Резидент», «Легитимный», та «ЗеРада», Новostnoy. Новostnoy, який має 3,8 тис. підписників є каналом-прокладкою, що використовується для поширення публікацій проросійського характеру. Доказом того, що усі ці канали взаємопов'язані є статистика, доступна на відкритому ресурсі tgstats [50].

Дані, наведені на Рис. 3.2. свідчать, що названі канали перебувають в одному проросійському пулі, які активно поширюють публікації Klymenko Time. Основним наративом, який вони використовують з метою поширення

дезінформації, було приниження національної гідності українців та Революції гідності, яку канали означають як «переворот».

Рис. 3.2. Телеграм-боти, які поширюють наративи Клуменко Time (відповідно до Глосарію РНБО України)

Отже, Центр протидії дезінформації зміг встановити, що всі канали, які належать до пулу О. Клименка, шляхом маніпулювання інформаційними потоками утворили мережу з телеграм-каналів, які постійно взаємодіють один з одним (Рис. 3.3). За допомогою неперервних перепостів та цитувань створюється ілюзія незалежної думки в кожному каналі, хоча насправді вони є лише ретрансляторами наративів Росії, замаскованих під українську опозицію.

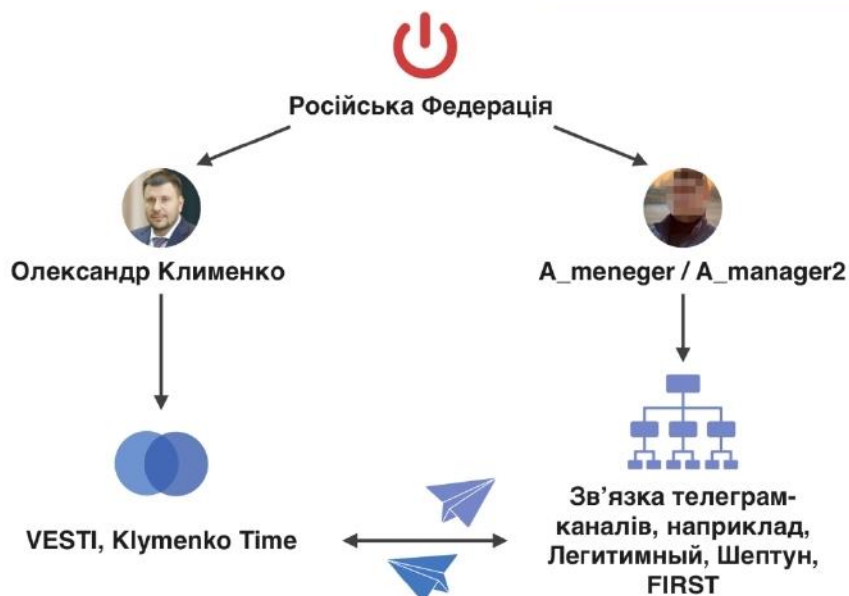

Рис. 3.3. Мережа телеграм-ботів пулу О. Клименка

Таким чином, на сьогодні можна говорити про скоординовану діяльність розгалуженої мережі проросійських інформаційних ресурсів, які працюють на користь інтересів Росії. Ця мережа зорієнтована на проведення дезінформаційних кампаній проти України з метою протидії її євроінтеграційній політиці та розхитування внутрішньополітичної ситуації. З метою протидії деструктивному інформаційному впливу було інституціоналізовано Центр протидії дезінформації, який на основі розробленого глосарію здійснює захист інформаційної безпеки України.

3.3. Набуття Україною статусу країни-члена ЄС як вирішення проблеми зовнішньополітичного позиціонування: виклики та перспективи

Дискурс європейської інтеграції України розпочався вже досить давно. Цю привабливу для суспільства ідею у своїй риториці використовують майже всі головні політичні сили. Ствердження незмінності європейського курсу України стало невід'ємним атрибутом офіційних заяв і коментарів. Можливо саме тому багато громадян України сприймають євроінтеграцію як суто політичну матерію, предмет міжнародних переговорів, сферу політиків і чиновників вищого рівня, як процес укладання договорів, ратифікації

конвенцій, тобто як щось відірване від повсякденного життя. Однак реальна, а не декларативна європейська інтеграція передусім повинна стосуватися внутрішнього розвитку країни, покращення життя суспільства. Для пересічного громадянина євроінтеграція – це коли економіка працює на благо всього суспільства, а не окремих наділених владою осіб чи близьких до них корпорацій; коли всі рівні перед законом, незалежно від посади та майнового становища; коли держава піклується про навколишнє середовище та уважно стежить за якістю продуктів; коли бюджетні витрати здійснюються розумно та на користь суспільства. Звичайно, це також чесні вибори, свобода зібрань, відсутність корупції тощо [182]. Загалом, ефект євроінтеграційних перетворень повинен проявлятися в усіх сферах суспільного життя.

Для країн колишнього соціалістичного табору величезним стимулом до євроінтеграційних перетворень стало прагнення якомога тісніших взаємин із Європейським Союзом, аж до набуття статусу країни-члена. Деякі сусіди України, наприклад, Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія вже досягли цього і зараз використовують усі переваги перебування в об'єднаній європейській спільноті, інші держави – наполегливо рухаються у напрямку вступу до ЄС. Україна також проголосила курс на європейську інтеграцію. Однак без реальних перетворень досягнути цього неможливо. В Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом чітко визначено перелік вимог, виконання яких дозволить нашій державі набути статусу країни-члена. Документ передбачає реалізацію низки важливих реформ та впровадження європейських стандартів і норм, спрямованих на підняття якості життя громадян [179].

У березні 2007 р. Європейський Союз та Україна розпочали переговорний процес щодо укладання нової посиленої угоди. Згодом цей документ було вирішено назвати Угодою про асоціацію. Зазначимо, що така назва цілком відповідає амбітній меті – досягненню у відносинах України та ЄС політичної асоціації і глибокої економічної інтеграції. За своїм змістом та тематичним охопленням Угода про асоціацію є найбільшим міжнародно-правовим

документом, який уклала Україна протягом своєї сучасної історії. Для Євросоюзу даний документ є також наймасштабнішим міжнародним договором, укладеним із країною, що не була кандидатом на вступ до ЄС.

Унікальність Угоди про асоціацію полягає і в тому, що її невід'ємною частиною є положення про створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі. Це, у підсумку, повинно забезпечити тісну економічну інтеграцію України та Євросоюзу, адже передбачає не тільки істотну лібералізацію власне торгівлі, тобто усунення тарифів чи квот, а й гармонізацію законодавства та нормативно-регуляторної бази. За належної імплементації глибока та всеосяжна Зона вільної торгівлі створить практично такі самі умови для торгівлі між Україною та ЄС, які існують у сфері торгівлі між країнами-членами ЄС.

У спішна реалізація положень Угоди про асоціацію передбачає належне впровадження норм, що діють в ЄС та готовність України перейти до глибшої інтеграції з Євросоюзом. Водночас реалізація передбачених Угодою про асоціацію реформ і перетворень повинна значно підвищити якість та рівень життя громадян України. Таким чином, євроінтеграційні перетворення та членство України в ЄС визначаються основними інструментами зовнішньополітичного позиціонування. Набуття Україною статусу повноправного члена Європейського Союзу визначено для нашої держави стратегічним завданням. Зрозуміло, що досягнення цієї мети потребує подолання як внутрішніх проблем, так і зовнішніх викликів, зокрема: спалаху світової пандемії COVID – 19, проблем поширення євроскептичних настроїв і посилення відцентрових процесів усередині ЄС, російської гібридної агресії тощо. В контексті аналізу досліджуваної проблеми вважаємо доцільним розглянути більш детально вплив внутрішніх проблем і зовнішніх викликів на модель зовнішньополітичного позиціонування України.

Після того як конфлікт інтересів у політичному трикутнику Європейський Союз – Російська Федерація – Україна у 2014 р. перейшов у гостру фазу, «українське питання» перемістилося в центр європейської політики. Зауважимо, що незважаючи на великі зміни в українському

політичному житті, вирішити його опокі що не вдається. Ф. Могеріні визначила зміцнення України головним політичним пріоритетом ЄС, заявивши, що «завдяки допомозі ЄС вона уникла колапсу і може рухатися далі» [113]. Свідченням цього є те, що Україна та ЄС протягом останніх років справді зблизилися, а їхні стосунки зміцнилися.

Досягнути більшого, на наш погляд, завадили три обставини. По-перше, в Україні на рубежі 2013-2014 рр. грубі помилки в державному управлінні України призвели до трансформації режиму. По-друге, в Російській Федерації економічна рецесія та реєтатизація, у комплексі з їх соціальними наслідками, призвели до зростання протестних настроїв і спроб їх купування кількома зовнішньополітичними ініціативами, у тому числі й в українському напрямі. По-третє, співпавши у часі з загостренням внутрішніх проблем ЄС, все це не тільки ускладнило процес європейської інтеграції України, а й прискорило руйнування старої системи безпеки та співробітництва в Європі.

З 2014 р. зовнішньополітичне позиціонування України набуло відверто антиросійського та прозахідного забарвлення. На початку 2019 р., ще у період президенства П. Порошенко, Верховна Рада ухвалила зміни до Конституції України, відобразивши у ній нові зовнішньополітичні пріоритети. До Основного закону держави було внесено положення, що визначали завдання стосовно вступу до ЄС та досягнення членства НАТО [146]. Кандидат у президенти В. Зеленський заявив про готовність внести серйозні зміни до зовнішньої політики, зокрема йшлося про покращення відносин із Росією, а у сфері внутрішньої політики зосередився на обіцянках врегулювати конфлікт на Донбасі.

На виборах президента В. Зеленського підтримало 75% населення України. Подібний рівень підтримки відкрив перед новим главою держави можливість внести кардинальні зміни у модель зовнішньополітичного позиціонування. Проте В. Зеленський спочатку не планував змінювати її вектор, таким чином фактично продовживши політику П. Порошенка. Наступні кроки В. Зеленського у сфері зовнішньополітичного позиціонування підтвердили

прихильність В. Зеленського до зовнішньополітичних пріоритетів, в основі яких лежала антиросійська політика.

Передвиборна риторика стосовно необхідності покращення російсько-українських відносин виявилася не більш ніж заграванням із виборцями. Населення повірило у обіцянки В. Зеленського, що забезпечило йому перемогу на виборах президента. Після приходу до влади, передвиборчі обіцянки поступилися місцем жорстким заявам щодо Росії. Новий глава держави продовжив курс на євроінтеграцію, пішов на розширення співробітництва із західними міжнародними фінансовими організаціями та НАТО.

Окрім відсутності планів зміни векторів зовнішньополітичного позиціонування, на позиції В. Зеленського великий вплив справила і внутрішня розстановка сил. Після обрання на пост глави держави, В. Зеленський зіткнувся з потужною протидією з боку націоналістичних сил, які не підтримували нормалізацію російсько-українських відносин і, тим більше, врегулювання конфлікту на Донбасі на основі Мінських домовленостей. Вони звинувачували у конфлікті Росію та виступали проти будь-якого зближення двох держав.

Більш того, українська влада в обличчі президента, уряду та парламенту усвідомлювали, що Мінських домовленостей, підписаних П. Порошенком, неможливо виконати без серйозних політичних наслідків. Надання Донбасу особливого статусу, як це було закладено у положеннях Мінських угод, могло спровокувати посилення регіональних еліт, які були зацікавлені у розширенні своїх повноважень та перерозподілі фінансових потоків. Незважаючи на унітарний характер української держави, регіональні еліти були зацікавлені у зміні характеру відносин із Києвом, що знову б відкрило питання федералізації країни. В. Зеленський вважав за краще не вступати в конфлікт із націоналістичними силами.

В той же час президент не міг відмовитися від Мінських угод [123]. У 2015 р. українська сторона підписала документ, який визначив послідовність врегулювання конфлікту на Донбасі. Цієї позиції дотримувалися Росія та західні країни, наполягаючи на виконанні пунктів підписаного раніше

документа. Відповідно, президентіві необхідно було продемонструвати готовність до врегулювання конфлікту на основі Мінських угод. Однак Київ запропонував переглянути положення Мінських угод, представивши в якості аргументу альтернативні плани врегулювання конфлікту на Донбасі. Зокрема, міністерство України з питань реінтеграції Криму та Донбасу посилалося на законопроект, що передбачав вирішити конфлікт протягом 25 років. Усі ініціативи офіційного Києва були спрямовані на те, щоб Донбас залишався у складі України в рамках унітарної держави. Відповідно, його статус мав визначатись законодавством, характерним для унітарної держави. Інша пропозиція Києва полягала у встановленні контролю над російсько-українським кордоном, що суперечило положенням Мінських угод. Українська сторона вважала, що контроль над кордоном повинен бути встановлений до 2025 р. У лютому 2021 р. подібне завдання знайшло відображення в програмі управління державними кордонами (до 2025 р.) [142].

У квітні 2021 р. український президент виступив із пропозицією змінити формат вирішення конфлікту на Донбасі. В. Зеленський запропонував «оновити переговорний процес, зробивши його гнучкішим» [88].

Визначення векторів зовнішньополітичного позиціонування України в останні десятиліття, було тісно пов'язано з розстановкою політичних сил усередині країни. Зауважимо, що цей фактор був визначальним і до 2014 р. Однак після Революції Гідності розстановка сил в Україні кардинально змінилася. Водночас змінився і радіус зовнішньополітичного позиціонування. Починаючи з 2014 р. в Україні відбувається зміцнення позицій націоналістичних сил, які виступають за розширення співробітництва із західними країнами та проводять антиросійську політику.

Вибори президента України 2019 року дали старт новому електоральному циклу. Новообраний Президент В. Зеленський запустив процес проведення дострокових виборів до Верховної Ради, що відбулися влітку 2019 р. За підсумками дострокових виборів до Верховної Ради України пропрезидентська сила «Слуга народу» отримала підтримку, яка дозволила сформувати більшість

на основі однієї фракції. На наш погляд, такий рівень підтримки партії пояснюється високим рейтингом президента. Однак, незважаючи на високий запит на зміну зовнішньої політики, президент та його політична сила не змінили вектори зовнішньополітичного позиціонування. Більше того, позиції фракції «Слуга народу» почали зближуватись з підходами, які відстоювали «Батьківщина» та «Європейська солідарність». Для них було характерно проведення проєвропейського курсу та антиросійська риторика. Означені політичні сили також виступали за підтримку курсу на розширення співробітництва з ЄС, США та НАТО, що, в свою чергу, загострювало відносини з Росією.

У жовтні 2020 р. в Україні відбулися місцеві вибори, які завершили електоральний цикл, під час якого раніше було обрано Президента та Верховну Раду. Підсумком даного електорального циклу стало збереження в структурах виконавчої і законодавчої влади, а також на рівні місцевого самоврядування представників політичних сил, які підтримували проведення проєвропейського курсу.

Одним із головних результатів місцевих виборів став низький рівень підтримки пропрезидентської партії «Слуга народу» [58]. Це, насамперед, було пов'язано із розчаруванням населення політикою українського президента та його партії, внаслідок чого електорат відмовив у підтримці партії «Слуга народу», віддавши свої голоси за інші політичні сили. Зрештою, у більшості обласних та міських рад партія «Слуга народу» змогла створити фракції, які не дозволяли виступати ініціаторами створення більшості. Як наслідок, низький рівень підтримки на регіональному рівні негативно позначився на позиціях українського президента.

Таким чином, новою тенденцією в Україні стало збільшення кількості прихильників євроінтеграційного курсу на регіональному рівні. Така тенденція проявилася практично у всіх областях. Якщо до 2014 р. Україна умовно поділялася на регіони, в яких політичні еліти підтримували курс на європейську інтеграцію, та області, для регіональних еліт та населення яких характерною

була орієнтація збереження тісних економічних і культурних відносин з Росією, то починаючи з 2014 р., практично у всіх регіонах України при владі знаходилися політичні сили, які виступали за європейську інтеграцію. Інформаційна політика, що проводиться Києвом та регіональними елітами, спрямована на висвітлення гібридної експансії Російської Федерації, дала свої результати. Це засвідчили вибори 2020 р., що зафіксували збереження різних політичних уподобань у східних та західних областях України. Наприклад, у багатьох областях України, включаючи південно-східний регіон, високий відсоток підтримки отримала партія «Європейська солідарність» [58]. Зокрема, партія «Європейська солідарність» отримала до третини голосів у західноукраїнських регіонах, а в середньому по країні – близько 10% у більшості областей. Загалом, «Європейська солідарність» пройшла у всі обласні ради, що дозволило їй позиціонувати себе як всеукраїнську політичну силу. На думку експертів, високий відсоток голосів, одержаних на виборах партією колишнього президента України, свідчить про наявність значної частини електорату, який поділяє проєвропейський курс та антиросійський вектор зовнішньої політики [58; 85].

У південно-східних областях найвищий відсоток підтримки виборців отримала партія «Опозиційна платформа – ЗА ЖИТТЯ». Дана політична сила відстоювала протилежний вектор зовнішньополітичного позиціонування, виступаючи за мирне врегулювання конфлікту на Донбасі та покращення відносин з Росією. Однак підтримка «Опозиційної платформи – ЗА ЖИТТЯ» в окремих регіонах не вплинула на загальну розстановку сил. Місцеві вибори зафіксували значний відсоток голосів, відданих за «Європейську солідарність», «Батьківщину» та політичні сили націоналістичного спрямування [58]. Це відобразило зміни у суспільних настроях і на сході України, де зросла кількість тих, хто не розглядав Росію як привабливого партнера та негативно оцінював її зовнішньополітичний курс щодо української держави. Присутність в обласних та міських радах представників партій, що стоять на позиціях європейської інтеграції, дозволила їм впливати на формування зовнішньополітичного

порядку денного і, таким чином, зберігати наступність у зовнішньополітичному позиціонуванні України.

Місцеві вибори – 2020 року в Україні відбувалися в умовах зростання недовіри населення майже до всіх політичних сил. Розчарування українськими політиками підтвердила і низька явка виборців, що склала близько 37% [192]. Такі цифри ілюструють відсутність у виборців інтересу до виборів, оскільки більшість населення було зайнято вирішення проблем, спричинених світовою пандемією COVID – 19.

Протягом останніх десятиліть Європейський Союз зберігає інтерес до подій, що відбуваються в Україні, та її зовнішньої політики. Готовність допомагати Києву трансформувалася у політичну підтримку та виділення додаткових фінансових коштів. Однак останнім часом Захід не так активно реагує на прохання українських представників про надання допомоги. Так, у 2020 р. було підписано нову програму і Україна отримала 2,1 млрд. дол. [184]. На початку 2021 р. українська сторона ініціювала переговори з МВФ щодо виділення чергового траншу.

Загалом політика ЄС щодо України зазнала змін. Обравши європейську інтеграцію, наша держава взяла на себе зобов'язання забезпечити відповідний вектор зовнішньополітичного позиціонування. Як показали підсумки останнього електорального циклу 2019–2020 рр., це завдання загалом виконано. Відповідно, у ЄС відпала потреба поспішати на допомогу Україні через побоювання, що труднощі в економіці можуть створити умови для зміни політичної еліти. Після 2014 р. в Україні були відсутні дискусії стосовно обґрунтованості зовнішньополітичного вибору, а в країні не було політичних сил, які мали б реальні можливості для кардинальної зміни зовнішньої політики. Відповідно, перед ЄС стоїть завдання підтримувати євроінтеграційну риторику та контролювати здійснення необхідних реформ.

Водночас зауважимо, що ЄС не відмовлявся від підтримки України. Для цього він використав МВФ, який упродовж десятиліть виступав основним кредитором України. Цей механізм впливу показав свою ефективність, оскільки

дозволяв впливати на економічну політику, коригуючи її відповідно до євроінтеграційних зобов'язань України. Окрім цього, Україні надають допомогу в питаннях безпеки та виділяючи для цього кошти і США. Так, починаючи з 2014 р. американська сторона виділила Україні понад 2 млрд. дол. на забезпечення безпеки [166]. Подібна практика продовжилась у 2021 р., коли США ухвалили законопроект «Про партнерство з Україною у сфері безпеки». Документ передбачає щорічне виділення Україні 300 млн. дол. у сфері безпеки [100].

В. Зеленський не змінив політику України стосовно Криму. Офіційний Київ зберігає свою риторику та залишає незмінною політику у водній сфері, що спонукало Росію та владу півострова докладати чималих зусиль для вирішення соціально-економічних проблем. Разом із цим посилення залежності від зовнішніх чинників і зростання суспільної підтримки євроінтеграційного курсу значно обмежили можливості В. Зеленського у вирішенні конфлікту на Донбасі та зміні вектору зовнішньополітичного позиціонування України.

Відмінними рисами моделі зовнішньополітичного позиціонування України стало відстоювання своєї позиції на міжнародній арені та протидія гібридній агресії РФ. Українську політику відрізняють наступні характерні риси (1) спроби реалізації санкційної політики стосовно Російської Федерації, аналогічно до політики США щодо Росії, (2) ініціювання різних пропозицій, спрямованих на активізацію уваги позарегіональних країн до гібридних загроз, (3) участь у зовнішньополітичних ініціативах західних країн щодо інших держав пострадянського простору. Зокрема, Україна взяла активну участь у «Люблінському трикутнику», до якого також увійшли Польща та Литва. Подібний формат взаємодії трьох держав було створено з метою впливу на Білорусь після проведення виборів глави держави в серпні 2020 р. Україна вдалася до використання даного формату в протидії російській дезінформації.

В останні роки Україна, з метою протистояння гібридним загрозам із боку Росії, проводить інформаційну кампанію, спрямовану на висвітлення усіх аспектів гібридної війни. Більше того, український президент ініціював

звернення до НАТО, домагаючись від Альянсу створити умови для вступу до нього України. Вважаємо, що подібна політика В. Зеленського мала на меті зміцнення відносини із Заходом і надання Україні підтримки у боротьбі з агресором.

Як нами вже зазначено, у вересні 2020 р. було прийнято «Стратегію національної безпеки України» [137]. Документ передбачає зміцнення відносин з НАТО та ЄС, які були визначені як ключові партнери України. У 2021 р. В. Зеленський продовжив курс на розширення співробітництва із Заходом. У березні президент затвердив Стратегію воєнної безпеки [138], яка спрямована на створення умов інтеграції України до НАТО. Альянс розглядається «як ключовий фактор забезпечення безпеки України». Відповідно до документа, передбачається розробити «дорожню карту» реформ у військовій сфері.

Таким чином, модель зовнішньополітичного позиціонування демонструє наступність у питаннях співпраці з ЄС і НАТО й орієнтацію на набуття статусу країни-члена. В. Зеленський не тільки не провів ревізію зовнішньополітичної спадщини П. Порошенка, але й ініціював прийняття нових документів, у яких НАТО розглядається як пріоритет зовнішньої політики. Розстановка сил в Україні та вплив зовнішніх чинників дозволяють вести мову про те, що найближчими роками модель зовнішньополітичного позиціонування України буде відображати спрямованість на зміцнення відносин із США та ЄС, прагнення привести країну до НАТО і подолати гібридну експансію РФ.

ВИСНОВКИ

В результаті здійснення комплексного дослідження проблем зовнішнього позиціонування України між Європейським Союзом і Російською Федерацією в контексті існуючих викликів та пошуку їх можливих рішень отримано ряд висновків.

Необхідність зовнішньополітичного позиціонування держави визначається потребою реалізувати свої зовнішньополітичні прагнення та закріпити свої успіхи на світовій арені, а також отримати позитивні суспільні оцінки зовнішньополітичного курсу. На формування моделі зовнішньополітичного позиціонування держави впливають зовнішні та внутрішні чинники. Вміння правильно використати наявні можливості в контексті існуючих реалій зумовлює формування ядра моделі зовнішньополітичного позиціонування держави, що може визначити її «економічну, культурну та політичну долю» на міжнародній арені. Модель зовнішньополітичного позиціонування держави являє собою складну структуру, основу якої складає ідентичність держави. Сутність ідентичності визначається низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, що детермінують неможливість трансформації образу держави шляхом використання виключно інформаційно-дискурсних механізмів у відриві від дійсних змін ідентичності, які визначають інтереси держави, та стійкість стереотипів стосовно держави, незважаючи на зміни, що відбулися в ідентичності.

Ефективність зовнішньополітичного позиціонування держави передбачає синтез трьох компонентів: наявність продуманої стратегії зовнішньополітичного позиціонування; дійсні зміни у внутрішній/зовнішній політиці, що відповідають очікуванням внутрішньої і зовнішньої аудиторій та передбачуваним характеристикам майбутнього образу; використання не тільки засобів масової інформації (ЗМІ), а й діяльності неурядових організацій (НУО), наукових та культурних інститутів, транснаціональних корпорацій (ТНК) та інших інструментів публічної дипломатії, які сприяють підвищенню

атрактивності держави на міжнародній арені. Ефективність зовнішньополітичного позиціонування держави залежить від механізмів та інструментів, що використовуються для посилення позицій держави на світовій арені, а саме розробленої стратегії, застосовуваних інформаційних практик та готовності уряду до трансформацій.

Формування пріоритетів зовнішньополітичного позиціонування держави передбачає чітке визначення завдань зовнішньої політики, дотримання яких забезпечує оптимальні умови для існування основного джерела та носія влади – народу. Складність процесу міжнародної суб'єктивації та України спричинена нестабільністю постбіполярної системи міжнародних відносин. Для України механізмом зовнішньополітичного позиціонування стала політика багатовекторності, яка була ефективною якщо б ані ЄС, ані Росія не прагнули розширити зони свого впливу. З метою унеможливлення перетворення України на буферну зону, Україна активізувала європейський вектор зовнішньополітичного позиціонування, паралельно докладаючи зусилля для збереження стратегічного партнерства з Росією. Остаточна переорієнтація зовнішньої політики України в напрямі європейської інтеграції визначалася й необхідністю збереження територіальної цілісності, суверенітету та міжнародної суб'єктності нашої держави.

Війни, конфлікти та терористичні загрози, які виникли у світі наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. засвідчують той факт, що у сучасному глобалізованому світі виникла криза міжнародної системи. За таких умов система міжнародної безпеки особливо потребує посилення співпраці між акторами. Як безпековий виклик зовнішньополітичного позиціонування України слід розглядати російську гібридну агресію. Аналіз гібридної війни РФ як безпекового виклику зовнішньополітичного позиціонування України, дозволяє констатувати, що за період незалежності влада так і не спромоглася виробити дієві механізми захисту інформаційного, гуманітарного й економічного простору та забезпечити їх ефективне функціонування. Також Україні не вдалося створити надійне підґрунтя для захисту від можливих гібридних загроз. Для Росії війна з

Україною є ідеальним способом подолання дисфункціональності власної політичної системи, оскільки дозволяє не тільки забезпечити виживання відносно дешевими засобами та порівняно невеликими втратами, а й закласти підвалини для тривалого впливу на інших геополітичних акторів і формування трендів розвитку геополітичного середовища. Дослідження безпекових викликів зовнішньополітичного позиціонування України в умовах гібридної війни ілюструє, що гібресія Росії проти України заклала підвалини для трансформації моделі зовнішньополітичного позиціонування.

Як функціональне ядро моделі зовнішньополітичного позиціонування, стратегічні комунікації спрямовані на взаємодію у форматі як стратегічного партнерства та регіонального співробітництва. Координація системи стратегічних комунікацій передбачає послідовність та ефективність впровадження зовнішньополітичних ініціатив відповідно до визначених і заявлених пріоритетів. Стратегічні комунікації базуються на дослідженні актуальних проблем, вивченні аудиторії, з якою відбувається взаємодія, а також ґрунтовній підготовці основних повідомлень. На сучасному етапі стратегічні комунікації як елемент моделі зовнішньополітичного позиціонування України потребують системного підходу. Дефініція векторів зовнішньополітичного позиціонування, розробка відповідних інформаційних стратегій є невід'ємними елементами системи протидії гібридним викликам і загрозам з боку РФ. Місце стратегічних комунікацій у моделі зовнішньополітичного позиціонування визначається врахуванням простору формування пріоритетів держави, націленістю на реалізацію національних стратегій, використанням інформаційно-комунікаційних інструментів і механізмів.

Публічна дипломатія як інструмент зовнішньополітичного позиціонування сприяє зміцненню стійкості України та успішності протидії гібридним загрозам. З розгортанням російської агресії в Україні, науковці почали означати появу нової публічної дипломатії, для якої характерним є: (1) орієнтація на концепцію м'якої сили спричинило використання «м'яких інструментів», як то мистецтво, освіта та наука; (2) відмова від монологу та

орієнтація на формування діалогу з суспільствами інших держав; (3) мережева природа, яка робить синтетичним характер впливу на зовнішню і внутрішню аудиторію. Публічна дипломатія опирається на систему суб'єкт-суб'єктних відносин, коли держава, на яку спрямовано вплив може по-різному інтерпретувати спрямовані на неї дії та застосовувати у відповідь інструменти м'якої сили. Відповідно формуються відносини конкуренції стратегій зовнішньополітичного позиціонування засобами публічної дипломатії.

Аналіз особливостей та перспектив комунікаційно-інформаційних технологій зовнішньополітичного позиціонування та протидії російській агресії в контексті процесів європейської інтеграції України показує, що одним з найбільш ефективних способів протидії агресивним інформаційним технологіям Російської Федерації є інформування населення про методи та інструменти інформаційного впливу. Чим більшим обсягом інформації володітимуть громадяни України, тим швидше вони переконаються у їх протилежності цінностям європейської демократії, концептам прав людини, свободи слова, справедливого правосуддя до яких прагне доєднатися Україна на шляху євроінтеграції. Інформаційно-комунікаційні технології повинні спрямовуватися на формування ціннісних демократичних наративів, ядром яких виступає політика європейської інтеграції та європейська модель демократії, в індивідуальній і масовій свідомості українців. На цьому шляху особливої ваги набуває співпраця між Україною та ЄС на регулярній та систематичній основі.

Визначення векторів зовнішньополітичного позиціонування України в останні десятиліття тісно пов'язано з розстановкою політичних сил усередині країни. Останнім часом відмінними рисами моделі зовнішньополітичного позиціонування України виступають відстоювання своєї позиції на міжнародній арені та протидія гібридній агресії РФ. Разом із цим модель зовнішньополітичного позиціонування демонструє наступність у питаннях співпраці з ЄС і НАТО й орієнтацію на набуття статусу країни-члена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ALWAYS BLAME THE WEST! - AND SIX OTHER DISINFORMATION TRENDS. URL: <https://euvsdisinfo.eu/always-blame-the-west-and-six-other-disinformation-trends/>; Дегуманізація, деморалізація, звинувачення - основа інформаційної війни РФ проти України в 2018 – EU vs Disinfo. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/informatsijna-vijna-v-2018/4731748.html>
2. Anholt S. Places. Identity, Image and Reputation. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010. 177 p.
3. Anholt S. Competitive Identity. The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. 134 p.
4. Anholt S. Nation-Brands and the Value of Provenance. *Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition* / eds. N. Morgan, A. Pritchard, R. Pride. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2004. 370 p.
5. Anholt S. Places. Identity, Image and Reputation. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010. 177 p.
6. Anholt S. Public Diplomacy and Place Branding: Where is the Link? *Place Branding*. 2006. № 2. P. 271 – 275
7. Åslund Anders. Ukraine's Glaring National Security Gap that No One Has Heard Of Ukraine. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-s-glaring-nationalsecurity-gap-that-no-one-has-heard-of/>.
8. Common Position of 28 November 1994 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union on the objectives and priorities of the European Union towards Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/GA/ALL/?uri=CELEX:31994E0779>
9. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Eastern Partnership. URL: [http://www.epgencms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/668e28f3-9e29-4a41-b376-43acaef76ec/EaP_COM\(2008\)823.pdf](http://www.epgencms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/668e28f3-9e29-4a41-b376-43acaef76ec/EaP_COM(2008)823.pdf)
10. Copeland D. Guerrilla Diplomacy: Rethinking International Relations. Boulder: Lynne Rienner, 2009. 311 p.
11. Cross M., Davis K. European public diplomacy: soft power at work / Ed. by Mai'a K. Davis Cross. N.Y., NY [u.a.]: Palgrave Macmillan, 2013. XIX. 254 p.
12. Cull N. Public Diplomacy: Taxonomies and Histories. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616. No 1. P. 31–54.
13. Defining Public Diplomacy. *USC Center on Public Diplomacy*. URL : <http://uscpublicdiplomacy.org/page/what-pd>
14. Disinfo Review. URL: <https://euvsdisinfo.eu/disinfo-review/>

15. Don't be deceived: EU acts against fake news and disinformation. URL: https://eeas.europa.eu/topics/countering-disinformation/32408/dont-be-deceived-eu-acts-against-fake-news-and-disinformation_en
16. DPR's reconnaissance spots assault drones at Ukrainian troops' positions in Donbass. A big number of assault drones have been delivered to an area near Gorlovka. URL: <http://tass.com/world/1035166>
17. EU Mythbusters twitter feed. URL: <https://twitter.com/hashtag/mythbuster>
18. EU strategic communications with a view to counteracting propaganda. *European Parliament's Committee on Foreign Affairs*. Directorate-General for External Policies. May 2016. PE 578.008. 33 p. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA\(2016\)578008_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA(2016)578008_EN.pdf)
19. EU vs. Disinfo. URL: <https://euvsdisinfo.eu>
20. European Digital Media Observatory. URL: <https://edmo.eu/>
21. European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties: Resolution from 24.11.2016. № 2016/2030(INI). URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0441+0+DOC+XML+V0//EN>
22. Gilboa E. Searching for a theory of public diplomacy. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2008. Vol. 616. No 1. P. 55–77.
23. Hall I. The Transformation of Diplomacy: Mysteries, Insurgencies and Public Relations. *International Affairs*. 2010. Vol. 86. No 1. P. 247–256.
24. Holz hacker L., Luif P. (eds). Freedom, Security and Justice in the European Union. Life Learning Programme of the European Union Project no. 177316-LLP-1-2010-DE-ERASMUS-ENWA. URL: <https://books.google.ru/books?id=3IWRAAAAQBAJ&pg=PA1&dq=nobel+prize+european+union&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEWj336PGhdTTAhVHYJoKHZBPCawQ6AEIjAA#v=onepage&q=nobel%20prize%20european%20union&f=false>
25. House of Commons Standing Committee on National Defence. Evidence, 1st Session, 42nd Parliament, 16 October 2017. URL: <https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/NDDN/Evidence/EV9158000/NDDNEV61-E.PDF>
26. InVID – плагин для верификации видеоконтента. URL: <https://sdelano.media/invid/>
27. InVID project. URL: <https://www.invid-project.eu/>
28. Joint statement following the 20th EU-Ukraine Summit Brussels, 9 July 2018. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/36086/joint-statement-eu-uasummit-2018.pdf>

29. Jong S. de, Sweijts T., Kertysova K., Bos R. Inside the kremlin house of mirrors. How Liberal Democracies can Counter Russian Disinformation and Societal Interference. The Hague Centre for Strategic Studies, 2017. URL: <https://hcss.nl/report/inside-kremlin-house-mirrors-how-liberal-democracies-can-counter-russian-disinformation-0>
30. Kotler P., Gertner D. Country as Brand, Product and Beyond: A Place Marketing and Brand Management Perspective. *Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition* / eds. N. Morgan, A. Pritchard, R. Pride. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2004.
31. Kuzio T. Ukraine's Relations with the West: Disinterest, Partnership, Disillusionment. *European Security*. 2003. Vol.12. № 2. P. 21–44.
32. Lange-Ionatamishvili, E., Svetoka, S. Strategic Communications and Social Media in the Russia Ukraine Conflict. *NATO Strategic Communications Centre of Excellence*. URL : <https://www.stratcomcoe.org/strategic-communications-and-social-media-russia-ukraine-conflict>
33. Leonard M. Diplomacy by Other Means. *Foreign Policy*. November 9, 2009. URL: <https://foreignpolicy.com/2009/11/09/diplomacy-by-other-means/>
34. Mai'a K., Cross D., Mellisen J. European Public Diplomacy: Soft Power at Work. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/258257417_European_Public_Diplomacy_Soft_Power_at_Work
35. Martin D., Shapiro J. Trends in Online Foreign Influence Efforts. *Princeton*, 2019. URL: https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/jns/files/trends_in_foreign_influence_efforts_2019jul08_0.pdf
36. Means, goals and consequences of the pro-Kremlin disinformation campaign. URL: <http://www.ispionline.it/it/publicazione/means-goals-andconsequences-pro-kremlin-disinformation-campaign-16216>
37. Mele C. Morgan Freeman Angers Russians Over Video About 2016 Election, *The New York Times*. 22.09.2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/09/22/world/europe/morgan-freeman-russia-video.html>
38. Melissen J. The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice. *The New Public Diplomacy: Soft Power in the Information Age* / Ed. by Jan Melissen. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2005. URL: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/pdf/research/books/soft_power/The_New_Public_Diplomacy.pdf.
39. Natsios A. S. An NGO Perspective. In *Peacemaking in International Conflicts: Methods and Techniques* / Ed. by I. W. Zartman and J. L. Rasmussen. Washington D.C.: United States Institute of Peace, 1996. P. 337–361.

40. Nossal S. Smart Power. *Foreign Affairs*. 2004. Vol. 83. No 2. P. 131–142.
41. Nye J. S. The future of power. N.Y.: PublicAffairs, 2011. 320 p.
42. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: PublicAffairs, 2004. 191 p.
43. Pagovski Z. Z. Public Diplomacy of International Organizations. The Cases of NATO, EU, and ASEAN. Los Angeles: Figueroa Press, 2015. URL: <http://usccpd.sanmita.net/sites/uscpublicdiplomacy.org/files/useruploads/u25044/Public%20Diplomacy%20of%20Multilateral%20-%20Full%20June%202015.pdf>.
44. Plan to combat fake news proposed as EU elections approach. URL : https://www.reuters.com/article/us-eu-internet-fakenews/plan-to-combat-fake-news-proposed-as-euelections-approach-idUSKBN1O41LM?feedType=RSS&feedName=worldNews&utm_
45. Questions and Answers about the East StratCom Task Force. URL: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/2116/-questions-and-answers-about-the-east->
46. Rasmussen S. B. Discourse Analysis of EU Public Diplomacy Messages and Practices. The Hague: Netherlands Institute of International Relations ‘Clingendael’, 2009. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20090700_cdsp_discussion_paper_115_Rasmussen.pdf
47. Snow N., Taylor Ph. M. (eds.). Routledge Handbook of Public Diplomacy. N.Y.: Routledge, 2009. 404 p.
48. Social Observatory for Disinformation and Social Media Analysis. URL: <https://www.disinobservatory.org/>
49. Strategic communications and national strategy. Chatham House Report. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/International%20Security/r0911stratcomms.pdf>
50. Telegram channels. All countries. URL: <https://tgstat.com/>
51. The Battle of Ilovaisk. *Forensic Architecture*. 2019. URL: https://ilovaisk.forensic-architecture.org/?fbclid=IwAR1wRODPbLZ7n5jsU6y9yDq4QCuP_YUttmceN8Nd9oRdZDHn3xdw9c7EhOI
52. The EU Global Strategy: From Vision to Action. URL: [//europa.eu/globalstrategy/en/eu-global-strategy-vision-action](https://europa.eu/globalstrategy/en/eu-global-strategy-vision-action)
53. Throwing coronavirus disinfo at the wall to see what sticks. *EU vs Disinfo*. 02.04.2020. URL: <https://euvsdisinfo.eu/throwing-coronavirus-disinfo-at-the-wall-to-see-what-sticks/>
54. Tisdall S. Result of Macedonia’s referendum is another victory for Russia. *The Guardian*. 2018. Oct. 1. URL:

- <https://www.theguardian.com/world/2018/oct/01/result-of-macedonia-referendum-is-another-victory-for-russia>
55. Wallström M. Vice President of the European Commission responsible for Partnership' Institutional relations and communications strategy «Communicating Europe». *ECAS Conference 'Is the EU really listening to citizens?'*, SPEECH/07/602. 2007. October 3. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_05_461
56. YouTube и Facebook отказали Пекину в цензуре китайских сепаратистов. URL: <http://nvua.net/world/YouTube-i-Facebookotkazali-Pekinu-v-cenzure-kitayskih-separatistov14848.html>
57. 18% українців користуються принаймні однією російською соцмережею – опитування КМІС. URL: <https://detector.media/infospace/article/142133/2018-10-29-18-ukraintsiv-koristuyutsya-prinainmiodnieyu-rosiiskoyu-sotsmerezheyu-opituvannya-kmis/>
58. Аналіз результатів виборчої кампанії до місцевих органів влади 25 жовтня 2020 р. Аналітична доповідь. НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/analit-dopovid-2.pdf>
59. Аналітична записка ЕНС. Гарантування безпеки в Україні на Східній Європі: Нові формати співробітництва НАТО і ЄС з Україною. URL: https://geostrategy.org.ua/images/Analysis-of-EU-NATO-Ukraine_Ukr.pdf
60. Андриевский Т. Цель гибридной войны. 25.09.2017. URL: <https://petrimazepa.com/hybridwarbrief.html>
61. Андриєвський Т. Г. Криза інституту демократії в умовах гібридної війни: електоральний ракурс. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки, збірник наукових праць. Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2019. Вип. 1 (17). С. 4-16.
62. Андриєвський Т. Г. Цілі російсько-української гібридної війни. *Політичне життя*. 2018. Вип. 1, № 2. С. 103-108.
63. Антироссийские эксперты в телешоу готовы терпеть побои за хороший гонопар. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/26744.7/3772307/?see-also.number=1414#see-also>
64. Боришполец К. П. Публичная дипломатия на пространстве ЕАЭС: осмысление феномена и тенденций развития. *Вестник МГИМО-Университета*. 2015. №5(44). С. 42-55
65. В Европарламенте заявили о связи между церковным расколом в Украине и избирательной кампанией Порошенко. URL: <https://russian.rt.com/ussr/article/605957-evroparlament-vybory-ukraina-raskol>

66. Василенко В. Щоб Україна стала суверенною державою, а її незалежний статус визнав увесь світ. Було потрібно позбутись ядерної зброї. *Український тиждень*. 2014. №15. С. 6–10.
67. Вахудова А. М. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Пер. з англ. Тараса Цимбала. К.: Вид. дім Києво-Могилянська академія, 2009. 379 с.
68. Виступ Президента під час спеціального засідання Верховної Ради у зв'язку з 5-ю річницею з початку збройної агресії Росії проти України 19 лютого 2019р. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-pid-chas-specialnogozasidannya-verhovnoyi-53254>
69. Виступ Президента України на дебатах ГА ООН з питання: “Ситуація на тимчасово окупованих територіях України” 20 лютого 2019р. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-debatah-generalnoyi-asambleyi-53282>
70. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_185.
71. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Центр Разумкова. К., 2019. 144 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas
72. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія / під. заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 410 с.
73. Гібридна війна: технології сугестії та контрсугестії: монографія / Акульшин О., Заруба Л., Компанцева С., Кудінов Н., Слухай О., Снитко. Київ: Національна академія СБУ, 2018. 236 с.
74. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. досвід ЄС і східного партнерства Аналітичний документ / за заг. ред. В. Мартинюка. 2018. URL: http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/02/blok_XXI-end_3001.pdf.
75. Глебов М.С. Элементы и механизмы новой публичной дипломатии во внешней политике государства. *Государственное управление. Электронный вестник*. 2018. № 68.
76. Голдгейер Дж., Макфол М. Цель и средства. Политика США в отношении России после “холодной войны”. М.: Междунар. отношения, 2009. 520 с.
77. Гринберг Т.Э. Образ страны или имидж государства: поиск конструктивной модели. *Электронный научный журнал «Медиаскоп»*. 2008. №2. URL: <http://mediascope.ru/%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%8B-%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%B4%D0%B6-%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1>

- %82%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%B8%D1%81%D0%BA-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B9-%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B8
78. Громадське телебачення. Володимир Шейко: «Українському інституту загрожує недофінансування». URL: <https://hromadske.ua/posts/ukrayinskomu-institutu-zagrozhuje-nedofinansuvannya>
79. Дикий Е. Гибридная война России: опыт Украины для стран Балтии. Вильнюс, 2016. 84 с.
80. Додаток 1 до Стратегічного оборонного бюлетеня України 2016. Указ Президента України. *Офіційний сайт Президента України*. URL : http://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/29/41/d538f70a099702dc68bababd91e29169_1465215331.pdf
81. Додонов А., Ландэ Д., Цыганок В. та ін. Распознавание информационных операций. Киев: Инжиниринг, 2017. 282 с.
82. Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО 2015. *Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України*. URL : http://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/nato/files/Roadmap_Ukr.pdf
83. Енергетична галузь України: підсумки 2015 року. Центр Разумкова. 2016. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_ener_gal_pidsumky_2015.pdf
84. ЄС та Україна провели третю зустріч неформальної Робочої групи високого рівня зі стратегічних комунікацій. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/yes-ta-ukrayinaproveli-tretyu-zustrich-neformalnoyi-robochoyi-grupi-visokogo-rivnya-zistrategichnih-komunikacij>
85. Жильцов С.С. Украинская политика сместилась в регионы. URL: https://www.ng.ru/dipkurer/2020-1101/11_8004_ukraine.html
86. Засурский И.И. Реконструкция России. Масс-Медиа и политика в 90-е годы. М.: Издательство МГУ, 2001. 288 с.
87. Звіт Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Іванни Климпуш-Цинцадзе за час роботи в Уряді (з 2016 по 2019 рр.). URL : <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3447-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%B2%D1%96%D1%86%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BC%E2%80%99%D1%94%D1%80-%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80-%D0%B7%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D1%82%D0%B0-%D1%94%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B0%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%>

87. Зеленский призвал создать новый переговорный формат по Донбассу. 2021. 27 апреля. URL: <https://eodaily.com/ru/news/2021/04/27/zelenskiyprizval-sozdat-novuyu-peregovornuyu-format-po-donbassu>
88. Зеленский призвал создать новый переговорный формат по Донбассу. 2021. 27 апреля. URL: <https://eodaily.com/ru/news/2021/04/27/zelenskiyprizval-sozdat-novuyu-peregovornuyu-format-po-donbassu>
89. Зленко А. М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамичных геополитических перемен. Харьков: Фолио, 2004. 559 с.
90. Золотухін Д. Ю. Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014 – 2018. Київ, 2018. 384 с.
91. Зрадницька доля. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2543-journalno-36/predatelskaya-sudba.html>
92. Информационная политика. Под общ. ред. В. Д. Попова. М.: РАГС, 2003. 463 с.
93. Івченко О. Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. К.: “РІЦ УАННП”, 1997. 688 с.
94. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії. Аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2016. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_nauk_anal_rozrob/inform_vukluku.pdf
95. Калачев Д.Н., Бровко В.Ю. К вопросу о концептуализации информационной политики. *Известия МГТУ «МАМИ»*. 2014. Т. 5. № 3(21). С. 87-
96. Кармазіна М. Пріоритети й орієнтири Президента України Віктора Ющенка. Аналіз документів (23 січня 2005 р. – 24 лютого 2010 р.). *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 59–60.
97. Китай заблокировал доступ к YouTube. URL: <http://www.vesti.ru/doc.html?id=267171>
98. Ковалева М.М. Содержание и структура понятия «государственная информационная политика». *Средства массовой информации в современном мире*. СПб., 2010. 125-126
99. Колишній в'язень бойовиків надав СБУ свідчення про знущання у тюрмах «ЛНР» (відео). *Служба безпеки України*. 24.03.2020. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/7339>

100. Комитет Сената Конгресса США поддержал законопроект о военной помощи Украине. 2021. 22 апреля. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11213907>
101. Концепція популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2016-%D1%80#Text>
102. Косачев К. О роли СМИ в формировании имиджа государства и развитии межкультурного диалога. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/o-rol-i-smi-v-formirovanii-imidzhagosudarstva-i-razvitii-mezh/>
103. Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України. К.: Ярославів Вал, 2015. 464 с.
104. Кравчук Л. М. Маємо те, що маємо: Спогади і роздуми. К., 2002. 392 с
105. Кравчук О. Ю. Політична безпека України як наукова і практична проблема. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. Т. 3. № 6. С.82–83.
106. Латвія заборонила мережу російських пропагандистських телеканалів і закликала решту країн ЄС зробити те саме. *Еспресо TV*. 30.06.2020. URL: https://espresso.tv/news/2020/06/30/latviya_zaboronyla_merezhu_rosiyskykh_propagandystskykh_telekanaliv_i_zaklykala_yevrosoyuz_zrobyty_te_same
107. Магда Є. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2014. № 4. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2489/222
108. Макаренко Є. А. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3117
109. Маніпуляція інформацією. Завдання для наших демократій. Звіт Центру аналізу, прогнозування та стратегії (CAPS, Міністерства Європи і закордонних справ) та Інституту стратегічних досліджень Військової школи (IRSEM, Міністерства збройних сил). URL: <http://inform-security.com/sites/default/files/news/manupulyasyu-ynformasyey.pdf>
110. Міністерство закордонних справ України. В МЗС створено новий напрям роботи – публічна дипломатія. URL: <https://mfa.gov.ua/news/43433-v-mzs-stvoreno-novij-napryam-robotipublichna-diplomatija>
111. Міністерство закордонних справ України. *Офіційний веб-портал*. URL : <https://mfa.gov.ua/>
112. Міністерство закордонних справ України. Стратегія публічної дипломатії. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

113. Могеріні: Україна сьогодні набагато сильніша, ніж 5 років тому. УНІАН. 2019. 5 сентября. URL: <https://www.unian.ua/politics/10670646-mogerini-ukrajina-sogodni-nabagato-silnishanizh-5-rokiv-tomu.html>
114. Морозова А.А. Средства массовой информации как инструмент управления общественным мнением в процессе формирования политического имиджа государства за рубежом. *Социально-экономические явления и процессы*. 2018. Т. 13. № 103. С. 33-41
115. Ніколаєнко Н. О., Василевич Ю. В. Сучасні суспільно-політичні тенденції розвитку України в контексті російсько-української гібридної війни. *Гілея (науковий вісник)*. 2019. Вип. 14. С. 82–85
116. Ольшанский Д.В. Политический PR. СПб.: Питер, 2003.
117. Оцінка досягнення цілей угоди про асоціацію між Україною та ЄС. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/review_of_achievement_of_euua_aa_objectives_ukr_0.pdf
118. Пашенцев Е.Н. Провокация как элемент стратегической коммуникации США: опыт Украины. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2014/vipusk__44._ijun_2014_g./kommunikazionnii_menedjment_i_strategitcheskaja_kommunikazija_v_gosudarstvennom_upravlenii/pashentsev.pdf
119. Перепелиця Г. М., Потехін О. В. Зовнішня політика України – 2014: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. К.: ВД «Стилос». 2015. 352 с.
120. Перепелиця Г. Україна поміж Європою та РФ: дилеми вибору зовнішньополітичних пріоритетів. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. 2012. Вип. 13. С. 565–580.
121. Питання Центру протидії дезінформації. Указ Президента України №187/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1872021-38841>
122. Під час обшуків у приміщеннях УПЦ МП знайшли брошури з пропагандою (фото, відео). URL: <https://www.unian.ua/politics/10364304-pid-chas-obshukiv-u-primishchennyah-upc-mp-znayshlibroshuri-z-propagandoyu-foto-video.html>
123. Повний текст документів, ухвалених на переговорах в Мінську. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/129751>
124. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>

125. Постанова ВР УРСР Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 5, ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-12>
126. Потехін О. Ядерне роззброєння України у контексті її відносин з США та РФ. *Агора*. 2016. Вип.16. С. 16–22.
127. Прийдун С. Будапештський меморандум в контексті ядерного роззброєння України. *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17: 25-й річниці Незалежності України присвячено. С. 106–114.
128. Про без'ядерний статус України. Заява Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. N 51. ст. 742. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-12>.
129. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
130. Про затвердження плану заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2019-%D1%80>
131. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98>
132. Про Основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 р. URL: № 3360-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>
133. Про підприємства, установи та організації союзного підпорядкування, розташовані на території України. Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 46ю ст. 615. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-12>
134. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року. URL: № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>
135. Про ратифікацію Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у Москві 31 липня 1991 року, і Протоколу до нього, підписаного у Лісабоні від імені України 23 травня 1992 року. Постанова Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3624-12>
136. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації». Указ Президента України від 19 березня 2021 року № 106. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1062021-37421>

137. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
138. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/pag>
139. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
140. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Указ Президента України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>
141. Про створення Центру протидії дезінформації. Рішення Ради національної безпеки і оборони України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015525-21#Text>
142. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 687-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text>
143. Про схвалення Стратегії інформаційної реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. Постанова Кабінету Міністрів України. від 27 грудня 2018 р. № 1100-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1100-2018-%D1%80#Text>
144. Провод наматывають на шею, второй – на мизинец ноги, поливают хорошенько, включают ток и держат, – агент СБУ Сугерей о пытках в донецкой «Изоляции». ВИДЕО. *Цензор.НЕТ*. 10.03.2020. URL: https://sensor.net.ua/video_news/3180436/provod_namatyvayut_na_golovku_chlena_vt_oryi_na_mizinets_nogi_polivayut_horoshenko_vklyuchayut_tok_i
145. Протокол до Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Сполученими Штатами Америки про скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_070
146. Рада включила в Конституцію курс на членство в ЕС и НАТО. 2019. 7 февраля. *LB.ua*. URL: https://rus.lb.ua/news/2019/02/07/419108_rada_vklyuchila_konstitutsiyu_kurs.html
147. Рада національної безпеки та оборони України. Глосарій назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано використовувати у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, м.

- Севастополь і окремих районів Донецької та Луганської областей. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/%D0%93%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%90%D0%A0%D0%86%D0%99.pdf>
148. Рада національної безпеки та оборони України. Звіт Центру протидії дезінформації. 21 жовтня 2021. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%A6%D0%9F%D0%94%20%D0%A0%D0%9D%D0%91%D0%9E.pdf>
149. Радіо Крим. Реалії та українські радіостанції глушать у Криму російськими – правозахисники. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-v-krymu-ukrainskie-radiostantsyi-glushatrossijskimi/29935810.html>
150. Референдум у Македонії. Між Європою і Росією. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2518558-referendum-u-makedonii-miz-evropou-i-rosieiu.html>
151. Родина В.В. Имиджевый аспект государственной информационной политики. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2016. Т. 5. № 3(16).
152. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. Аналітична доповідь Центру Разумкова. Національна безпека і оборона. 2014. № 5-6. С. 3-5. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD148-149_2014_ukr.pdf
153. Ротар Н. Особливості позиціонування зовнішньополітичних пріоритетів Європейського Союзу. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2020. Вип. 41. С. 146-156.
154. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
155. Северная Корея выпустила собственный смартфон. URL: http://piter.tv/event/Severnaya_Koreya_vipustila/
156. Сидорская И.В. «Образ» или «имидж» страны: что репрезентируют СМИ ... URL: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/123210/1/статья_Псков_Сидорская.pdf
157. Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/06/04/novyna/polityka/hpu-porushyla-spravu-cherez-video-prozahoplennya-rumuniyeyu-bukovynu>
158. Спільна заява для преси за результатами 5-го засідання Ради асоціації між Україною та Європейським Союзом. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/UKR.pdf>
159. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни. URL: <http://kunews.knu.ua/vesnyana-akademiya-nato-2016-stratcomknu/>
160. Стратегічні комунікації у фокусі співробітництва УкраїнаЄС-НАТО в сучасних умовах. URL: <https://geostrategy.org.ua/ua/analitika/item/1593->

strategichnikomunikatsiyi-u-fokusi-spivrobitnitstva-ukrayina-es-nato-v-suchasnih-umovah

161. Стратегія інформаційної реінтеграції окремих територій на Сході України, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та територій, прилеглих до району проведення антитерористичної операції. URL: <https://mip.gov.ua/files/documents/strat0517.pdf>
162. Стратегія комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки умовах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2017-%D1%80#n10>
163. Стратегія сталого розвитку Україна–2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
164. Суворова И.С. Информационно-имиджевая политика государства в мировом политическом пространстве: ключевые понятия и основные тенденции. *Теории и проблемы политических исследований*. 2016. Т. 5. № 6. С. 96-106
165. Сурков В. Долгое государство Путина. *Независимая Газета*. 2019. URL: http://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html
166. США выделили Украине с 2014 года более \$2 млрд на обеспечение безопасности. 2021. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/11054365>
167. Тавокин Е.П. Государственная информационная политика: концепции и перспективы. М., 2001. С. 4-13
168. Тарасенко Н. Українське питання на порядку денному засідань Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН. *Україна: події, факти, коментарі*. 2019. № 4. С. 13–25. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2019/ukr4.pdf>.
169. Тарасюк В.М. Державне регулювання інформаційних технологій в умовах війни з Росією. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 486–493.
170. Тарасюк В.М. Щодо державної політики регулювання інформаційних технологій в умовах війни з Росією. *Держава і право*. Сер. Політичні науки. 2017. Вип. 75. С. 126–145.
171. Тихомирова Є. Б. Аналітична робоча група зі стратегічних комунікацій East Stratcom: аналіз оглядів дезінформації. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3115/2796
172. Тихомирова Є. Б. Стратегічні комунікації ЄС: інституціональний вимір. *Політичне життя*. 2016. № 4. С. 103–112.
173. Тризно Т.А. Информационный менеджмент и управление государственной информацией как компоненты государственной информационной политики Канады. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. 2013. №11. С. 183-187

174. Тристороння заява Президентів України, США та Росії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/998_300
175. У Сенаті підтримали висновки спецслужб щодо втручання РФ у вибори США. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-senati-pidtrymaly-vysnovky-spetssluzhbs-hchodo-vtruchannia-rf-u-vybory-ssha>
176. Угода між державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав щодо Стратегічних сил. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_082
177. Угода між Україною і Сполученими Штатами Америки щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового знищення. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_00
178. Угода між Україною та Російською Федерацією про невідкладні заходи по формуванню Військово-Морських Сил України та Військово-Морського Флоту Росії на базі Чорноморського флоту. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_046
179. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page
180. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012
181. Угода про спільні заходи щодо ядерної зброї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_086
182. Україна 2020 – 2021: невинуватені очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки). Центр Разумкова. К., 2020. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR-ENG.pdf>
183. Україна не виконує Мінських домовленостей. URL: <https://112.ua/politika/bogolyubov-donbass-neobhodimo-vozvrashhat-putem-vupolneniya-minskih-soglasheniy-463170.html>
184. Україна отримала перший транш МВФ у розмірі \$2,1 млрд. URL: https://lb.ua/economics/2020/06/12/459712_ukraina_poluchila_perviy_transh_mvf.html
185. Україна та ЄС посилюють співпрацю у протидії дезінформації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-ta-yes-posilyuyut-spivpracyu-u-protidiyi-dezinformaciyi>
186. Український інститут. URL: <https://ui.org.ua/>

187. Федоров Ю. «Гібридна війна по-російськи». *Defense Express*. 2016. URL: <https://defence-ua.com/index.php/home-page/1240-gibridnaya-vojna-po-russki-tsiakrпредставит-v-bryussele-knigu-rossijskogo-issledovatelya>
188. Фейки як інструмент впливу на вибори. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. К., 2020. 201 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/dopovid-dubov-1.pdf>
189. Фролова А.Є. Побудова системи державних стратегічних комунікацій України. *Офіційний сайт Міністерства інформаційної політики України*. URL : <http://mip.gov.ua/documents/99.html>
190. Харбих С.К. Международный имидж государства. Факторы формирования. *Социально-гуманитарные знания*. 2015. № 2. С.
191. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі XXI століття. К.: Дух і літера, 2003. 578 с.
192. Явка 36,88%: на місцеві вибори прийшли 10,5 млн українців. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/26/7271233/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Глосарій містить перелік назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано для використання органами державної влади та місцевого самоврядування, дипломатичними представництвами України, засобами масової інформації, організаціями громадського сектору у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та окремих районів Донецької і Луганської областей

Реалізація Російською Федерацією агресивних зовнішньополітичних цілей, спрямованих проти України, має системний та комплексний характер, зокрема в інформаційній сфері.

З метою деструктивного інформаційного впливу, маніпуляцій суспільною думкою російські спецслужби інфільтрують в український і світовий інформаційний простір назви, терміни та словосполучення, за допомогою яких намагаються легітимізувати псевдодержавні утворення на Сході України, спробу анексії Криму, просувати російські пропагандистські стратегії.

Глосарій містить перелік назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано для використання органами державної влади та місцевого самоврядування, дипломатичними представництвами України, засобами масової інформації, організаціями громадського сектору у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та окремих районів Донецької і Луганської областей.

Глосарій підготували Апарат РНБО України та Центр протидії дезінформації у співпраці з Національною академією наук України, Офісом Президента України, Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим, Міністерством оборони України, Міністерством закордонних справ України, Міністерством культури та інформаційної політики України, Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерством внутрішніх справ України, Офісом Генерального прокурора, Службою безпеки України, Службою зовнішньої розвідки України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України та Державною прикордонною службою України.

Загальна термінологія

№	Фейк / кліше	1-й варіант	2-й варіант
1	Київська влада (хунта)	Українська держава, Україна	Уряд України, офіційні представники України
2	На Україні	В Україні	

3	В Донбасі	На Донбасі	
4	Ближнє зарубіжжя	Пострадянський простір	Нова Східна Європа (щодо країн, розташованих у Європі)
5	Анексовані території України	Тимчасово окуповані території України	
6	Заручник	Необхідно розрізняти терміни «цивільні заручники» або «військовополонені»	
7	Державний переворот 2014 р. в Україні (заколот, кольорова революція)	Революція Гідності	Євромайдан
8	Воз'єднання Криму та Севастополя з Росією, «приєднання Криму», «повернення Криму»	Тимчасова окупація (Росією) Автономної Республіки Крим та міста Севастополя (Кримського півострова)	Російське вторгнення в Крим. Захоплення Росією Криму
9	Громадянська війна в Україні Внутрішній конфлікт в Україні Українська криза	Збройна агресія Росії проти України. Акт російської (територіальної) агресії у порушення Статуту ООН	Російсько-українська війна Російська війна проти України Військове вторгнення/інтервенція РФ
10	Українсько-російський конфлікт	Збройна агресія Росії проти України	Російсько-український (воєнний) конфлікт
11	Збройні формування України Карателі Армія Києва	Українські силовики Українські військовослужбовці, Учасники Операції об'єднаних сил (АТО/ООС)	Збройні Сили України, ЗСУ Національна гвардія Національна поліція (і т.п. залежно від контексту)
12	Республіка Крим та Севастополь, місто РФ федерального значення	Тимчасово окупована територія України, Автономна Республіка Крим та м. Севастополь	Тимчасово окупований Кримський півострів
13	Агресія України проти громадян Донбасу	З 14.04.2014 до 30.04.2018 – АТО (Антитерористична операція) З 30.04.2018 ООС (Операція об'єднаних сил)	Відбиття агресії Росії проти України

№	Фейк / кліше	1-й варіант	2-й варіант
14	Материкова Росія та Крим	Росія та тимчасово окупований Крим	
15	Кримська влада Міністерства та відомства Республіки Крим	Російська окупаційна адміністрація Криму	Окупаційна влада Криму
16	Воз'єднання Криму/і міста Севастополя з РФ «Приєднання Криму», «повернення» («в рідну гавань»)	Збройна агресія Росії проти України в Криму	Російське вторгнення в Крим Захоплення Росією Криму та міста Севастополя Тимчасова окупація Криму та міста Севастополя
17	Анексія Криму та міста Севастополя	Тимчасова окупація Автономної Республіки Крим та міста Севастополя Збройна агресія Росії проти України в Криму	Спроба анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополя
18	«Русская весна» в Криму	Збройна агресія Росії проти України в Криму Тимчасова окупація АР Крим та міста Севастополя	Російське вторгнення в Крим Захоплення Росією Криму Організовані Росією Громадські акції, спрямовані на захоплення Криму
19	Референдум в Криму та місті Севастополі 16 березня 2014 року Волевиявлення народу Криму та міста Севастополя	Так званий «референдум 16 березня 2014 року» стосовно статусу АР Крим та міста Севастополя (незаконний, неконституційний, імітаційний)	Спосіб легітимізації тимчасової окупації АР Крим (неофіційно – Криму/Кримського півострова) та міста Севастополя
20	(Російсько-український) кордон у Криму Державний кордон між Україною та Республікою Крим	Адміністративна межа тимчасово окупованою Автономною Республікою Крим (Кримським півостровом)	Адміністративна межа тимчасово окупованою Автономною Республікою Крим
21	«Ввічливі люди» («вежливые человечки»)	Окупаційний контингент збройних сил Росії у Криму	Російські силовики, Російський спецназ, Учасники російської спецоперації з окупації Криму
22	Енергетична, водна, економічна (торгова) блокада Криму	Тимчасове (до деокупації) припинення товарообігу, електро- та водопостачання до Криму	Допускається: енергетична, водна, економічна блокада Криму у відповідь на тимчасову окупацію півострова Росією

23	Експорт та імпорт товарів та послуг з/в Республіки (-у) Крим	Незаконне вивезення та ввезення товарів і послуг з/в АР Крим та міста Севастополя	Торгівля з тимчасово окупованим Кримом з порушенням норм українського законодавства
24	Кримський міст	Незаконно збудований мостовий перехід між тимчасово окупованою АР Крим та РФ через Керченську протоку	Так званий «Кримський міст»
25	Магістральний газопровід «Краснодарський край - Крим»	Незаконно збудований газопровід між тимчасово окупованою територією АР Крим та РФ	Газопровід, збудований з порушенням українського законодавства

АТО/ООС в ОРДЛО

№	Фейк / кліше	1-й варіант	2-й варіант
26	ДНР/ЛНР Донецька народна республіка/ Луганська народна республіка Народні республіки Донбасу, самопроголошені республіки, невизнані республіки	ОРДО/ОРЛО Окремі райони Донецької/ Луганської областей України ОРДЛО	Тимчасово окуповані Території Донецької/ Луганської областей Тимчасово непідконтрольні уряду України (владі України/Україні території Донецької та Луганської областей
27	Територія самопроголошених ДНР/ЛНР	Тимчасово окупована територія у Донецькій та Луганській областях	Територія ОРДЛО
28	Державні утворення (у контексті ОРДЛО)	Окупаційні адміністрації	
29	Референдуми щодо незалежності ДНР і ЛНР	Псевдореферендуми	
30	Конфлікт Києва з Донецькою/Луганською областями (ДНР/ЛНР і т. п.)	Збройна агресія Росії проти України Російсько-український конфлікт, який Росія ініціювала, фінансує та керує	Російсько-український конфлікт (у якому Росія є стороною), який розпочався з окупації Криму та продовжується в ОРДЛО

31	Спеціальний/особливий статус Донбасу	Особливий порядок місцевого самоврядування ОРДЛО	
32	Закон про особливий статус Донбасу	Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування окремих районах Донецької та Луганської областей»	
33	Народ Донбасу	Мешканці ОРДЛО, що перебувають під тимчасовою окупацією Росії	Мешканці тимчасово окупованих районів Донеччини та Луганщини Мешканці непідконтрольних урядом територій України
34	Посади управлінських органів ДНР/ЛНР	Представники окупаційної адміністрації РФ в ОРДЛО	«Так звані», у лапках («міністр», «депутат»)
35	Міністерства та відомства ДНР/ЛНР	«Міністерства» та «відомства» окупаційної адміністрації РФ в ОРДЛО	Так звані «міністерства» та «відомства» колабораціоністської влади на тимчасово окупованих РФ територіях ОРДЛО. Маріонеткові (фейкові) «міністерства» та «відомства»
36	Ополчення Донбасу	Незаконні збройні формування (НЗФ), організовані РФ на території ОРДЛО	Іррегулярні збройні формування РФ на території ОРДЛО
37	Народна міліція ДНР/ЛНР	Підконтрольні та керовані Росією незаконні збройні формування (НЗФ) Бойовики та найманці РФ Окупанти	Окупаційний контингент (окупаційні війська) Росії на територіях ОРДЛО
38	1-й та 2-й армійські корпуси ДНР/ЛНР	Російські регулярні з'єднання і підрозділи, підпорядковані Міністерству оборони РФ та іншим силовим відомствам РФ	Окупаційний контингент (окупаційні війська) Росії на територіях ОРДЛО
39	Російські добровольці, відставники, відпускники	Окупаційний контингент (окупаційні війська) Росії на територіях ОРДЛО	Командири, радники, інструктори, персонал складної військової техніки російських регулярних з'єднань та підрозділів, розташованих в ОРДЛО і Підпорядкованих Міністерству оборони РФ та іншим силовим відомствам РФ
40	Представники сил самооборони ДНР/ЛНР/Донбасу Армія Донбасу,	Учасники російських регулярних з'єднань, підпорядкованих Міністерству оборони РФ та	Найманці, терористи, бойовики

	ополченці, повстанці	іншим силовим відомствам РФ	
41	Контактна група з врегулювання ситуації на Україні	Тристороння контактна група (ТКГ) з мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях	
42	Представники Донбасу/ДНР – ЛНР у ТКГ	Запрошені до роботи в ТКГ особи у складі російської делегації	Колаборанти, залучені Росією у переговорний процес, щоб імітувати представлення населення ОРДЛО
43	Вимушений переселенець з ДНР/ЛНР	Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	
44	Паспорт ЛНР. Паспорт ДНР Паспорт громадянина ЛНР. Паспорт громадянина ДНР Громадяни ЛНР Громадяни ДНР	Так звані документи, видані російською окупаційною адміністрацією	
45	Державний кордон ДНР і ЛНР	Тимчасово неконтрольована ділянка державного кордону України з РФ в ОРДЛО Лінії розмежування Луганській та Донецькій областях	Кордон України з РФ в ОРДЛО
46	Блокування поставок води, електроенергії, товарів в ДНР/ЛНР Економічна блокада Донбас	Тимчасове припинення постачання води, електроенергії та товарообігу з ОРДЛО	
47	Підприємства ДНР/ЛНР	Захоплені підприємства (незаконно експропрійовані українські активи) в ОРДЛО	Торгівля товарами (ведення бізнесу) із порушенням українського законодавства
48	Експорт та імпорт товарів та послуг з/в ДНР/ЛНР	Незаконне вивезення/ввезення товарів та послуг за межі ОРДЛО	
49	Видобуток корисних копалин на території ДНР/ЛНР	Здійснення протиправної діяльності з видобутку корисних копалин в ОРДЛО	Незаконний видобуток корисних копалин на захоплених підприємствах в ОРДЛО
50	Нацбатальйони, воєнізовані формування українських націоналістів	Добровольчі батальйони	
51	Демаркаційна лінія	Лінія розмежування	Лінія зіткнення
52	Буферна зона між республіками ЛНР і ДНР та Україною	Міжпозиційний простір на ТОТ ДЛО	

53	Лінія зіткнення/ розмежування (линія соприкосновения /разграничения) сторін в українському збройному конфлікті	Лінія бойового зіткнення між підрозділами ООС ЗС України та російськими окупаційними військами	Зона безпеки
54	Пункти пропуску на кордоні з Кримом (ДНР/ЛНР)	Контрольні пункти в'їзду- виїзду	

Термінологія, пов'язана з пропагандою та політикою історичної пам'яті

№	Фейк / кліше	1-й варіант	2-й варіант
55	Русский мир, Русский православный мир	«Русский мир», «русский православный мир»	Ідеологія (доктрина) «русского мира»
56	Малоросія	Україна	
57	Новоросія, Південно- Східна Україна, Південний Схід України, Донбас (інші штучні топоніми, Якими Росія намагається розширити прийняття географії конфлікту)	Назви конкретних областей: Донецька, Харківська, Миколаївська тощо	Назви конкретних Історичних територій України: Слобожанщина, Донеччина, Луганщина, Приазов'я, Причорномор'я
58	Велика Вітчизняна Війна	Друга світова війна	Радянсько-німецька війна

Термінологія щодо іноземних країн

№	Фейк / кліше	1-й варіант	2-й варіант
59	Прибалтика Прибалтійські республіки	Держави Балтії	
60	Білорусія	Білорусь	
61	Придністровська Молдавська Республіка	Придністровський регіон Молдови Лівобережжя Молдови	Тираспольська адміністрація Придністровський регіон Молдови, що перебуває під контролем Росії

62	Республіка Абхазія	Окупована Росією Грузинська територія, Абхазія	
63	Південна Осетія	Окупована Росією Територія у Цхінвальському регіоні Грузії	

Джерело: Рада національної безпеки та оборони України. Глосарій. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/%D0%93%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%90%D0%A0%D0%86%D0%99.pdf>